

# ถึงเวลา มารื้อปรับ ระบบพัฒนาคนกันใหม่

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

วัดญาณเวศกวัน  
ออกพรรษา ๒๕๕๔

# ถึงเวลา มารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่

©พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN

เดิมชื่อ “ถึงเวลา มาพัฒนาเยาวชนกันใหม่”

พิมพ์ครั้งแรก ธันวาคม ๒๕๔๐

พิมพ์ในชื่อปัจจุบัน

พิมพ์ครั้งแรก พุทธศักราช ๒๕๔๑

งานบรรพชาสามเณรธรรมะ สุขธรรม

พิมพ์ครั้งที่ ๘ กันยายน ๒๕๕๔ ๕,๐๐๐ เล่ม

ทุนพิมพ์หนังสือวัดญาณเวศกวัน

(ข้อมูลสถิติการพิมพ์อยู่ระหว่างการรวบรวมข้อมูลเก่า

ครั้งที่พิมพ์ที่ระบุนี้เป็นการประมาณขั้นต่ำ เท่าที่มีข้อมูลปรากฏในปัจจุบัน)

แบบปก พระชัยยศ พุทธิวิโร

สถานที่ติดต่อ วัดญาณเวศกวัน

ต.บางกระทึก อ.สามพราน

จ.นครปฐม ๗๓๒๑๐

[www.watnyanaves.net](http://www.watnyanaves.net)

พิมพ์ที่

# คำปรารภ

หนังสือ *ถึงเวลา มารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่* เดิมชื่อ *ถึงเวลา มาพัฒนาเยาวชนกันใหม่* เป็นคำบรรยายของ พระเดชพระคุณ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) แก่นักศึกษาปริญญาเอก สถาบันวิจัยพุทธศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ณ สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๓๙ พิมพ์ขึ้นครั้งแรก เมื่อเดือนธันวาคม ๒๕๔๐

ต่อมาได้มีการเปลี่ยนชื่อและพิมพ์ขึ้นใหม่ เพื่อแจกในงานบรรพชาสามเณร เมื่อปี ๒๕๔๑ โดยธรรมสภา หลังจากนั้นก็มีผู้อ่านพิมพ์อยู่เนืองๆ แต่มาขาดช่วงพิมพ์ไปในระยะหลัง จึงมีผู้สนใจถามถึงและว่าน่าจะมีการจัดพิมพ์ขึ้นใหม่

ในหน้าเทศกาลกฐินปีนี้ พระภิกษุผู้ดูแลหนังสือปรารภถึงหนังสือที่จะแจกเป็นธรรมทานให้แก่ญาติโยมที่มาทำบุญ วัดญาณเวศกวัน ได้พิจารณาเห็นสมควรที่จะมีการพิมพ์หนังสือนี้ขึ้นอีกครั้ง และได้ตกลงนำทุนพิมพ์หนังสือเป็นธรรมทานของวัดที่มีอยู่มาใช้พิมพ์ เพื่อแจกมอบแก่ผู้สนใจในธรรมตามควรต่อไป

วัดญาณเวศกวัน

๒๖ กันยายน ๒๕๕๔



# สารบัญ

ถึงเวลามารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่

**๑ ถึงเวลา มาเข้าใจความหมายของจริยธรรมกันใหม่ ๑**

ความสับสนในเรื่องจริยธรรม ที่ควรผ่านไปได้แล้ว.....๑

จริยธรรมในความหมายเดิมแท้

คือการดำเนินชีวิตทั้งระบบ.....๔

จริยธรรมที่แท้ หยั่งถึงความจริง

และโยงสู่การพัฒนามนุษย์.....๘

จริยธรรมเป็นเรื่องของระบบสัมพันธ์

ในองค์รวมที่องค์รวมส่งผลสัมพันธ์กัน.....๑๖

จะได้จริยธรรมที่แท้ ต้องเห็นความจริงของธรรมชาติ

และโยงกับบัญญัติของสังคมได้.....๒๓

มนุษย์ คือสัตว์ผู้ต้องศึกษา

ชีวิตที่ดี คือชีวิตแห่งการศึกษา.....๒๖

**๒ พัฒนาคนอย่างไร จะได้อารยธรรมที่ยั่งยืน ๓๒**

พอสบาย ไม่ฝีก คนก็อ่อนแอลง

กลายเป็นทุกข์ง่าย แต่สุขได้ยาก.....๓๒

ถ้าคนมีการศึกษาดี ก็จะได้ประโยชน์จากเทคโนโลยีที่.....๓๗

มองเทคโนโลยีเป็นปัจจัย

ไม่ใช่เอาชีวิตและความสุขไปขึ้นต่อมัน.....๕๐

จากเทคโนโลยี ฟรังได้ความใฝ่รู้-สู้ยาก

เจอเทคโนโลยี ไทยจะเสพสุขนอนสบาย?.....๕๔

ถ้าจะให้การพัฒนายั่งยืน

ต้องรื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่.....๕๗

**ภาคผนวก ๑:**

ตอบข้อสงสัย ในเรื่องการพัฒนามนุษย์.....๕๕

**ภาคผนวก ๒:**

รุ่งอรุณของการศึกษา.....๖๓

**ภาคผนวก ๓:**

ข้อคิดในงานการศึกษา.....๘๑

ถึงเวลา มารื้อปรับ  
ระบบพัฒนาคนกันใหม่!





## ถึงเวลา มาเข้าใจความหมาย ของจริยธรรมกันใหม่

### ความสับสนในเรื่องจริยธรรม ที่ควรผ่านไปได้แล้ว

จริยธรรมในความหมายของพุทธศาสนา กับความหมายที่เราใช้ซึ่งมาจากบัญญัติของตะวันตก ไม่เหมือนกัน จริยธรรมที่เราใช้กันอยู่ในปัจจุบัน เป็นคำศัพท์ใหม่ที่เพิ่งบัญญัติขึ้นมา สัก ๓๐ กว่าปี นี้ โดยบัญญัติให้ตรงกับคำว่า “ethics” ก่อนนั้นเราไม่มีคำนี้ เราใช้คำว่า “ศีลธรรม” และเวลานี้คำว่าศีลธรรมก็ค่อยๆ เลื่อนหายไป

อย่างไรก็ตาม พอเอาเข้าจริง จริยธรรมก็ไม่ได้มีความหมายพิเศษอะไร ก็คือเรื่องศีลธรรมนั่นเอง เป็นแต่เราได้มีผู้พยายามให้ความหมายว่า ทำไมจึงเรียกจริยธรรม ไม่เรียกศีลธรรม เช่นบอกว่า *ศีลธรรม* เป็นหลักความประพฤติดีงามที่อิงคำสอนของศาสนา ส่วน *จริยธรรม* เป็นหลักความประพฤติปฏิบัติความดีงามที่เป็นของกลางๆ ไม่อิงศาสนาไหน นี่เป็นความหมายหนึ่ง

แม้แต่ในตะวันตกเอง ถ้าเอาศัพท์มาเทียบกัน เวลาเราพูดถึงศีลธรรมก็จะตรงกับคำฝรั่งว่า morality ส่วน ethics ก็เป็นจริยธรรม กลายเป็นคำคู่ ฝรั่งมี morality และ moral กับ ethics และ

---

คำบรรยายแก่นิคิดปริญาเอก สถาบันวิจัยพุทธธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๓๙ ณ สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม อ.พนมสารคาม จ.ฉะเชิงเทรา

ethic ส่วนไทยเราก็มีศีลธรรม กับ จริยธรรม เสริมแล้วฝรั่งเองก็เชื่อว่า จะแยกกันได้ชัด อย่างการศึกษาจริยธรรม ที่เรียกว่าจริยศาสตร์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของปรัชญา ใช้ ethics นักปรัชญาบางคนก็ใช้ moral philosophy ไป ๆ มา ๆ บางทีก็บอกว่า ethics คือ moral philosophy ก็ไม่ไปไหน เรื่องของการที่จะแยกอะไรต่าง ๆ ก็เลยกลายเป็นเรื่องของนักคิด นักปราชญ์ นักวิชาการบางท่านที่พยายามจะแยก หาใช้มีความหมายที่เด็ดขาดอะไรไม่ แล้วแต่ตกลงกันว่าจะยึดถือแค่ไหนเพียงไร

เมืองไทยเราได้หันมานิยมใช้คำว่าจริยธรรม ก็เพราะมีการมองหรือฟังเล็งว่า การสั่งสอนความประพฤติดีงามในสังคมไทย เป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนาโดยเฉพาะพุทธศาสนา ต่อมาก็มีความคิดในเชิงต้องการให้เป็นการสอนจริยธรรมแบบกลาง ๆ ไม่ต้องอิงคำสอนศาสนา นี่ก็เป็นที่มาของแนวโน้มที่หันมาใช้คำว่าจริยธรรมในสังคมไทย

นอกจากพูดถึงคำว่าจริยธรรมแล้ว ก็จะมีการพูดถึง *จริยธรรมสากล* คือจริยธรรมที่เป็นกลาง ๆ ซึ่งนอกจากไม่อิงศาสนาไหนแล้ว ก็ไม่จำเพาะเจาะจงสายความคิดอิทธิพลของสังคมใด เป็นหลักความประพฤติกลาง ๆ แสดงถึงความดีที่ทุกสังคมยอมรับ

แนวความคิดนี้มาจากอิทธิพลของการเข้าใจว่า จริยธรรม เป็นเรื่องที่มนุษย์ในสังคมนั้น ๆ ได้ตกลงกันบัญญัติขึ้น ไม่ใช่เป็นของมีจริงตามธรรมชาติ เลยกลายเป็นว่ามีจริยธรรมที่ไม่เป็นกลาง ๆ ไม่เป็นสากล เพราะว่าในเมื่อเป็นของที่มีมนุษย์บัญญัติกัน ก็แล้วแต่ตกลง เช่น สังคมนี้อตกลงกันว่าสิ่งนี้ดี แต่อันเดียวกันนั้น

อีกสังคมหนึ่งบอกว่าไม่ดี ส่วนที่สังคมโน้นว่าดี สังคมนีกลับบอกว่าไม่ดี เพราะฉะนั้นจึงเป็นจริยธรรมเฉพาะกลุ่ม เฉพาะสังคม เฉพาะวัฒนธรรมนั้น ๆ เมื่อไม่เป็นสากลก็มีความพยายามจะทำให้เป็นสากล ด้วยวิธีหาสิ่งที่ทุกสังคมถือตรงกันหรือยอมรับ

นี่เป็นแนวโน้มในช่วงที่ผ่านมา ซึ่งเวลานี้ก็ชักจะจางหาย เพราะว่ามีความล้มเหลวหรือความผิดหวังเกี่ยวกับจริยธรรมในสายตะวันตกแทบทั้งหมด ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่กว่าที่จะมาคิด เรื่องอย่างนี้ เพราะฉะนั้น ความคิดเรื่องจริยธรรมแบบตะวันตกตอนนี้ก็แทบจะไม่มีเหลือ หันมาคิดแต่เพียงว่าทำอย่างไรจะให้คนมีจริยธรรมได้

ในสังคมอเมริกัน ก็เถียงกันว่าจะเอาจริยธรรมที่ไหนมาใช้เวลานี้คนไม่ประพฤติตามจริยธรรมแล้ว เมื่อจะแก้ปัญหายจริยธรรมก็เกิดการเถียงกันอีกว่าจะใช้จริยธรรมจากแหล่งไหน พวกหนึ่งก็จะให้หันเข้าหาศาสนา ว่าจะต้องเอาหลักศาสนาเข้ามา ให้มีการสวดมี prayer ในโรงเรียน อีกพวกหนึ่งก็ค้านว่าขัดรัฐธรรมนูญ ต้องขึ้นศาลกัน วุ่นวายกันมาเป็นสิบ ๆ ปีแล้ว ยังตกลงกันไม่ได้ พร้อมกันนั้นปัญหายจริยธรรมมันก็ไม่รอ ในขณะที่คนเถียงกันหาข้อยุติไม่ได้ แต่ปัญหายจริยธรรมหนักขึ้น จนกระทั่งเด็กโรงเรียนประถมในอเมริกาเอาปืนไปยิงกัน ถึงขนาดที่เขาบอกว่า เป็นภาพธรรมดาสามัญ เด็กยิงกันตายด้วยเหตุต่างๆ เช่น แย่งชิงเสื้อผ้า เป็นต้น เด็กอายุ ๑๔-๑๗ ปี มีสถิติฆ่ากันตายเพิ่มขึ้น ๑๒๔% ในช่วง ๕ ปี อย่างนี้เป็นต้น สังคมระส่ำระสายมาก จนกระทั่งจะรักษาไว้ไม่อยู่

พร้อมกันนั้น ปัญหายเรื่องสิ่งแวดล้อม ปัญหายาเสพติด เป็นต้น ก็รุนแรงเหลือเกิน มีการรื้อฟื้นเอาจริยธรรมเข้ามา

ศึกษา มีวิชาใหม่เกี่ยวกับจริยธรรมเกิดขึ้น เช่น วิชา Business Ethics คือจริยธรรมธุรกิจ ซึ่งกลายเป็นวิชาสำคัญมาก ตอนนี้นั่งสื่อใหม่ ๆ บอกว่า ในอเมริกา มหาวิทยาลัยไม่ต่ำกว่า ๙๐% จัดสอนวิชา Business Ethics ซึ่งมีสาระสำคัญที่โยงไปหาสิ่งแวดล้อม คือจะดำเนินธุรกิจ ซึ่งเป็นระบบหาผลประโยชน์อย่างไร จึงจะไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

สองอย่างนี้โยงกันมาก ธุรกิจต้องการให้ได้ผลกำไร เมื่อคนหาผลประโยชน์ คนทั้งเสพทั้งบริโภคมาก ก็ทำลายสภาพแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอ ดำเนินธุรกิจต้องโยงกับอุตสาหกรรม อุตสาหกรรมผลิต ทั้งทำลายทรัพยากรธรรมชาติและทำให้เกิดมลภาวะ ผู้บริโภคก็ทำลายทรัพยากรและทำให้เกิดขยะ ปัญหาธรรมชาติแวดล้อมมันมากมายยิ่งใหญ่ว่าอย่างไรจึงจะแก้ได้ ในจริยธรรมธุรกิจก็มีเรื่องสิ่งแวดล้อมเข้าไป แล้วยังมีจริยธรรมสิ่งแวดล้อมโดยตรง เรียกว่า Environmental Ethics ซึ่งเดี๋ยวนี้ก็เป็นเรื่องใหญ่ในสังคมฝรั่งไป ไม่มาพูดกันแล้วว่าสากลไม่สากล เพียงแต่ยังมีปัญหาว่าจะเอาจริยธรรมจากแหล่งไหนมาใช้ ยังหาข้อยุติไม่ได้

## จริยธรรมในความหมายเดิมแท้ คือการดำเนินชีวิตทั้งระบบ

ที่นี้หันมามองความหมายของจริยธรรมในทางพุทธศาสนา คำว่า *จริยธรรม* เป็นศัพท์บัญญัติใหม่ เรามาดูว่าที่มาเดิมแหล่งเดิมมีใช้ในทางพุทธศาสนาหรือเปล่า ถ้าเราค้นหากันจริงๆ ปรากฏว่า

จริยธรรมคือตัวจริยะ

คำว่า จริยะ แท้ ๆ โดยไม่มีธรรม นี้เป็นคำเก่า มีอยู่เป็น ธรรมดาในพุทธศาสนา แต่อาจจะมีตัวอื่นมานำ เช่น ธรรมจริยา แทนที่จะเป็นจริยะก็เป็นจริยา หรืออีกตัวหนึ่งที่ใช้มากก็คือ พรหม จริยะ แปลว่าจริยะอันประเสริฐ

จริยะเป็นคำกลาง ๆ แปลว่าการดำเนินชีวิต มาจากคำว่า จร (จะระ) แปลว่าเที่ยวไป คือเดินไปหรือเดินทาง แล้วทำตามหลัก ไวยากรณ์ให้เปลี่ยนจากตัวกริยาเป็นนาม ก็เติมตัว อี กับ ยะ เข้าไป (จร+อ+ณฺย) จร ก็เป็น จริยะ ก็คือการเดินทาง

ที่นี้ เดินทางเป็นศัพท์ทางรูปธรรม คือการเดินทางข้าง นอกทางกาย เราก็เอามาใช้กับด้านในของชีวิตจิตใจด้วย หมายถึงการเดินทางชีวิต ๆ ก็คือการดำเนินชีวิต เพราะฉะนั้น จริยะ ก็ คือการดำเนินชีวิต ซึ่งใช้ในความหมายที่เทียบเคียงกับการเดินทาง ภายนอก

ศัพท์สามัญที่ใช้ในการเดินทางแบบรูปธรรม เราเอามาใช้ใน ทางนามธรรม ยังมีอีก อย่างคำว่า ปฏิปทา หรือ ปฏิบัติ ตัวศัพท์ เดิมแปลว่าเดินทาง เราก็เอามาใช้กับเรื่องของการดำเนินชีวิตได้ หมายถึงการทำสิ่งต่าง ๆ ทั่วไป ไม่เฉพาะเดินทาง จริยะ ก็เช่น เดียวกัน ก็หมายถึงการเดินทางชีวิต หรือการดำเนินชีวิต

จริยะนี้ยังเป็นกลาง ๆ ดีหรือร้ายก็ไม่รู้ เพราะฉะนั้นท่าน ก็ เติมคำว่าพรหม ที่แปลว่าประเสริฐ เข้าไป เป็น พรหมจริยะ แปล ว่า การดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ ซึ่งเราแผลงมาเป็นพรหมจรรย์ แล้ว ก็มาสับสนกับความหมายอย่างอื่นที่เราใช้กันอยู่ในภาษาไทย ทาง

ที่ดีควรเรียกตามศัพท์บาลีเดิมเป็น พรหมจริยะ (พรหม แปลว่า ประเสริฐ + จริยะ แปลว่า การดำเนินชีวิต) คือการดำเนินชีวิตที่ ประเสริฐ

ในพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าเองตรัสไว้ว่า การดำเนินชีวิตที่ ประเสริฐ ได้แก่มรรคมีองค์แปด เพราะมรรคแปลว่าทางเหมือนกัน ตกกลงก็ไม่ไปไหน ล้วนแต่เป็นเรื่องของการเดินทาง คือการดำเนิน ชีวิต

มรรคมีองค์แปดก็รู้กันอยู่แล้ว มีตั้งแต่สัมมาทิฐิถึงสัมมาสมาธิ ย่อลงเป็นสาม คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งก็มาตรง กับหลัก การศึกษา (ศึกษา) ข้อสำคัญก็คือว่า จุดนี้ทำให้เห็นขอบเขตของสิ่ง ที่เรียกว่าจริยะ ซึ่งถ้าเติม ธรรม เข้าไปก็เป็น จริยธรรม จริยะ หรือ จริยธรรมที่พุทธศาสนาบอกว่าประเสริฐ ก็คือจริยธรรมที่ประกอบ ด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา

หันมาดูความหมายของคำว่า *ศีลธรรม* เทียบกับคำว่า จริยธรรม *ศีลธรรม* เป็นคำเก่า ใช้กันมาในสังคมไทยจนกระทั่งไม่รู้ ว่ามีความหมายอย่างไรแน่ ชาวบ้านก็เข้าใจคร่าว ๆ ว่าเดี๋ยวนี้คนมี ศีลธรรมหรือไม่มีศีลธรรม โดยมุ่งไปในเรื่องของการดำเนินชีวิตด้าน ภายนอกและการอยู่ร่วมกันในสังคมใหญ่ และความรู้อะไรจะบอกว่า เป็นเรื่องเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกัน

ทีนี้ก็มีนักปราชญ์บางท่านพยายามจะแยกว่ามันมาจากคำ อะไร บางท่านก็บอกว่ามาจาก ศีลและธรรม *ศีล* ก็คือข้อห้าม *ธรรม* ก็คือสิ่งที่แนะนำให้ประพฤติ นี่ก็ตีความกันไป ถ้าอย่างนั้นศีลก็เป็น เรื่องในระดับของความประพฤติทั่วไป เช่นการอยู่ร่วมสังคม โดย

เฉพาะก็คือการเว้นจากเบียดเบียนกัน จะได้อยู่ร่วมกันได้ดี ส่วนธรรมก็คือคำแนะนำสั่งสอน การทำความดีงามที่เหลือจากนั้น ซึ่งอาจจะโยงไปถึงจิตใจและปัญญาแล้วก็แล้วแต่ รวมทั้งสองอย่าง คือ ศีลและธรรม เป็นศีลธรรม แต่ในความรู้สึกของคนทั่วไป ศีลธรรมมันไม่เข้าถึงเรื่องทีลึกลงอย่างนั้น มันเป็นเรื่องของการอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นใหญ่

เพราะฉะนั้นจึงมีการให้ความหมายอีกอย่างหนึ่งว่า ธรรมเป็นคำที่กว้างครอบคลุมหมด เราก็มาแบ่งธรรมเป็นระดับต่าง ๆ ธรรมในระดับศีล เรียกว่าศีลธรรม จากนั้นก็มีสมาธิธรรม และปัญญาธรรมต่อไป เมื่อเราพูดถึงศีลธรรมก็คือเอาธรรมแค่ระดับศีล ถ้าอย่างนั้นก็ตรงกับ morality ของฝรั่ง แล้วเราก็แปลกกันอย่างนั้น เพราะ morality มุ่งถึงความประพฤติดีงาม โดยเฉพาะในเรื่องของการอยู่ร่วมกันในหมู่มนุษย์เป็นใหญ่ ไม่ค่อยลงลึกไปในทางจิตใจเท่าไร แล้ว ethic และ ethics ก็เหมือนกัน ดังที่ไขกลับไปกลับมา กับ morality ในสังคมฝรั่งจริยธรรมจึงเป็นเรื่องของการประพฤติสิ่งที่ดีงามที่เน้นการอยู่ร่วมกันในสังคม ปัจจุบันก็ขยายไปถึงเรื่องสิ่งแวดล้อมทั่วไปด้วย ถึงอย่างไรก็อยู่ในเรื่องสิ่งแวดล้อมนั่นเอง คือ

- หนึ่ง สิ่งแวดล้อมทางสังคม
- สอง สิ่งแวดล้อมโดยธรรมชาติ

เป็นอันว่า จริยธรรมก็อยู่ในระดับสิ่งแวดล้อม เป็นเรื่องความประพฤติปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมภายนอกตัว อย่างนี้ก็ตรงกับคำว่าศีลธรรม ในความหมายที่ว่า ธรรมระดับศีล

ไปในสังคมอื่น โดยเฉพาะในวงการพุทธศาสนาที่เขาแปล

ถ้อยคำโดยเขาไม่รู้ว่าสังคมไทยใช้อย่างไร เขาไม่เคยมาดูว่าคนไทยนี้ใช้ศัพท์กันอย่างไรมาก่อน เขาศึกษาธรรมตามหลักของพุทธศาสนาเท่าที่เขาเห็น นักวิชาการทางพุทธศาสนาในสังคมอื่นเขาแปลคำว่า ethic เทียบกับศัพท์ในพุทธศาสนาว่า ศีล เท่านั้นเอง เพราะฉะนั้นก็ถึงกันว่า ethic คือเรื่องศีล เป็นธรรมระดับศีล จริยธรรมในความหมายของตะวันตกที่เราบัญญัติตาม ethic ก็หมายถึงเรื่องของศีล

สรุปว่า จริยธรรมของฝรั่งเป็นแค่ศีลเท่านั้นเอง แต่ในความหมายทางพุทธศาสนาที่เรียกว่าพรหมจริยะ แปลว่าจริยะ อันประเสริฐ หมายถึงศีล สมาธิ ปัญญา ฉะนั้นก็เกิดความ ลักลั่น ระหว่างความหมายของตะวันตกที่ไทยเอามาใช้ หรือของฝรั่งที่ไทยเอามาเรียก กับพุทธศาสนา ไม่เท่ากัน จริยะ ในพุทธศาสนาได้แก่ มรรค มีศีล สมาธิ ปัญญา รวมหมดทั้งหมด ส่วนของตะวันตกได้แค่ศีล นี่เป็นเรื่องของการพยายามหาความหมายตามศัพท์

## จริยธรรมที่แท้ หยั่งถึงความจริง และโยงสู่การพัฒนามนุษย์

*ถาม:* อย่างกรณีของแพทย์ที่รักษาผู้ป่วยตรวจพบว่าเด็กที่อยู่ในครรภ์จะพิการ หมอตัดสินใจว่าจะต้องเอาเด็กออก สังคมยุคก่อนอาจจะไม่ยอมรับ แต่ตอนนี้ยอมรับ กรณีเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจของแพทย์ ของพ่อแม่ และการเสียชีวิต กำลังวิพากษ์วิจารณ์กันว่า จะยอมรับหรือไม่ยอมรับ อยากเรียนถามว่าตัวจริยธรรมจริงๆ มันคือตรงไหน จะอธิบายคำว่า จริยธรรม ในกรณีนี้ได้อย่างไร



**ตอบ:** นี่แหละที่เราไปเน้นในแง่สังคม จริยธรรมในความหมายตะวันตกจะเน้นในแง่สังคม สังคมยอมรับไหมอะไรต่าง ๆ ก็เกิดความสับสน นี่แหละที่จะพูดต่อไปได้ว่าจริยธรรมในความหมายทางพุทธศาสนาไม่เหมือนตะวันตก คือเราพูดถึงความจริงตามธรรมชาติก่อนว่าความจริงเป็นอย่างไร เมื่อความจริงเป็นอย่างนี้แล้วเราจะเอาอย่างไร รวมเป็นสองชั้น

เมื่อมีชีวิตเกิดขึ้น มีการทำลายก็เรียกว่าฆ่า นี่เป็นความจริง อย่าไปเลียงว่า ทำลายด้วยวิธีอย่างนี้หรือแค่นี้ไม่เป็นการฆ่า จะกลายเป็นว่า ถ้าไม่สอดคล้องกับความต้องการของเรา เราก็เลียงไป ควรจะแยกให้ได้ ความจริงก็เป็นความจริง ต่อจากนั้น เมื่อความจริงเป็นอย่างนี้เราจะเอาอย่างไร ถ้าเราเห็นว่าการทำอย่างนี้จำเป็น หรือมีเหตุผลอย่างอื่น เราก็อาจจะบอกว่าผลเสียมันน้อยกว่าผลดี เราตกลงใจเลือกเอาที่ผลดีมากกว่า โดยที่ทั่วไปกลบความจริงนั้นเสีย เรื่องนี้เป็นปัญหาในการวินิจฉัยข้อถกเถียงทางจริยธรรมในสังคมตะวันตก ที่จะปนประหว่งตัวความจริงกับการที่มนุษย์จะปฏิบัติอย่างไร

อย่างกรณีของโกลเบิร์ก (Kohlberg) ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาจริยธรรมอย่างสูง ที่ก้าวมาถึงการใช้ปัญญา พิเศษกว่าจริยธรรมในตะวันตกเดิมทั่ว ๆ ไป ซึ่งไม่เกี่ยวกับเรื่องปัญญา โดยเฉพาะจริยธรรมสายหลักที่มีอิทธิพลกว้างขวาง ซึ่งถือว่า จริยธรรมเป็นเรื่องของบัญญัติทางสังคม หรือเป็นบัญญัติจากศาสนา เมื่อว่าอย่างไรก็อย่างนั้น ไม่มีมาถึงเรื่องจิตใจ ยิ่งปัญญาก็แทบไม่เกี่ยวเลย จริยธรรมแบบนั้นเป็นบัญญัติที่วางลงมาค่อนข้างตายตัว

ที่นี้ใกล้เบิร์กก้าวออกมาถึงการให้เหตุผล และแยกจริยธรรม เป็นหลายระดับ จนถึงอย่างสูงที่มีการใช้ปัญญา เขายกตัวอย่าง สามีภรรยาคนหนึ่ง ภรรยาป่วยเป็นโรคมะเร็ง ร้านค้าหนึ่งมียาดีซึ่ง จะบำบัดมะเร็งได้ แต่เมื่อไปซื้อเขาตั้งราคาแพงเหลือเกิน จะทำ อย่างไร ไม่มีสตางค์ซื้อ นี่ก็เป็นเรื่องของจริยธรรมตามที่เขาต้องการ มีทางเดียวที่จะได้ยามาคือจะต้องลักขโมย จะลักหรือไม่ ภรรยาเป็น มนุษย์ ชีวิตมนุษย์นั้นสำคัญ ชีวิตมนุษย์ประเสริฐกว่าทรัพย์สิน ก็ไปลัก ยามาช่วยชีวิตภรรยา ถามว่าเป็นอย่างไร ดีหรือชั่ว ถูกหรือผิด ก็ วินิจฉัยได้ว่า ถูกต้อง เพราะว่า ชีวิตมีค่ากว่าเงินทอง นี่คือการสรุป ของเขา

แต่ในทางพุทธศาสนาบอกว่านั้นคือความคับสน เพราะเรา แยกได้ ความจริงเป็นความจริง แล้วจะเอาอย่างไรที่อีกที และถ้าเรา ยอมรับส่วนไหนดีส่วนไหนไม่ดีแล้วมันจะมีผลต่อไปอีก ผลอย่างไร

เราต้องยอมรับว่าการรักภรรยา และพยายามรักษาภรรยา เป็นความดี แต่การลักขโมยที่ไม่ดี ก็ยังไม่ดีอยู่นั่นเอง ไม่มีการมา สรุปโดยเอามาบวกลบคูณหารเสร็จแล้วว่าดี เพราะถ้าทำอย่าง นี้ นอกจากกลบความจริงแล้วมนุษย์ก็จะไม่พัฒนาด้วย ในพุทธ ศาสนานั้น จริยธรรมเป็นเรื่องของการศึกษา ถ้าเรายอมรับความ จริงตามที่มันเป็น แล้วมันจะมีทางของการพัฒนามนุษย์ต่อไป

ส่วนที่คุณรักภรรยาของคุณ มองเห็นว่าชีวิตของเขา ประเสริฐและสำคัญ อันนั้นเป็นสิ่งที่ดี แต่วิธีการของคุณไม่ดี ต่อ ไปคุณจะต้องปรับปรุงตัว คุณอาจจะมีการพัฒนาด้วยการทำความ ดีอย่างนี้อีก โดยไม่ต้องไปทำความเสียหายเลย ไม่ใช่ไปสรุปว่าถูก

ต้อง เลยจบ ต่อไปทำอย่างนี้อีกก็ถูกหมด จริยธรรมสัมพันธ์กับการศึกษา พุทธศาสนาดูถือการศึกษาเป็นเรื่องสำคัญ การศึกษาเป็นตัวแท้และเป็นที่มาของจริยธรรม ถ้าจริยธรรมไม่ทำให้เกิดการศึกษา พัฒนา ก็ไม่ใช่จริยธรรมที่ถูกต้อง

ในสังคมไทยก็มีตัวอย่างที่พูดกันแบบเดียวกับไกลเบริก เช่น เด็กยากจน แม่ป่วย เด็กก็ไปลักเงินเขามารักษามแม่ เมื่อถามว่าถูกหรือผิด ก็มักจะมีความโน้มที่จะเอาอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ถูกก็ผิดไปเลย เช่น วินิจฉัยว่าการรักษาแม่สำคัญกว่า ชีวิตสำคัญ หรือว่าแม่มีพระคุณ ฉะนั้นการลักขโมยในกรณีนี้ไม่ผิด อย่างนี้เป็นต้น

ในพุทธศาสนาท่านว่าต้องใช้วิภาวาท ต้องแยกไปตามความจริง คือไม่มากลบความจริง เราบอกว่าการกตัญญูช่วยเหลือพ่อแม่เป็นความดี แต่การลักขโมยก็ยังไม่ดีอยู่นั้นแหละ เป็นอันว่าส่วนที่ทำดีรักษาพ่อแม่ดีแล้วทำต่อไป แต่ที่ไปลักขโมยนี้ต้องพยายามแก้ไข มันยังไม่ดี ต้องหาทางที่จะให้รักษาพ่อแม่ได้โดยต่อไปไม่ต้องลักขโมย เด็กก็ต้องพัฒนาตนขึ้นไปซึ่งเราก็ต้องรู้ว่าจุดไหนยังอ่อน จุดไหนดีแล้ว ก็พัฒนาไป อย่างนี้เป็นวิภาวาท ซึ่งสัมพันธ์กับการพัฒนามนุษย์ด้วย เพราะทำให้เห็นช่องทางที่จะพัฒนาคนต่อไป ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยยอมรับว่ามนุษย์นั้นยังมีข้อบกพร่องอยู่

ที่นี้ ในกรณีที่ยกมา ที่ถามว่าจริยธรรมคือตรงไหน ก็ตอบได้เลยว่า จริยธรรมมีอยู่ตลอดทั้งหมดนั้นแหละ ตั้งแต่ความรู้สึกและทำที่ในจิตใจของแพทย์ต่อชีวิตของเด็กในครรภ์ ต่อมารดาที่ถือกันว่าเป็นเจ้าของครรภ์ ต่อชีวิตของมนุษย์โดยทั่วไป ตลอดจนความรู้สึกกับผิดชอบต่อสังคม ทำที่การมองและความเข้าใจ

ความหมายของชีวิต การคิดพิจารณาว่าจะปฏิบัติต่อชีวิตในกรณีนั้นอย่างไร ความเพียรพยายามในการใช้สติปัญญาความสามารถที่จะปฏิบัติต่อกรณีนั้นให้ได้ผลดีที่สุด ออกมาจนถึงปฏิบัติการในการลงมือทำกับเด็กในครรภ์และหญิงเจ้าของครรภ์นั้น ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องจริยธรรมทั้งสิ้น ซึ่งจะเห็นได้ว่า เรื่องหรือกรณีเดิยวนี้ มีทั้งด้านจิตใจ ด้านปัญญา และด้านพฤติกรรม สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องอยู่ด้วยกันทั้งหมด คือครบทั้งศีล สมภาณี และปัญญา ที่ว่านี้หมายถึงจริยธรรมที่แท้ ที่เป็นเรื่องของระบบการดำเนินชีวิตทั้งหมด ไม่ใช่จริยธรรมแยกส่วนอย่างที่มีมุมมองกัน

จะเห็นว่า ในกรณีที่ยกมาถาถามนั้น ในแง่ความจริงของธรรมชาติที่เป็นเรื่องสัจธรรม จะมีสถานะที่ชัดเจนแน่นอนอยู่ในตัวของมัน ไม่ว่าจะเรารู้เข้าใจหยั่งถึงหรือไม่ เช่นว่า เป็นการทำลายชีวิตหรือฆ่าหรือไม่ เมื่อทำอย่างนั้นๆ แล้ว ชีวิตของเด็กและชีวิตของมารดาจะเป็นอย่างไร ดังนี้เป็นต้น แต่ในแง่ที่ว่า เมื่อความจริงเป็นอย่างนั้นแล้วเราจะเอาอย่างไร ซึ่งเป็นเรื่องจริยธรรม จะต้องขึ้นต่อปัจจัยต่างๆ ในตัวเราที่จะเอามาประกอบกันเป็นผลรวมในการตัดสินใจ จึงไม่มีคำตอบสำเร็จรูป แต่เป็นเรื่องของการใช้ทางเลือกที่ดีที่สุด ยิ่งในยุคต่อไปนี้ที่ปัญหาทั้งหลายมีแง่มุมซับซ้อนแปลกๆ ออกไป เนื่องจากมีปัจจัยเกี่ยวข้องมากขึ้น เช่น เทคโนโลยีเป็นต้น คนจะยิ่งต้องเผชิญกับปัญหาจริยธรรม ชนิดที่ไม่มีคำตอบต้นแบบมากยิ่งขึ้น

ถึงแม้จะไม่มีคำตอบสำเร็จรูป แต่ก็มีหลักทั่วไปตามหลักจริยธรรมที่แท้ สำหรับใช้เป็นมาตรฐานในการตัดสินใจ ซึ่งเป็น

หลักการที่ท้าทายความสามารถของมนุษย์ผู้ถือตนว่าอยู่ในยุคที่โลกพัฒนามากแล้ว ว่าตัวตนเองจะเป็นมนุษย์ที่พัฒนาทันกับโลกแห่งเทคโนโลยีเป็นต้นนั้นหรือไม่

หลักการทางจริยธรรมนี้ สรุปลงเป็นหลักเกณฑ์สำหรับใช้เป็นแนวทางและเป็นมาตรฐานวัดการตัดสินใจ โดยพิจารณาองค์ประกอบใหญ่ ๒ ประการในการตัดสินใจปฏิบัตินั้น ว่าเป็นอย่างไร คือ

๑. ในด้านจิตใจ *มีเจตนาดีที่สุด* คือทำกรานั้นด้วยความตั้งใจดี มีแรงจูงใจดี ปราศจากกิเลส มีเมตตากรุณา เป็นต้น ต่อชีวิตของเด็กและของมารดา ต่อสังคม เป็นต้น อย่างดีที่สุด

๒. ในด้านปัญญา *ใช้ปัญญาสูงสุด* คือทำกรานั้นโดยแสวงหาความรู้ ด้วยการค้นคว้าสอบถามปรึกษา พินิจพิจารณาใช้ปัญญาอย่างดีที่สุด

เมื่อตัดสินใจด้วยเจตนาที่ดีที่สุด และใช้ปัญญาสูงสุดแล้ว ก็จะเป็นการตัดสินใจที่ดีที่สุดที่จะทำได้ในกรณีนั้น แล้วก็ลงมือปฏิบัติกรโดยใช้ทักษะทางพฤติกรรม ทำอย่างดีที่สุดตามความชำนาญชำนาญที่ตนมี เพื่อสนองเจตนาและปัญญาที่ดีและสูงสุดนั้น ก็จะออกผลเป็นพฤติกรรมที่ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้

เมื่อครบ ๓ ด้านอย่างนี้ ก็เป็นจริยธรรมที่ดีที่สุดของบุคคลนั้นที่จะทำได้ในกรณีนั้น ๆ เพราะฉะนั้น ในการกระทำทุกอย่างก็ตรวจสอบตนเองได้ โดยใช้เกณฑ์ที่ว่ามานี้ว่า เราได้ทำพฤติกรรมนั้นอย่างดีที่สุด ด้วยเจตนาที่ดีที่สุด โดยแสวงหาและใช้ปัญญาอย่างสูงสุดแล้วหรือไม่ หรือแค่นั้นเพียงไร แล้วสำหรับกรณีนี้ได้เท่าไรก็เท่านั้น เป็นอันจบกรณีไป ไม่ต้องมัวเดือดร้อนใจ แต่ไม่ใช่จบจริง

แค่นั้น จะต้องเปิดทางที่จะก้าวไปข้างหน้าโดยมีข้อ ๓. ด้วย คือ

๓. ในการก้าวต่อของลิกขา *เปิดช่องทางที่จะพัฒนาต่อไป* คือ ไม่มองการทำที่ดีที่สุดในกรณีนั้นครั้งนั้นว่าเป็นความเพียงพอแล้วหรือสมบูรณ์แล้ว แต่มองการทำที่ดีที่สุดในกรณีนั้นว่าเป็นการก้าวมาได้ดีที่สุดถึงแค่นี้ ซึ่งจะเป็นฐานให้เราก้าวต่อไปเพื่อในครั้งหน้าเราจะตัดสินใจและทำได้ดียิ่งกว่านี้ การมีทำที่อย่างนี้เรียกว่า เป็นความไม่ประมาทในลิกขา

ระบบจริยธรรมที่แท้ ซึ่งควบคู่ไปด้วยกันกับลิกขานี้ จะเห็นได้แม้แต่ในบัญญัติของสังคม เช่น กฎหมาย เพราะกฎหมาย เป็นต้น เป็นบัญญัติธรรมที่เป็นผลปรากฏหรือเป็นที่แสดงออกแห่งความเจริญหรือพัฒนาการทางจริยธรรมของสังคมนั้น หมายความว่า กฎหมาย (ในระบบประชาธิปไตย) เป็นผลรวมแห่งเจตนา และปัญญาของมวลชนในสังคมนั้น กฎหมายไม่ใช่เรื่องต่างหากจากจริยธรรม มิใช่เป็นอย่างที่บางคนอาจจะพูดว่า ศีลธรรมหรือจริยธรรมว่าอย่างนั้น แต่กฎหมายจะเอาอย่างนี้

แท้จริง กฎหมายที่ดีจะอิงอยู่กับพัฒนาการทางจริยธรรมของสังคมนั้น ๆ กล่าวคือ เมื่อเจตนาและปัญญาที่เป็นผลรวมของคนในสังคมนั้น มีมาได้ถึงแค่นี้ ก็คือสังคมนั้นมีจริยธรรมได้แค่นี้ แล้วสังคมนั้นก็เอาเจตนาและปัญญาเท่าที่มีนั้นมาตราขึ้นเป็นกฎหมาย เพื่อใช้เป็นมาตรฐานพฤติกรรมของคนในสังคมนั้นได้แค่นั้น เราจึงต้องพูดใหม่ว่า จริยธรรมมาถึงแค่นี้ กฎหมายเอามาใช้ได้เท่านี้ ข้อสำคัญก็คือการมองเชิงลิกขาที่ว่า สังคมจะก้าวต่อ คนในสังคมนั้นจะพัฒนากันไป เราจะมีเจตจำนงและปัญญาที่ดีกว่า

หรือสมมุติกันว่านี่ แล้วเราก็จะปรับปรุงกฎหมายให้สมมุติยิ่งขึ้นต่อไป ไม่ใช่จบเท่านี้

ในเรื่องของการแพทย์ก็เหมือนกัน เราจะต้องจับให้ได้ก่อนว่าจุดของความจริงอยู่ที่ไหน เช่นว่า ชีวิตเริ่มเมื่อไร วันนี้ เราเข้าถึงความจริงของธรรมชาติหรือยัง ถ้ายังก็มาช่วยกันหา และตกลงกันก่อน และจุดนี้เมื่อยังไม่ถูก ต่อไปถ้าพบว่าผิดก็ต้องยอมรับว่าผิด ส่วนในเรื่องผลดีผลเสียในแง่ที่เป็นเรื่องของยุคสมัย ก็ต้องยอมรับว่านี่เป็นเรื่องของยุคสมัยตกลงกันจะเอาอย่างนี้ เพราะมองเห็นว่าประโยชน์ในด้านนี้สูงกว่า เราก็เลยตกลงตัดสินใจด้วยเหตุผลว่าผลดีมากกว่าผลเสีย

ด้วยการทำอย่างนี้มนุษย์จะไม่สับสนและไม่ไปทำลายหลักการที่แท้ เราจะรู้ขีดความรู้ความสามารถของเราในขณะนี้ว่ามีอยู่และจะเอาแค่ไหน แล้วไม่ไปกีดกันมนุษย์ในยุคต่อไป ที่เขาจะหาทางที่ถูกต้องและพัฒนาต่อไป เพื่อให้เขาเกิดปัญญาที่จะทำสิ่งที่สมมุติกันว่าเรา นี่คือปฏิบัติการแบบไม่ตีขลุมและก็ไม่ตีคลุมด้วย

เรามองว่าจริยธรรมตะวันตกเป็นการตีขลุม เขาสับสนระหว่างความจริงกับการที่มนุษย์ตกลงว่าจะเอาอย่างไร ในด้านความจริงต้องหยั่งให้ลึกถึงธรรมชาติ ส่วนการปฏิบัติของมนุษย์จะเอาอย่างไรก็ว่าไป โดยเล็งระหว่างผลดีผลเสียที่ต้องการและไม่ต้องการ นี่เป็นจุดที่สำคัญ คือ การแยกระหว่างความจริงตามธรรมชาติ กับเรื่องการปฏิบัติของมนุษย์ที่เป็นทางเลือกในการกระทำ พร้อมกันนั้นก็ไม่ต้องขาดหรือปิดตัว แต่เปิดช่องแก่ศึกษา ที่จะพัฒนามนุษย์กันต่อไป

## จริยธรรมเป็นเรื่องของระบบสัมพันธ์ ในองค์กรรวมทั้งองค์กรร่วมส่งผลสัมพันธ์กัน

ย้อนกลับมาในเรื่องขอบเขตของจริยธรรม ที่สัมพันธ์กับมนุษย์และการพัฒนามนุษย์ในเมื่อพุทธศาสนามอง **จริยะ** ว่าคลุมทั้งเรื่อง ศิล สมาธิ ปัญญา มีทั้ง

๑. **ศีล** คือเรื่องพฤติกรรมภายนอก ที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งทางสังคมและวัตถุประสงค์จนธรรมชาติ

๒. **สมาธิ** คือเรื่องของจิตใจ บางที่ท่านใช้คำว่า “จิต” เหตุที่เรียกว่าสมาธิเพราะสมาธิเป็นตัวแกนสำคัญในการพัฒนาทางด้านจิตใจ

๓. **ปัญญา** คือเรื่องของความรู้ความเข้าใจ การมองเห็นเหตุผล คุณค่า ตลอดจนเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ

ทำไมจึงว่ามีสามอย่าง ก็เพราะถือว่าตัวคนนี้เป็นองค์กรรวมทั้งใช้ศัพท์ปัจจุบัน คือชีวิตของมนุษย์จะไปแยกส่วนออกเด็ดขาดจากกันไม่ได้ คุณสมบัติและความเป็นไปทั้งหลายของชีวิตเป็นเพียงด้านต่าง ๆ ของชีวิตนั้น โดยเฉพาะที่สำคัญยิ่งก็คือว่ามันเป็นปัจจัยส่งผลกระทบต่อกัน พฤติกรรมไม่สามารถแยกขาดจากจิตใจ จิตใจไม่สามารถแยกขาดจากปัญญา พฤติกรรมกับปัญญาก็แยกกันไม่ได้

ยกตัวอย่างง่าย ๆ พฤติกรรมจะแสดงออกมาอย่างไร ก็เป็นไปตามเจตจำนง มีเจตนาในใจเป็นจุดเริ่ม เกิดจากความตั้งใจ แล่บางที่ยังมีแรงจูงใจแฝงอยู่ด้วย ว่าต้องการผลประโยชน์ส่วนตัว หรือต้องการแก่งคนอื่น มีความคิดไม่พอใจ หรือขัดเคืองเขา แล้วพฤติกรรมจึงออกมาตามเจตจำนงและสภาพจิตนั้น ๆ



ถ้าจะทำพฤติกรรมดีแต่จิตใจไม่ดี ก็เกิดการขัดแย้งระหว่างพฤติกรรมกับจิตใจ ทำให้ทำพฤติกรรมด้วยความฝืนใจ เกิดความไม่สบายในจิตใจ ไม่มีความสุข เช่น เมื่อเป็นที่ยอมรับกันในสังคมแล้วว่า คนเราควรช่วยเหลือกันและไม่ทำร้ายคนอื่น แต่ในใจยังโกรธอยู่ เมื่อจำต้องยอมรับพฤติกรรมในระดับสังคม ก็เบียดเบียนเขาทำร้ายเขาไม่ได้ ไม่อยากช่วยก็ต้องช่วย จิตใจไม่พร้อม ก็เกิดการขัดแย้งระหว่างจิตใจกับพฤติกรรม มีผลให้ทำพฤติกรรมนั้นอย่างฝืนใจ ซึ่งอาจจะทำไม่เต็มที่ และจิตใจไม่สบาย มีความทุกข์ และเมื่อจิตใจฝืน ไม่มีความสุข ก็ส่งผลย้อนกลับให้พฤติกรรมที่ทำดีนั้นไม่มั่นคง ไม่ยั่งยืนด้วย

เมื่อคนพัฒนาขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง เขามีคุณธรรมเกิดขึ้นในใจ เช่น เกิดมีเมตตาหรือไมตรี มีความรัก คราวนี้พฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียนหรือช่วยเหลือกันนั้น เขาทำอย่างเต็มใจเลย การที่จะไม่เบียดเบียนนั้น ไม่ต้องไปบอกไปสั่ง มันเป็นไปเอง เพราะมันไม่คิดจะเบียดเบียน และอยากช่วยเหลือเลยทีเดียว คราวนี้พฤติกรรมกับจิตใจก็สอดคล้องกัน พอเต็มใจ พฤติกรรมก็สมบูรณ์ จริงจัง มั่นคง คนที่ทำก็มีความสุข ทำให้พฤติกรรมที่ดีนั้นเต็มที่และยั่งยืน ฉะนั้น พฤติกรรมกับจิตใจจึงต้องสอดคล้องกัน

ที่นี้ จิตใจกับปัญญา ถ้าปัญญา รู้คุณค่า เห็นประโยชน์ เข้าใจเรื่องราว ก็ทำให้สภาพจิตเปลี่ยน เช่น จำได้ตามที่ผู้ใหญ่สอนมาว่า พฤติกรรมนี้ไม่เบียดเบียนและเป็นการสร้างสรรค์ แต่จิตใจยังไม่เต็มใจที่จะทำ ต่อมาพอมีปัญญารู้ว่านี่นะพฤติกรรมนี้ดี มีประโยชน์ มีคุณค่า มีเหตุผลอย่างนั้น ๆ ก็กลายเป็นเต็มใจ เพราะ

ฉะนั้นปัญญาคือความรู้จึงเปลี่ยนสภาพจิตได้

บางครั้ง ปัญญาอาจจะเปลี่ยนสภาพจิตชนิดที่ถึงกับพลิกตรงข้ามไปเลย เช่น เราเห็นคนผู้หนึ่งเดินมามีกิริยาท่าทางและพูดจาไม่ดี เราก็มีปฏิกิริยา โกรธ จิตใจไม่ดี และพฤติกรรมก็มีหวังไม่ดีด้วย แต่พอมีคนมาชี้แจงว่าที่ท่าทางและคำพูดของเขาไม่ดีนี้ เพราะเขามีเรื่องกดดันไม่สบายใจ พอฟังคำอธิบายไปเราเกิดปัญญา รู้ เข้าใจเขา จากความโกรธเราเปลี่ยนเป็นสงสารเห็นใจเลย ปัญหานี้มาทำให้สภาพจิตเปลี่ยนจากความขัดเคืองกลายเป็นกรุณาสงสารเห็นใจ แล้วส่งต่อออกมายังพฤติกรรมให้ดีขึ้นไปด้วย

กล่าวโดยย่อ ปัญญา มีบทบาทสำคัญที่ส่งผลทั้งต่อพฤติกรรมและต่อจิตใจ กล่าวคือ ปัญญาเป็นตัวชี้้นำ บอกทาง กำหนดและขยายขอบเขตการทำงานของพฤติกรรมและจิตใจ ตลอดจนทำหน้าที่ช่วยปลดปล่อยพฤติกรรมและจิตใจให้เป็นอิสระ ยกตัวอย่างเช่น เราจะทำพฤติกรรมต่าง ๆ ทางกายก็ตาม ทางวาจาก็ตาม ได้มากน้อยแค่ไหน ละเอียดซับซ้อนเท่าใด และได้ผลดีหรือไม่ ก็อยู่ที่ปัญญาของเรา เมื่อเรารู้เข้าใจมีปัญญามากขึ้น พฤติกรรมและจิตใจของเราก็สามารถขยายขอบเขตการทำงานให้กว้างขวางลึกซึ้งยิ่งขึ้น

เราไปพบสถานการณ์อะไร หรือเจอปัญหาอันใด ถ้าเราไม่รู้ว่ามันเป็นอย่างไร ไม่รู้ว่าเราจะปฏิบัติต่อมันอย่างไร จิตใจจะรู้สึกอึดอัดบีบคั้นขัดข้อง พุดง่าย ๆ ว่า เกิดความทุกข์ทันที แต่พอรู้เข้าใจว่าอะไรเป็นอะไร จะปฏิบัติต่อสิ่งนั้นอย่างไร จะแก้ปัญหาได้อย่างไร คือปัญญามา ก็จะไม่หลุดโล่ง หายอึดอัดขัดข้อง หหมดทุกข์

ทันที พร้อมกันนั้น พฤติกรรมที่ถูกจำกัดหรือขัดข้องติดตันอยู่ก็ดำเนินต่อไปได้ ปัญญาจึงเป็นตัวปลดปล่อยจิตใจและพฤติกรรมให้เป็นอิสระ

จิตใจต้องอาศัยพฤติกรรม จิตใจมีความต้องการต่าง ๆ และจิตใจก็อาศัยพฤติกรรมเป็นเครื่องมือที่จะสนองความต้องการของมัน ความสมปรารถนา และการได้มาซึ่งความสุขของจิตใจมากมายทีเดียว เกิดจากพฤติกรรมเป็นตัวสนอง และในทางกลับกัน พฤติกรรมใดที่ช่วยให้จิตใจมีความสุข หรือมีความพอใจ พฤติกรรมนั้นก็ดำเนินไปได้อย่างแข็งขันคล่องแคล่วและจริงจังยั่งยืน

ณ จุดนี้ ขอให้สังเกตไว้ด้วยถึงความสำคัญของความสุขต่อการพัฒนาจริยธรรม (พระพุทธเจ้าตรัสไว้บ่อย ๆ ถึงสภาพจิต ๕ ประการ ของผู้เจริญอกงามในจริยธรรม คือ ปราโมทย์/ ความร่าเริงเบิกบานใจ ปีติ/ความอิ่มใจ ปัสสัทธิ/ความผ่อนคลายสงบเย็น กายใจ สุข/ความมีใจคล่องแคล่วชื่นมื่น และ สมานทิ/ความตั้งมั่นอยู่ตัวของจิตใจ)

นอกจากนั้น พฤติกรรมทำให้เกิดสภาพจิต เมื่อเราเคยชินอย่างไร จิตใจเราจะยึด และเกิดความพอใจ ตลอดจนหาเหตุผลเข้าข้าง และกำกับความพอใจติดใจติดใจนั้น กลายเป็นความยึดติด แล้วทำให้พฤติกรรมนั้นแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น แล้วแก้ยาก ฉะนั้นต้องระวังเรื่องพฤติกรรมเคยชินที่ส่งผลต่อความพอใจ พอกลายเป็นความเคยชินขึ้นมาแล้วคนก็จะติด พฤติกรรมจึงมีผลต่อจิตใจ

ปัญญาก็อาศัยพฤติกรรม คนจะพัฒนาปัญญาได้ จะต้อง มีพฤติกรรมที่เอื้อต่อการแสวงหาความรู้ พฤติกรรมที่เอื้อก็ช่วยให้

คนได้ปัญญา ถ้าไม่มีพฤติกรรมที่ดีปัญญาก็จะไม่เกิด เช่น ไม้รู้จัก แสงวงหาข้อมูล เป็นต้น การจะได้ปัญญาหรือไม่เพียงไร ขึ้นต่อการ ที่ว่าจะไปหาข้อมูลความรู้ที่ไหน ไปหาข้อมูลอย่างไร เช่น ถ้ารู้จัก ไปปรึกษาผู้รู้จักพูดจาไต่ถามคนอื่น มีพฤติกรรมในการอยู่ร่วมและ สัมพันธ์กับผู้อื่นดี รู้จักใช้ตาหูฟังใช้มือเท้าจับต้องค้ำยัน ฯลฯ ก็ ทำให้ตัวเองมีทางได้ปัญญา เวลาเขาพูดเขาแนะนำอะไร ตัวเองมี ปฏิบัติแสดงออกทางพฤติกรรมอย่างไร ก็จะมีผลต่อการได้ความ รู้ของตัวเอง

จิตใจก็มีผลต่อปัญญา ถ้าจิตใจเกี่ยวจรั้น อ่อนแอ ขี้ กะเสียด ปัญญาก็ไม่เกิด แต่คนขยัน อดทน ใจสู้ พยายามคิด เจอ ปัญหา ก็พยายามหาทางแก้ไข ไม่ยอมหยุดคิด ปัญญา ก็เกิดก็พัฒนา ตลอดจนจิตใจมีสมาธิ แน่วแน่ สงบ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่เศร้าหมอง ไม่ วุ่นวาย สดชื่นผ่องใส ก็คิดได้ผลดีขึ้น มีกำลังในการคิด และความ คิดก็ชัดเจน ความใฝ่รู้ (ฉันทะ) ความขยัน ความอดทน ความเพียร พยายาม ไม่ยอมหยุด เป็นต้น ที่เป็นสภาพหรือคุณสมบัติของจิตใจ เป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้พัฒนาปัญญาได้

นี่คือระบบการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ที่มีองค์ประกอบ ๓ ด้าน สัมพันธ์ส่งผลต่อกัน แต่ในที่นี้เป็นระบบการดำเนินชีวิตที่ดี ที่ เรียกว่า “จริยธรรม” (โดยสาระหมายถึงพรหมจริยะ) คือระบบการ ดำเนินชีวิตที่ดี ที่องค์ประกอบทั้ง ๓ ด้านนั้น สัมพันธ์เป็นปัจจัยต่อกัน โดยมีการเรียนรู้ ฝึกหัด พัฒนา คืบคลอนไปข้างหน้าในทางที่ ดีขึ้นเรื่อย ๆ ตลอดเวลา

องค์ประกอบ ๓ ด้านนั้น ไม่สามารถแยกจากกันได้ เพราะ

ชีวิตเป็นองค์รวมที่ไม่สามารถแยกเป็นส่วนๆ เด็ดขาดจากกัน แต่จะต้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

เป็นอันว่า เมื่อมองในแง่ของพุทธศาสนา จริยธรรมคือระบบการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ ซึ่งมีองค์ประกอบที่ต้องครบทั้งสาม แยกเป็นส่วนๆ ต่างหากจากกันไม่ได้ แต่ถ้ามองในความหมายของตะวันตก จริยธรรมก็เป็นเพียงพฤติกรรมดีงาม ตรงกับที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า “ศีล” ซึ่งเป็นเพียงด้านหนึ่งของชีวิตมนุษย์ เป็นเรื่องของจริยธรรมแยกส่วนตามระบบความคิดของฝรั่ง ที่ชอบแยกอะไรๆ ออกมาเป็นเรื่องๆ และศึกษาเป็นอย่างๆ ซึ่งดีในแง่เจาะลึก แต่ลืมไปว่ามันต้องโยงกันอีกทีหนึ่ง

จริยธรรมตามแนวคิดแบบตะวันตกนั้น เมื่อแยกออกมาเป็นส่วนๆ แล้วก็จะเกิดความขัดแย้งอย่างที่ว่ามาแล้ว เพราะมันไม่ลงไปถึงจิตใจและปัญญา เช่น จะมีพฤติกรรมจริยธรรม แต่เกิดการฝ่าฝืนทางด้านจิตใจ และเมื่อไม่มีปัญญามาช่วย จริยธรรมก็ไม่สัมฤทธิ์ผล

อนึ่ง จริยธรรมตะวันตกที่เป็นแบบแยกส่วนนั้นมักจะมาในรูปแบบที่เป็นบัญญัติทางสังคม หรือมีแหล่งมาจากเทวบัญชา ซึ่งเป็นของตายตัว และในที่สุดก็มาลงท้ายที่ฝืนใจอีกนั่นแหละ เพราะถูกบังคับ หรือแม้มีศรัทธาก็ไม่มีการพัฒนาจิตใจและปัญญาให้ครบทั้งระบบ

พฤติกรรมจะเปลี่ยนไปด้วยดีอย่างไร ประสานกลมกลืน ก็เพราะสอดคล้องไปด้วยกันกับการพัฒนาทางด้านจิตใจและปัญญา ฉะนั้นจริยธรรมแบบตะวันตกที่แยกส่วนจึงด้วน และไปสิ้นสุดที่

ความจำใจฝืนใจ ดังจะเห็นว่าบางทีตะวันตกเขาให้ความหมายของ จริยธรรม (คือ ethics) ว่าเป็น obligation ซึ่งหมายถึงข้อกำหนดในเชิงผูกมัด ซึ่งอาจจะเป็นเรื่องทางสังคม ที่ทำให้คนต้องจำใจยอม ถ้าเป็นอย่างนี้ก็ขาดจากระบบการพัฒนาคน และเสียผลในด้าน การศึกษา ทำให้เกิดความขัดแย้งวุ่นวายและติดตัน

ข้อสำคัญที่สุดในเรื่องนี้อยู่ที่ คำว่าจริยธรรมตามแนวคิด ของตะวันตก มีความหมายจำกัดอยู่แค่พฤติกรรมเป็นสำคัญ โดย คาบเกี่ยวไปถึงด้านจิตใจบ้างเพียงในแง่คุณธรรม ไม่ครอบคลุม ระบบการดำเนินชีวิตทั้งหมดของมนุษย์ และเมื่อความเข้าใจความ หมายของจริยธรรมที่ขาดวินัยว่าแหงนี้แผ่ขยายอิทธิพลออกไป เป็นที่ยึดถือกันของคนสมัยใหม่ ก็ก่อให้เกิดช่องว่างหรือรูโหว่อย่าง ใหญ่กว้างทางความคิด ทำให้คนสมัยใหม่ขาดถ้อยคำที่จะสื่อความ หมายเพื่อยังความคิดออกไปเชื่อมประสานกับระบบการดำเนิน ชีวิตของมนุษย์ที่เป็นจริง เป็นการตัดโอกาสที่จะก้าวไปสู่การมี ระบบวิธีที่จะจัดการกับระบบการดำเนินชีวิตของมนุษย์ให้ได้ผล ครอบคลุม พร้อมกันนั้นก็ทำให้การศึกษาไม่ประสานกับการดำเนิน ชีวิต ระบบการศึกษาเชื่อมโยงกับระบบการดำเนินชีวิตไม่กลมกลืน ไม่สนิท และการศึกษาที่เลยมีความหมายไม่ชัดเจนและไม่สมบูรณ์ ไปด้วย

เป็นอันว่า เราจะพัฒนาจริยธรรมในความหมายของตะวันตก ที่ตรงกับศีลอย่างเดียวไม่ได้ แต่จะต้องพัฒนาจริยะทั้งระบบของ ชีวิต เพราะชีวิตนี้ไม่สามารถแยกเป็นส่วน ๆ ขาดลอยจากกัน จริยะ ที่แท้ต้องมีทั้งศีล สมาธิ และปัญญา คือพฤติกรรม จิตใจ และ

ปัญญาต้องไปด้วยกัน ให้เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อกัน เสริมซึ่งกันและกันในระบบความสัมพันธ์ เพราะชีวิตของเราก็เช่นเดียวกับสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติ ซึ่งเป็นระบบแห่งความสัมพันธ์ทั้งนั้น ความสัมพันธ์อะไร ก็คือความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยที่ส่งผลต่อกัน นี่คือความคิดพื้นฐาน

## จะได้จริยธรรมที่แท้ ต้องเห็นความจริงของธรรมชาติ และโยงกับบัญญัติของสังคมได้

อีกประการหนึ่ง จริยธรรมตามหลักพุทธศาสนาเป็นเรื่องที่สืบเนื่องมาจากธรรมชาติ เราจะไม่มาเถียงกันในแง่ว่าจริยธรรมเป็นเรื่องที่คนบัญญัติตามที่สังคมนั้นสังคมนี้อาจดีหรือไม่ดี นั่นเป็นอีกระดับหนึ่ง เพราะศีลมีอยู่สองระดับ คือระดับที่โยงอยู่กับความจริงตามธรรมชาติ และระดับที่เป็นเรื่องของข้อกำหนดทางสังคม

พุทธศาสนาบอกว่า พฤติกรรมก็คือกิจกรรมของชีวิตที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งเป็นความจริงพื้นฐานที่มีอยู่โดยตัวของมันเองอยู่แล้ว พร้อมกันนั้นอีกด้านหนึ่งมันก็มาสัมพันธ์กับการที่มนุษย์จะกำหนดเป็นข้อตกลงกันในทางสังคม หมายความว่า ศีล ที่แท้จริงนั้นเป็นพฤติกรรมที่ถูกเรียกร้องจากธรรมชาติว่า เพื่อให้เรามีชีวิตที่ดีงามมีความสุขที่แท้ หรือโดยความเป็นไปของเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กันทุกระดับ ในชีวิตก็ตาม ในสังคมก็ตาม การที่สิ่งทั้งหลายจะเป็นไปด้วยดี เรียกร้องให้เราต้องมีพฤติกรรมอย่างนี้ นี่คือเหตุผลในระบบเหตุปัจจัยที่แท้ ตอนนี้อย่างยังไม่มองที่บัญญัติทางสังคม ซึ่งเป็นเรื่องทีหลัง

เป็นอันว่า ต้องลงไปหาความจริงแท้ตามธรรมชาติก่อนว่า ชีวิตดีงามที่เป็นไปตามความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยที่ส่งผลออกมาถึงระดับของสังคม ความเป็นจริงตามเหตุตามผลที่จะให้สิ่งทั้งหลายเป็นไปด้วยดีและให้มนุษย์อยู่กันได้ด้วยดี มันเรียกร้องให้คนต้องประพฤติอย่างไร นั่นแหละเป็น**ศีล** ซึ่งมาจากธรรมชาติ ถ้าเราไม่สามารถเข้าถึงตัวนี้ จริยธรรมหรือศีลจะยุ่งเหยิง จะสับสนหมด

เรื่องนี้มนุษย์จะมาเที่ยวตกลงเอาเองไม่ได้ แต่จะต้องตกลงกันโดยมองตรงนี้ก่อน แล้วจึงจะบัญญัติหรือวางข้อกำหนดในระดับข้อตกลงของสังคมให้สอดคล้องกับข้อเรียกร้องของธรรมชาตินั้น ยิ่งสังคมไหนเข้าถึงตัวความจริงนี้มากเท่าไร เขาก็จะบัญญัติศีลในระดับสังคมได้มั่นคง ถูกต้อง เป็นผลดียิ่งขึ้นเท่านั้น แต่ถ้าเขาไม่สามารถเข้าถึงตัวความจริงนี้แล้วบัญญัติของสังคมก็จะเป็นของอ่อนแอและไม่ยั่งยืน

ตกลงว่าจะต้องเข้าถึงความจริง **ศีล** คือพฤติกรรมที่ดีซึ่งเป็นความเรียกร้องจากความเป็นจริงของระบบปัจจัยสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติ ที่จะให้ชีวิตและสังคมมนุษย์เป็นอยู่ด้วยดี เท่านั้นเอง ฉะนั้น จริยธรรมแม้แต่ในภาษาสมัยใหม่ที่หมายถึงศีล ก็ไม่แยกขาดจากสังขธรรม สังขธรรมต้องเป็นฐานมาก่อน นี่คือระบบจริยธรรมที่แท้จริง

เป็นอันว่า ตัวความจริงของธรรมชาติเป็นพื้นฐานที่อิงอาศัยของศีลที่เป็นพฤติกรรมของมนุษย์ ถ้าใช้ศัพท์ปัจจุบันก็หมายความว่า สังขธรรมต้องเป็นฐานของจริยธรรม ถ้าจริยธรรม



เข้าไม่ถึงสังขารมก็ไปไม่รอด

ต่อมาก็ถึงขั้นบัญญัติในสังคมมนุษย์ คือ เมื่อตกลงกันแล้วว่าระบบความจริงในธรรมชาติมันเรียกร้องให้เราต้องประพฤติอย่างนั้น เราก็มาตกลงกันบัญญัติเป็นข้อตกลงทางสังคมโดยสัมพันธ์กับปัจจัยทางสังคมในกาลเทศะนั้น อาจจะมีข้อกำหนดในการลงโทษผู้ละเมิดเป็นต้นขึ้นมาด้วยก็ได้ ซึ่งเป็นเรื่องบัญญัติของสังคมที่ต่างหากจากความจริงในธรรมชาติ นี่แหละจึงเกิดเป็นศิลปะในระดับสังคมขึ้นมาอีกชั้นหนึ่ง

เมื่อเป็นบัญญัติในระดับสังคมแล้ว พอเหตุปัจจัยแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากสภาพไม่เหมือนกันในแต่ละถิ่น หรือถิ่นเดียวกันแต่คนละยุค เหตุปัจจัยเปลี่ยนแปลงไป บัญญัติที่วางไว้ในระดับสังคมก็จะไม่สอดคล้องกับความจริงนั้น กลายเป็นว่าการทำอย่างนี้เป็นความดีที่นี้หรือเวลานี้ แต่ตรงโน้นหรือเวลาโน้นกลายเป็นไม่ดี แต่ถ้าเราจับหลักนี้ได้เราก็แยกได้ ไม่มีปัญหา เมื่อสภาพความเป็นจริงตามเหตุปัจจัยไม่เหมือนกัน เราก็ต้องเข้าถึงปัจจัยตัวแปรแล้วปรับให้สอดคล้องกัน โดยยืนอยู่บนฐานของความจริงอันเดียวกัน

ฉะนั้น ในระดับสังคมอย่าไปยึดตายตัว เราต้องเข้าถึงตัวความจริงในระดับของความสัมพันธ์ในธรรมชาติให้ได้ และปัญญาจะเป็นตัวที่รักษาความเข้าถึง และความสามรถที่จะปรับเปลี่ยนนี้ไว้ เป็นอันว่าศิลปะในระดับที่เป็นบัญญัติของสังคมก็ปรับเปลี่ยนไปได้

ตอนนี้ก็แยกให้ได้ว่าระหว่างหลักความประพฤติสองชั้น คือศิลปะที่แท้ ที่เรียกว่า จริยธรรม ในภาษาปัจจุบัน ต้องตั้งอยู่บนฐานของสังขารม เมื่อศิลปะหรือจริยธรรมนี้ออกมาเป็นบัญญัติของ

สังคม และมีการประพัตกันในสังคมนั้นจนเป็นวิถีชีวิต มันก็เข้าไปอยู่ในวัฒนธรรม ถึงตอนนี้รูปแบบวัฒนธรรมก็จะหล่อหลอมจริยธรรมไว้

จะเห็นว่าจริยธรรมของสังคมส่วนใหญ่จะแฝงมา หรือบรจรวมอยู่ในวัฒนธรรม ช่วยให้มีการสืบต่อของจริยธรรมของสังคม ซึ่งหมายความว่าจริยธรรมนั้นลงไปอยู่ในวิถีชีวิตของสังคมแล้ว เช่นที่เราพูดกันว่าสังคมไทยมีวัฒนธรรมน้ำใจ ซึ่งเกิดจากจริยธรรมประเภทเมตตากรุณา ส่วนสังคมตะวันตกก็หนักในวัฒนธรรมธุรกิจ อย่างนี้เป็นต้น และบางทีก็เกิดการขัดแย้งกันระหว่างวัฒนธรรม จึงต้องแยกให้ถูกว่าส่วนนี้เป็นเรื่องของตัวความจริงในธรรมชาติ และตอนนี้เป็นเรื่องของบัญญัติในสังคมมนุษย์ โดยเฉพาะในระดับวัฒนธรรมที่เป็นรูปแบบหล่อหลอม

จริยธรรมในระดับบัญญัติและวัฒนธรรมนี้ ส่วนมากจะเป็นเรื่องที่ขึ้นต่อกาลเทศะ เพราะเป็นเรื่องระดับสังคม ส่วนตัวจริยธรรมที่แท้ที่เป็นศีลนั้น ต้องโยงไปหาตัวความจริงในธรรมชาติให้ได้ เพราะแท้จริงแล้วมันเป็นเพียงด้านหนึ่งในระบบการดำเนินชีวิตของคน ที่ว่ามีทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา

เมื่อถึงจุดนี้ก็โยงไปหาธรรมชาติทั่วไปในระบบเหตุปัจจัย และโยงมาหาธรรมชาติของมนุษย์เอง จริยธรรมในความหมายเดิม (พรหมจริยะ) เป็นเรื่องของระบบการดำเนินชีวิตที่ดิงตามธรรมชาติ

**มนุษย์ คือสัตว์ผู้ต้องศึกษา**

**ชีวิตที่ดี คือชีวิตแห่งการศึกษา**

ธรรมชาติของชีวิตมนุษย์เป็นอย่างไร ธรรมชาติของมนุษย์ก็คือ เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก หรือต้องศึกษา และฝึกได้ หรือศึกษาได้ด้วย การที่มนุษย์เราจะมีชีวิตที่ดีงาม เราจะต้องศึกษาฝึกฝน พัฒนาตัวเองให้ดีขึ้นไปในระบบการดำเนินชีวิตของเราซึ่งประกอบด้วยพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เมื่อเราฝึกฝนพัฒนา มีการศึกษาก็ทำให้การดำเนินชีวิตของเราดีขึ้น แต่ถ้าเราไม่เรียนรู้ไม่ฝึก เราที่เป็นมนุษย์นั้นก็ดำเนินชีวิตให้ไม่ได้เลย ทั้งนี้เพราะมนุษย์อยู่ด้วยสัญชาตญาณอย่างเดียวไม่พอ

สัญชาตญาณนี้มนุษย์อาศัยได้น้อยเหลือเกิน ไม่เหมือนสัตว์ชนิดอื่นที่อาศัยสัญชาตญาณได้มาก จนกระทั่งว่ามันแทบจะไม่ต้องเรียนรู้ ไม่ต้องฝึกฝนอะไรเลย และมันก็ฝึกได้น้อยเรียนรู้ได้น้อย อย่างดีก็ต้องให้มนุษย์ฝึกให้จนพอทำอะไรได้บ้างในขอบเขตที่จำกัดยิ่ง ตรงข้ามกับมนุษย์ที่อาศัยสัญชาตญาณแทบไม่ได้เลย การดำเนินชีวิตต้องเรียนรู้ต้องฝึกทั้งหมด การดำเนินชีวิตที่ดีของมนุษย์ต้องอาศัยการลงทุน คือต้องเรียนรู้ต้องฝึก

หลักการของพระพุทธศาสนาสอนตามธรรมชาติว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและฝึกได้ ฝึกไปทำไม ก็ฝึกให้ดำเนินชีวิตได้ดียิ่งขึ้นไป จะได้มีชีวิตที่ดีงาม มีความสุข เป็นอิสระ และอยู่ร่วมกันได้อย่างมีสันติสุขในสังคมและในโลก ทำไมจึงต้องฝึก เพราะชีวิตของเราที่เกิดมาตั้งแต่เริ่มต้น เราได้เรียนรู้มา ได้ฝึกได้หัดมา เราจึงอยู่รอดมาได้และอยู่ได้ด้วยดี

อย่างที่เห็นกันอยู่ว่า มนุษย์เกิดมาอาศัยสัญชาตญาณแทบไม่ได้เลย เราต้องเรียนรู้และต้องฝึกต้องหัดเอาทั้งนั้น พอเกิดมาก็

ต้องมีคนอื่นอุ้มชูก่อน ต้องเลี้ยงดูเป็นเวลาหลายปี ในระหว่างที่เขาเลี้ยงดูนั้น ตัวเองทำอะไร ตัวเองก็เรียนรู้และฝึกหัดไป ต้องเรียน ต้องฝึกทั้งนั้น ทั้งการนั่ง การนอน การยืน การกิน การขับถ่าย จนกระทั่งมาเดิน มาพูด ต้องฝึกต้องหัดหมด จึงบอกว่าการดำเนินชีวิตของมนุษย์แทบไม่มีอะไรได้มาเปล่า ๆ มนุษย์ต้องลงทุนทั้งนั้น ด้วยการหัด ด้วยการฝึก ด้วยการเรียนรู้ เราจึงได้การดำเนินชีวิตที่ดีมา เป็นอันว่าการดำเนินชีวิตที่ดี ที่เรียกว่า **จริยะ** สัมพันธ์กับการเรียนรู้ คือ **การศึกษา**

การดำเนินชีวิตที่ดี ที่เรียกว่าจริยะนี้ ได้มาด้วยศึกษา คือ การศึกษา เพราะฉะนั้นชีวิตของมนุษย์ถ้าจะเป็นชีวิตที่ดี ต้องมีการศึกษาตลอดเวลา คือต้องเป็นชีวิตแห่งการศึกษา จะพูดว่า ชีวิตที่ดี คือ ชีวิตแห่งการศึกษา ก็ได้ เพราะชีวิตที่ดี ต้องมีการฝึกฝนพัฒนา เราไม่สามารถได้ชีวิตที่ดีมาเปล่า ๆ

พร้อมกันนั้น การดำเนินชีวิตก็เป็นโอกาสที่ทำให้มนุษย์ได้เรียนรู้หรือได้ศึกษา กล่าวคือ มนุษย์ก็ได้ศึกษาหรือเรียนรู้จากการดำเนินชีวิตนี้แหละ เพราะฉะนั้น การดำเนินชีวิตที่ดีจึงเป็นการดำเนินชีวิตพร้อมไปด้วยกันกับการเรียนรู้ และจึงกล่าวว่า **ชีวิตที่ดี คือชีวิตแห่งการเรียนรู้ (ศึกษา) และมนุษย์ยิ่งเรียนรู้ ก็ยิ่งมีชีวิตที่ดี (จริยะ/มรรค)**

แต่มนุษย์ส่วนใหญ่ ไม่รู้ตัว ไม่รู้หลักการ ไม่รู้ธรรมชาติ อันนี้ การเรียนรู้ การฝึก การหัดนั้นจำเป็นเพื่อให้ตัวดำเนินชีวิตอยู่ได้ ก็เรียน ก็ฝึก ก็หัดไปด้วยความจำเป็นจำใจ พอทำให้อยู่รอดได้ก็หยุดฝึก จึงไม่พัฒนาเท่าที่ควร ถ้าเขารู้ธรรมชาติแห่งชีวิตของ

ตนเอง รู้หลักการของชีวิตมนุษย์อย่างนี้ว่า ชีวิตที่ดีของมนุษย์ได้มาด้วยการเรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนา ต้องมีสิกขา ถ้าเราฝึกฝนพัฒนา เรียนรู้อยู่เรื่อย ชีวิตของเราก็จะดีงาม เขาก็จะลึกลงต่อไปเรื่อย ๆ จนมีชีวิตที่ประเสริฐ อย่างน้อยก็อยู่ดี มีใช้แค่อยู่รอด

ชีวิตที่มีการศึกษา คือเรียนรู้ฝึกหัด พัฒนาอยู่เรื่อย จะเป็นชีวิตที่ประเสริฐ เรียกว่า “ชีวิตประเสริฐเกิดจากการศึกษา” ดังพุทธพจน์ที่ย้ำอยู่เรื่อย ๆ ว่า *ทนฺโต เสฏฺโหมนุสฺสเสสฺสุ* แปลว่า ใน หมู่มนุษย์นั้น ผู้ที่ฝึกแล้วเป็นผู้ประเสริฐ หรือเรียกอีกตัวอย่างหนึ่งว่า *มนุสฺสญฺญุตํ สมฺพุทฺธํ อุตฺตทนฺตํ สมหิตํ* แปลว่า พระสัมพุทธเจ้านี้ ทั้งที่เป็นมนุษย์ แต่ฝึกพระองค์แล้ว มีพระทัยอบรมถึงที่แล้ว แม้เทพทั้งหลายก็น้อมนมัสการ กลายเป็นพลิกกลับเลย แต่พอมนุษย์ต้องให้วกราบเคารพเทวดา แต่พอมนุษย์ฝึกดีแล้ว เทวดากลับมาไหว้มนุษย์

ที่ว่าเป็นการพูดในสภาพแวดล้อมเก่า พระพุทธศาสนาเกิดในสังคมที่บูชาเทพเจ้า มนุษย์มีความโน้มเอียงที่คอยแต่จะไปหวังพึ่งอำนาจดลบันดาลจากภายนอก พระพุทธเจ้าต้องให้กำลังใจว่า อย่ามัวไปอ้อนวอน อย่ามัวไปหวังพึ่ง ตัวคุณนี่แหละพัฒนาได้ และถ้าคุณพัฒนาตัวดี เทวดาและแม้แต่พระพรหมก็หันมานับถือมาเคารพคุณ นี่เป็นการตรัสตามสภาพแวดล้อมของยุคสมัย เพื่อให้คนเกิดกำลังใจ ไม่ใช่มัวงอมืองอเท้า ไปหวังพึ่งสิ่งภายนอกอยู่

ตกลงว่า ในคติพุทธศาสนา เรื่องจริยะหรือจริยธรรมไม่ได้แยกจากการศึกษาเลย แต่เป็นเรื่องเดียวกัน เพื่อให้มีจริยะ คือการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ที่ประเสริฐเป็นพรหมะ ก็ต้องมีการศึกษา คือ ฝึกฝน เรียนรู้ พัฒนาไป และเมื่อคนมีจริยะคือดำเนินชีวิตที่ดีงาม

ไป เขาก็ยังได้ศึกษาคือได้เรียนรู้ฝึกฝนพัฒนามากขึ้น จึงได้อำพระ  
 คำรัสของพระพุทธเจ้าที่ตรัสว่า พรหมจริยะ คือ จริยะอันประเสริฐ  
 ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งมาเป็นสิกขาคือการเรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนา  
 ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ๓ อย่างเหมือนกัน

*ไตรสิกขา* คือ ศีล สมาธิ ปัญญา บอกชัดอยู่แล้วว่าฝึก ๓  
 อย่าง ฝึกอะไร ก็ฝึกพฤติกรรม ฝึกจิตใจ ฝึกปัญญา แล้วก็เกิดจริยะ  
 ที่ดีงาม (*พรหมจริยะ*) คือการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ทำให้มีพฤติกรรม  
 สภาพจิตใจ และปัญญาที่ดียิ่งขึ้นไป ฝึกอะไรก็ได้สิ่งนั้น ฝึกที่ไหน  
 ฝึกที่ศีล สมาธิ ปัญญา

คติของสัตว์ชนิดอื่นว่า เกิดมาด้วยสัญชาตญาณใด ก็ตาย  
 ไปด้วยสัญชาตญาณนั้น แต่ของมนุษย์ไม่อย่างนั้น *คติของมนุษย์*  
*ว่า ฝึกอย่างไรได้อย่างนั้น* จึงเป็นหลักการของมนุษย์ว่าจะต้องม  
 การฝึก คือเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนา เพราะนี่เป็นธรรมชาติของมนุษย์  
 ผู้เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและฝึกได้

คำว่า **ต้องฝึก** แสดงถึงความเสียเปรียบของมนุษย์ ที่ว่า  
 สัตว์อื่นมันไม่ต้องฝึก ไม่ต้องหัด ไม่ต้องเรียนรู้ มันก็อยู่ได้ ส่วน  
 มนุษย์นี่แยกว่า ต้องฝึกจึงอยู่ได้ แต่ ฝึกได้ แสดงความพิเศษที่เป็น  
 ข้อดีของมนุษย์ว่ามนุษย์นี้ฝึกได้ จนกลายเป็นสัตว์ผู้ประเสริฐ ส่วน  
 สัตว์อื่นฝึกไม่ได้ สัตว์อื่นมันไม่ต้องฝึกและมันก็ฝึกไม่ได้ด้วย ไม่ใช่  
 ฝึกไม่ได้เลย มันเรียนรู้และฝึกได้ในขอบเขตจำกัดมาก และต้องให้  
 มนุษย์ฝึกให้ ส่วนมนุษย์นั้น

## ๑. ฝึกได้

## ๒. ฝึกตัวเองได้ด้วย

ฝึกตนได้นี้แหละที่สำคัญอย่างยิ่ง การเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา  
ที่แท้ได้ผลสูงสุดอยู่ที่ตัวเอง ขยายความว่า รู้จักเรียนรู้เอาสิ่งทั้ง  
หลายเป็นปัจจัยในการฝึกฝนพัฒนาตนเอง

ที่ว่ามาทั้งนี้ก็ด้วยต้องการให้เห็นชัดในเรื่องระบบจริยะใน  
พุทธศาสนา ว่าเป็นเรื่องของชีวิตทั้งชีวิต ที่เป็นองค์รวม เป็นระบบ  
ความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย ๓ ด้าน ที่ส่งผลต่อกัน จะไปแยกจาก  
กันไม่ได้ ต้องพัฒนาไปด้วยกัน และการที่จริยะนั้นจะเป็นพรหมะ  
คือจะเป็นการดำเนินชีวิตที่ดั่งงามได้นั้น จริยะก็ต้องเป็นไปตาม  
ธรรมชาติของมนุษย์ ที่เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกต้องเรียนรู้ คือต้องศึกษา  
เพราะฉะนั้น จริยะจึงแยกจากการศึกษาไม่ได้ และดั่งนั้นเรื่องการ  
ศึกษากับเรื่องของจริยะจึงแทบจะเป็นเรื่องเดียวกัน

แต่เวลานี้เรามองจริยธรรมเป็นส่วนชนิดเดียวของการ  
ศึกษา และการศึกษาที่เราพูดถึงกันนั้นเมื่อมองในแง่ของพุทธ  
ศาสนา ก็เป็นชนิดเดียวในระบบการศึกษาของพุทธศาสนา  
เพราะการศึกษาปัจจุบันมองพราแล้ว

การศึกษาในความหมายของคนทั่วไปจะมองเห็นไปใน  
เรื่องของการเล่าเรียนวิชาชีพ ทั้ง ๆ ที่นักการศึกษาบอกว่าไม่ใช่แค่นั้น  
แต่เวลาจัดการศึกษาในเชิงปฏิบัติ เราก็มักจะเอาอย่างนั้น จน  
กระทั่งชาวบ้านก็มองเป็นอย่างนั้นว่า การศึกษาคืออะไร คือไป  
เล่าเรียนวิชาการ เพื่อจะได้เอามาทำมาหาเลี้ยงชีพ ตลอดจนเอา  
ไปเป็นเครื่องมือหาผลประโยชน์ อย่างดีก็เอามาพัฒนาเศรษฐกิจ  
พัฒนาสังคม จนกระทั่งไป ๆ มา ๆ ตัวคนเองก็กลายเป็นทรัพยากร  
มนุษย์ รวมแล้ว การศึกษาจะไปได้แค่ตัววิชาชีพทำมาหากิน

-๒-

## พัฒนาคนอย่างไร จะได้อารยธรรมที่ยั่งยืน

พอสบาย ไม่ฝึก คนก็อ่อนแอลง  
กลายเป็นทุกอย่างง่าย แต่สุขได้ยาก

ตอนนี้เราก็มาถึงเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างระบบการดำเนินชีวิตของมนุษย์ กับตัวการศึกษาหรือระบบการฝึกฝนพัฒนาคน

เป็นอันว่า ชีวิตที่ดี ที่เรียกว่าจริยะอันประเสริฐ ต้องได้มาด้วยศึกษา คือการเรียนรู้อีกพัฒนา จากหลักการใหญ่ที่เป็นหัวใจนี้เราก็ก้าวมาสู่การแก้ปัญหาสังคมของยุคสมัย แม้จะเป็นโลกาภิวัตน์หรืออะไรก็ตาม ก็ต้องนำหลักการนี้มาใช้

ในการนำหลักการนี้มาใช้ในยุคสมัย เราสามารถเริ่มได้ที่ทุกจุดแห่งวิถีชีวิตของมนุษย์ ขอยกตัวอย่างที่เป็นเรื่องใหญ่ ซึ่งเป็นจุดเด่นของยุคปัจจุบัน กล่าวคือ มนุษย์ในยุคนี้ได้พัฒนาสร้างสรรค์สิ่งประดิษฐ์ โดยเฉพาะอุปกรณ์เทคโนโลยี ขึ้นมามากมาย ชีวิตก็มีความสะดวกสบาย มนุษย์นั้นมักจะฝึกหัดและเรียนรู้เพราะความจำเป็นบังคับ เมื่อชีวิตมีความสะดวกสบาย ไม่มีเหตุจำเป็นบังคับก็ไม่ค่อยฝึกตัวเอง พอถึงตอนนี้ก็จะมีปัญหา มนุษย์ที่ดีเป็นอารยชนนั้น ย่อมจะฝึกฝนพัฒนาตนโดยไม่ต้องรอให้เหตุจำเป็นบังคับแล้วจึงมาฝึกโดยไม่รู้ตัว แต่เขาจะฝึกโดยรู้ตัวและตั้งใจเลยทีเดียว เมื่อ



มนุษย์เอาแต่แค่จำเป็น ก็เกิดปัญหา

พวกมนุษย์ที่สร้างเทคโนโลยีขึ้นมา นั้นเป็นพวกที่ต้องฝึกจริง ๆ ต้องเพียรพยายามในการสร้างสรรค์ แต่พอมีเทคโนโลยีพร้อมขึ้น คนก็อยู่ง่ายสบาย เมื่อมีเทคโนโลยีพร้อม สภาพอย่างหนึ่งที่จะเกิดคือ มนุษย์นั้นอยู่ในสภาพแวดล้อมอย่างไร เขาก็มีความโน้มเอียงที่จะมองสภาพแวดล้อมนั้นเป็นสภาพปกติของเขา หมายความว่า เป็นเรื่องสามัญธรรมดา

อย่างเด็กสมัยนี้เกิดท่ามกลางเทคโนโลยีที่สะดวกสบายทุกอย่าง ความสะดวกสบายนี้ก็เป็นสภาพปกติของเขา ไม่ได้มีอะไรพิเศษ แต่พอสภาพปกตินั้นขาดตกบกพร่องลงไปนิดหน่อยก็กลายเป็นทุกข์ทันที เช่น เด็กอยู่ในสังคมที่เจริญพัฒนาแล้วมาก ๆ เขาเดินไปถึงประตู ๆ ก็เปิดเองโดยไม่ต้องไปใช้มือดึง แต่ถ้าเกิดคราวไหนต้องไปเปิดประตูเอง โดยใช้กำลังนิดหน่อย เขาก็จะทุกข์ จึงกลายเป็นทุกข์ง่าย หมายความว่าสภาพที่สะดวกสบายไม่ต้องทำอะไรนี้เป็นปกติ เพราะฉะนั้น ถ้าไปเจออะไรต้องทำปับ ก็ทุกข์ทันที ขาดนิดเดียวก็ทุกข์ เรียกว่าสภาพจะทุกข์ง่ายเกิดขึ้นแล้ว ที่นี้สภาพปกตินี้มีความพร้อมพร้อมอยู่แล้ว จึงเต็มได้ยาก พอเต็มยากก็สุขได้ยาก จึงกลายเป็นว่า สภาพที่พร้อมนี้ทำให้คนทุกข์ได้ง่าย แต่สุขได้ยาก

ฉะนั้น เมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมอุดมสมบูรณ์ ที่เรียกว่าสุขสบาย จึงต้องระวังมากทีเดียว ถ้าไม่พัฒนาคนให้ดี แทนที่จะได้ประโยชน์ กลับจะได้โทษ

หันไปดูสภาพอีกแบบหนึ่ง อาจจะเป็นสังคมเดียวกันแต่คนละยุคสมัยย้อนหลังไปในอดีตเมื่อยังไม่พัฒนา หรือแม้แต่ยุค

เดียวกันแต่เป็นสังคมอื่นที่มีความไม่พร้อมในการดำเนินชีวิตประจำวัน ถ้ามองจากสายตาของคนในสังคมที่มั่งคั่งพร้อม ก็เห็นว่าชีวิตอย่างนั้นลำบาก แต่ถ้ามันไม่ลำบากจนกระทั่งว่าอยู่แทบไม่ได้ ถึงกับตรวนชีวิต สภาพอย่างนั้นก็เป็นเรื่องปกติของเขา เช่นในสังคมไทยนี้เอง สมัยก่อน เด็ก ๆ ตื่นขึ้นมา อาจจะต้องไปเก็บผักหักฟืน แล้วก็มาหุงข้าวก่อไฟ เอาข้าวใส่หม้อ ข้าวข้าว ต้มหม้อหุงข้าว เช็ดน้ำ อะไรต่าง ๆ แต่อันนั้นก็ เป็นสภาพปกติของเขา ซึ่งเขาก็ไม่รู้สึกอะไรมากมาย แต่ถ้าเด็กที่อยู่ในสภาพมั่งคั่งพร้อมด้วยเทคโนโลยีในปัจจุบัน วันไหนต้องไปทำอย่างเด็กปกติในสมัยนั้น เขาจะทุกข์แสนทุกข์เลยใช่ไหม ทั้งที่อันนั้นเป็นสภาพปกติของเด็กสมัยโน้น

ทีนี้คนที่อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวยนัก ที่ต้องใช้แรงกำลังบ้าง ซึ่งเป็นสภาพปกติสำหรับเขา แต่มองในแง่ของเราว่ายากลำบาก เหน็ดเหนื่อย เมื่อเขาทำอะไรเสร็จไปนิดหน่อย หรือเขาทำอะไรมาช่วยเอื้ออำนวยความสะดวกเพิ่มขึ้นนิดหน่อย เขาจะสุขทันที และจะสุขมาก ในขณะที่คนสมัยนี้เฉย ๆ แต่เขาจะสุข เป็นอันว่าเขาจะเกิดภาวะที่เรียกว่าสุขได้ง่ายกว่า แล้วอีกอย่างหนึ่งก็คือการกระทำอะไรที่เหน็ดเหนื่อยนั้นเป็นธรรมชาติของเขา พอเจอเรื่องอื่นที่ต้องทำมันก็เท่านั้นแหละ ซึ่งอาจจะเบากว่าด้วยซ้ำ สิ่งที่ต้องไปทำอีกอันหนึ่งยังเบากว่าที่เขาทำอยู่แล้ว มันก็ไม่เห็นจะต้องทุกข์ เพราะฉะนั้นจะเกิดภาวะที่เรียกว่าทุกข์ได้ยาก ซึ่งตรงข้ามกับเด็กสมัยนี้ที่ทุกข์ได้ง่าย แต่สุขได้ยาก

นี่คือภาวะที่สิ่งแวดล้อมภายนอกมีผลสัมพันธ์กับสภาพ

จิตใจที่เป็นสัมพันธ์ ซึ่งต้องระวังมากในทางการศึกษา ฉะนั้น การที่สังคมมั่งคั่งพร้อม มีเทคโนโลยีอำนวยความสะดวกสบายมาก จึงไม่เป็นหลักประกันว่ามนุษย์จะมีความสุข ยิ่งในปัจจุบันนี้ มนุษย์ไปมุ่งพัฒนาแต่ภายนอก ที่จะสร้างสิ่งเสพมาบำเรอตัวเอง โดยไม่พัฒนาตัวเองให้ทัน ตัวเองก็ยิ่งอ่อนแอลง สิ่งเพิ่มภายนอกที่จะมาบำรุงบำเรอปรนเปรอ เพิ่มขึ้นเท่าไร ตัวก็ยิ่งอ่อนแอลงเท่านั้น กลายเป็นเพิ่ม ๑ ลด ๑ ก็ศูนย์เท่าเดิม จึงอยู่ในระดับศูนย์ตลอดเวลา ก็เลยไม่ช่วยยให้มีความสุขมากขึ้น

ยิ่งกว่านั้น เมื่อคนอ่อนแอลง ก็จะเกิดปัญหาทางด้านสภาพจิตใจมากขึ้นด้วย ซึ่งจะเห็นได้ง่าย จากการเปรียบเทียบระหว่างอเมริกากับเม็กซิโก อเมริกาเป็นสังคมที่มั่งคั่งพร้อม มีความเจริญสูงสุดในทางเทคโนโลยี เป็นสังคมคดปุ่มมานานแล้ว คือไม่ต้องใช้กล้ามเนื้อ ใช้แต่กล้ามเนื้อ คนแสนจะสุขสบาย ส่วนสังคมเม็กซิโกนั้นแสนจะยากจนแร้นแค้น คนหาทางหลบหนีเข้ามาทำงานในอเมริกาตลอดเวลา ต้องมีเจ้าหน้าที่คอยตรวจชายแดนตลอดเวลา แล้วเป็นอย่างไร ลองวัดความสุขความทุกข์กันดู

วิธีวัดอย่างหนึ่งก็คือ ดูสถิติฆ่าตัวตาย ในสังคมอเมริกัน คนฆ่าตัวตายแสนละ ๑๒.๕ ส่วนในเม็กซิโกคนฆ่าตัวตาย แสนละ ๑.๗ หมายความว่า คนในอเมริกาฆ่าตัวตายมากกว่าเม็กซิโก โดยอัตราส่วน ๗.๔ เท่า ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ในสังคมที่ยากลำบากแสนจะทุกข์ ทำไมคนฆ่าตัวตายน้อย ไม่ค่อยฆ่าตัวตาย แต่ในสังคมที่มั่งคั่งพร้อมทำไมคนฆ่าตัวตายน้อย แล้วที่ร้ายก็คือเด็กหนุ่มสาวฆ่าตัวตายนานด้วย

ในสังคมอเมริกันยุคก่อนที่ยังสร้างเนื้อสร้างตัว คือ ยุคอุตสาหกรรม คนฆ่าตัวตายมากคือคนแก่ ยุคนั้นคนแก่ฆ่าตัวตายมากเพราะอะไร เพราะว่าเป็นสังคมที่คนมุ่งทำงานทำการ ไม่มีเวลาเอาใจใส่ดูแลกัน คนแก่ถูกทอดทิ้ง ก็เหงา ว้าเหว่ จึงฆ่าตัวตายมาก แต่เวลานี้สังคมอเมริกัน เขาเรียกว่าเป็น post-industrial society ผ่านพ้นยุคอุตสาหกรรมมา เป็นสังคม consumer society คือเป็นสังคมบริโภค พอผ่านพ้นอุตสาหกรรมมาเป็นนักบริโภค สถิติก็เปลี่ยนจากคนแก่ฆ่าตัวตายมาก มาเป็นเด็กหนุ่มสาวฆ่าตัวตายมากด้วย นี่เพราะอะไร เป็นเรื่องที่ต้องระวังให้มาก นี่แหละคือเรื่องของจริยะและเรื่องของการศึกษา เป็นตัวอย่างหนึ่ง que แสดงว่าการศึกษาคจะต้องพัฒนาคนให้ทันและเหนือยุคสมัย

หนึ่ง ทัน เพื่อจะได้รับประโยชน์จากยุคสมัยให้ดีที่สุด

สอง เหนือ เพื่อนำยุคสมัยไปในทางที่ถูกต้อง

ข้อสองนั้นรวมทั้งแก่ว่า ถ้ายุคสมัยนี้ผิดพลาด ก็จะได้แก้ไขด้วย

ถ้าการศึกษาทำอย่างนี้ไม่ได้ ก็ได้แต่ตามสังคม จะถูกสังคมหลอหลอมมากกว่าที่จะมาช่วยนำสังคม หรือแก้ไขสังคมให้ดำเนินไปในทางที่ดีงาม

เวลานี้แม้แต่ทันก็ยังไม่ค่อยจะทันเลย ใหมใหม่ คือทำอย่างไร จะให้คนของเราอยู่ได้ดีที่สุดในสังคมที่เป็นอย่างนี้ แค่นี้เรียกว่าทันสังคม แต่ต้องเหนือกว่านั้นคือ สามารถแก้ไขสังคมที่เดินทางผิดให้ไปในทางที่ถูกต้อง เพราะเราจะหวังไม่ได้ว่าสังคมจะเดินทางถูกต้องตลอดเวลา และโดยมากสังคมจะเดินทางผิด หรืออย่างน้อยก็ต้องมี

ข้อบกพร่อง และมนุษย์เท่านั้นที่จะมาเป็นผู้แก้ ถ้าไม่พัฒนามนุษย์ให้เหนือสังคมแล้ว สังคมจะไปดีได้อย่างไร เพราะสังคมนั้นคือมวลรวมทั้งหมดของหมู่มนุษย์ ซึ่งอยู่ในระดับการพัฒนาที่ต่างกัน และในระดับการพัฒนาที่แตกต่างนั้น มนุษย์ส่วนมากจะยังพัฒนาน้อย ฉะนั้นในผลรวมที่ออกมา สังคมก็ต้องมีจุดอ่อนและข้อผิดพลาด เป็นธรรมดา จึงจะต้องมีมนุษย์อยู่ส่วนหนึ่ง ที่จะมาเป็นผู้คอยแก้ไข ปรับปรุงสังคมอยู่เรื่อย ๆ ดังนั้นจึงต้องพัฒนาคนให้เหนือสังคมไว้

### ถ้าคนมีการศึกษาดี ก็จะได้ประโยชน์จากเทคโนโลยี

การฝึก คือการศึกษา จะมาช่วยให้การดำเนินชีวิตเป็นไปด้วยดี และได้รับผลดีที่สุดจากสภาพปัจจุบันอย่างไร เช่น ในเรื่องเทคโนโลยีที่กล่าวแล้ว คำตอบก็คือ เราจะต้องฝึกมนุษย์ แทนที่จะปล่อยให้มนุษย์เป็นผลที่ถูกหลอหลอมไป โดยมีสภาพจิตที่อยู่ใต้อิทธิพลของสภาพแวดล้อม คือเมื่อมีเทคโนโลยีอำนวยความสะดวก สะดวกสบาย จิตใจก็มีความโน้มเอียงที่จะเห็นแก่ความง่าย และความสะดวกสบาย แล้วก็อ่อนแอ สำรวย หยิบโย่ง ใจเสาะ เปราะบาง มนุษย์ที่ถูกหลอหลอมด้วยความอุดมสมบูรณ์ของเทคโนโลยีจะเป็นอย่างนี้ คือมีความอ่อนแอ ใจเสาะ เปราะบาง ไม่สู้ความยากลำบาก

ชีวิตมนุษย์เป็นชีวิตแห่งการศึกษา คือ เรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนา จึงต้องสู้ สู้อย่างไร ก็ต้องมีจิตสำนึกในการศึกษา แต่เราได้สร้างจิตสำนึกนี้หรือเปล่า นี่คือตัวแกนเลยทีเดียวนะ ถ้าเราให้การศึกษาไป แต่คนไม่มีจิตสำนึกในการศึกษา มันจะไปไหวได้อย่างไร เพราะ

ฉะนั้น เมื่อรู้แล้วว่าการศึกษาคือชีวิตของมนุษย์ หรือชีวิตที่ดีคือชีวิตแห่งการศึกษา มนุษย์จะต้องรับเป็นหลักการเลยว่าการศึกษาคือเป็นเนื้อหาแห่งชีวิตของตน ชีวิตของเราจะต้องมีการศึกษา คือต้องสร้างจิตสำนึกในการศึกษาขึ้นมา

ในเมื่อมนุษย์ทั่วไปเขาไม่รู้ด้วย เขายังไม่เข้าใจธรรมชาตินี้ก็เป็นเรื่องของมนุษย์ผู้ทำหน้าที่ที่เรียกว่าเป็นกัลยาณมิตร เช่นเป็นผู้ใหญ่กว่า จะต้องคอยสร้างจิตสำนึกในการศึกษาให้แก่เด็กหรือคนรุ่นใหม่ และอันนี้จะเป็นจุดเริ่มต้นที่จะทำให้เขาพัฒนาได้

เป็นอันว่า ในเมื่อชีวิตมนุษย์เป็นชีวิตแห่งการศึกษา ก็สร้างจิตสำนึกแห่งการศึกษาขึ้นมา พอสร้างจิตสำนึกนี้ขึ้นมาได้ก็สบายเลย เขาก็จะมีทั้งภูมิคุ้มกันและความสามารถที่จะก้าวไป คือ

๑. จะอยู่ได้ด้วยดี มีชีวิตที่ดีงามในสภาพแวดล้อมนั้น
๒. สามารถเอาประโยชน์ได้สูงสุดจากสภาพแวดล้อมที่ตัวอยู่ร่วม
๓. สามารถปรับปรุงแก้ไขสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ให้ดียิ่งขึ้นด้วย

ตัวคนเป็นแกน สิ่งที่เกิดขึ้นในอารยธรรมมนุษย์นี้ เกิดจากความสัมพันธ์ในระบบของเหตุปัจจัย แต่ตัวกระทำคือมนุษย์ เหตุปัจจัยด้านอื่นเป็นตัวประกอบไปหมด ตัวกระทำคือมนุษย์ซึ่งจะต้องคอยระวังให้ดี ให้เป็นตัวกระทำที่ดีที่ถูกต้อง จึงต้องพัฒนามนุษย์อยู่เรื่อย เริ่มแต่สร้างจิตสำนึกในการศึกษาขึ้นมา คนที่มีจิตสำนึกในการศึกษานี้ เท่ากับยอมรับโดยไม่รู้ตัวว่า หลักการแห่งชีวิตของมนุษย์คือการศึกษากว่ามนุษย์มีชีวิตที่ดีได้ด้วยการศึกษา

**จิตสำนึกในการศึกษา** ก็คือ การที่ระลึกอยู่เสมอและใส่ใจที่จะเรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนาตนอยู่ตลอดเวลา เมื่อมีจิตสำนึกนี้แล้ว การรับประสบการณ์ก็จะมีท่าที่ต่างไป ปฏิกริยาตอบสนอง และการมองอะไรต่าง ๆ จะต่างไปหมด

ถ้าไม่มีจิตสำนึกในการศึกษา เวลาเจออะไรก็จะมองในแง่ที่ว่าชอบใจหรือไม่ชอบใจ มันถูกใจเราหรือไม่ มันบำรุงบำเรอตัวเราหรือไม่ ท่าที่อย่างนี้ก็คือการตกเป็นทาสของสภาพแวดล้อม อย่างที่ว่ายิ่งอยู่ไปก็ยิ่งอ่อนแอลงไปทุกที เพราะขึ้นต่อมันและพুষุไปตามมัน แต่พอมีจิตสำนึกในการศึกษา ก็กลายเป็นว่าประสบการณ์และสถานการณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะดีหรือร้าย รวมทั้งสิ่งที่เรียกว่าปัญหา คือ สิ่งที่จะทำให้เราได้เรียนรู้ ได้ฝึกฝนพัฒนา

พอมีจิตสำนึกนี้ เราก็มองประสบการณ์และสถานการณ์ทุกอย่างในแง่ที่เราจะจะได้เรียนรู้และฝึกฝนพัฒนาทั้งนั้น แล้วมันก็จะมีความรู้สึกโดยไม่รู้ตัวว่า เมื่อเราได้เรียนรู้ ก็คือเราได้ เมื่อเราได้ฝึกหัดก็คือเราได้ โดยเฉพาะคือได้ปัญญามาพัฒนาตัวเอง ประสบการณ์ทุกอย่างที่เราเจอคือการที่เราได้เรียนรู้เพิ่มขึ้น สถานการณ์ที่เป็นปัญหาเกิดขึ้นมาเราก็ได้เรียนรู้จากมัน พอเจอมันก็ไม่รู้สึกว่าเป็นความยากลำบาก แต่เป็นสิ่งที่ทำให้เราเกิดมีโอกาส

ฉะนั้น เมื่อฝึกไป พอเจอปัญหาก็กเริ่มมีความรู้สึกว่าเป็นโอกาสของการเรียนรู้และฝึกตัวเอง พอไปเจองานบีบ ก็นึกว่านี่คือโอกาสที่จะได้พัฒนาตัวเอง นี่คือโอกาสที่จะได้ฝึกและเรียนรู้ ก็ไม่กลัว เพราะฉะนั้นจิตสำนึกนี้จึงเป็นภูมิต้านทานและเป็นพลังในตัวที่ทำให้สบาย จะอยู่ในสถานการณ์อะไรก็ใช้ได้ นึกอยู่เรื่อยว่าจะ

เรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา ยิ่งเจอปัญหาหรือสถานการณ์อะไรที่ยากมาก เราก็ยิ่งได้เรียนรู้มาก ได้ฝึกมาก ได้พัฒนามาก ซึ่งเป็นความจริง อย่างนั้น เป็นความจริงโดยธรรมชาติ อะไรที่ยิ่งยาก เมื่อมนุษย์ทำ มนุษย์ก็ยิ่งได้เรียนรู้มาก ถ้ามันง่ายก็ได้เรียนรู้้น้อย ถ้าไม่ต้องทำอะไร ก็ไม่ได้เรียนรู้ แล้วก็อยู่เท่าเดิม

คนที่เป็นอย่างนี้จะมีสภาพจิตที่ต้องการจะทำให้เกิดขึ้น ซึ่งทางพระเรียกว่า **ฉันทะ** นี่คือจุดเริ่มของการศึกษา พอมีฉันทะอยากทำเพราะจะได้เรียนรู้ ก็เกิดการศึกษ พุทธเจ้าจึงตรัสว่า พอมีฉันทะ รุ่งอรุณของการศึกษาก็มา พอเจอปัญหาใจก็สู้ เพราะรู้ว่า ยิ่งยากยิ่งได้มาก

หนึ่ง ความเต็มใจ ความสุข ความยินดีที่จะได้จากการสู้ ปัญหา ได้ทำ เกิดขึ้น ทำให้มีความสุขความเต็มใจ และมีสุขภาพจิตดี

สอง เมื่อเต็มใจ ก็ตั้งใจทำ และทำให้ได้ผลดีด้วย

## มองเทคโนโลยีเป็นปัจจัย

### ไม่ใช่เอาชีวิตและความสุขไปขึ้นต่อมัน

เมื่อมนุษย์เป็นอย่างนี้ ก็จะมองเทคโนโลยีและความสะดวกสบายเป็นเรื่องประกอบ เป็นเครื่องมือที่รับใช้เรา เรียกว่ามองอย่างเป็นปัจจัย ไม่ใช่มองในเชิงเสพ คือรู้ตระหนักว่าเทคโนโลยีนี้เป็นสิ่งที่เราผลิตขึ้นมาเพื่อช่วยการดำเนินชีวิต งานบางอย่างเราทำได้ยากหรือไม่สำเร็จ แต่เมื่อเราอาศัยเทคโนโลยีก็ทำได้สำเร็จหรือทำได้ง่ายขึ้น อย่างน้อยก็ทุ่นเวลาของเรา ใจก็จะมองไป



ถึงสิ่งที่จะต้องทำต่อไป ว่าเทคโนโลยีมาช่วยให้เราทุ่นเวลา เพื่อจะได้เอาเวลาไปใช้ทำหรือสร้างสรรค์สิ่งอื่นที่ดียิ่งขึ้นไป ไม่ใช่หยุดแค่นี้

คนมีจิตสำนึกในการศึกษาไม่มองเป็นฝ่ายรับว่าเทคโนโลยีมาช่วยบ่าเรอเรา แล้วเราจะนอนสบาย แต่เรามองด้วยความรู้สึก ว่า เทคโนโลยีเป็นสิ่งรับใช้เรา มาช่วยให้เราสามารถก้าวต่อไปในการทำการสร้างสรรค์สิ่งที่ดียิ่งกว่านี้ ถ้ามีทำที่อย่างนี้ไม่เสีย และเทคโนโลยีก็จะเป็นพิษ

คนที่ไม่มีกรฝึกฝนพัฒนา ขาดจิตสำนึกในการศึกษา เมื่อได้หนึ่งก็ลบหนึ่ง เพราะข้างนอกเพิ่มหนึ่ง แต่ข้างในลบหนึ่ง เลยเป็นศูนย์ตลอดเวลา ส่วนคนที่เรียนรู้ฝึกฝนพัฒนานั้นได้ทั้งสองด้าน ข้างนอกก็ได้หนึ่ง ข้างในก็ได้หนึ่ง ก็เป็นบวกสอง เพราะว่า

๑. ความสามารถที่จะได้ความสุขจากสภาพแวดล้อมก็ยังมีอยู่เท่าเดิม ไม่ได้สูญเสียความสามารถนี้ไป การอยู่กับสิ่งแวดล้อม การที่ได้เผชิญสถานการณ์ การที่จะได้ทำงาน การที่จะได้สู้ปัญหา เป็นความสุขไปหมด

๒. แล้วยังแถมมีความสุขจากเทคโนโลยีมาช่วยอีก

เทคโนโลยีก็เป็นตัวเสริมสุข โดยที่ตัวเองยังมีความสุขพร้อมที่จะมีความสุขของตัวเองเท่าเดิม เพราะฉะนั้น คนอย่างนี้จึงได้ประโยชน์จากผลงานสร้างสรรค์ของอารยธรรมอย่างเต็มที่โดยสมบูรณ์

ส่วนคนที่ไม่พัฒนาตัวเองนั้น ไม่ได้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมและแม้แต่จากเทคโนโลยีที่ได้พัฒนาขึ้น ทั้ง ๆ ที่มีสิ่ง

อำนวยความสะดวกมากมาย แต่สิ่งเหล่านั้นก็กลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความสุขของเขา เทคโนโลยีนั้นกลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความสุขของเขา ถ้าขาดมันแล้วเขาก็ไม่มีความสุข เขาจึงแย้ แต่สำหรับคนที่พัฒนาตัวเอง มีการศึกษาดี เทคโนโลยีก็จะมาเป็นสิ่งเสริมสุข โดยที่ตัวของเขาสามารถมีความสุขอยู่แล้ว ถึงไม่มีมันฉันก็อยู่ได้ มีความสุขได้ แต่เมื่อมีมันมาเสริม ฉันก็ยิ่งสุขเพิ่มเข้าไปอีก

ฉะนั้น ความหมายและท่าทีต่อเทคโนโลยี ตลอดจนถึงอำนวยความสะดวกสบายบำรุงความสุขทั้งหลายจะต้องเปลี่ยน ถ้าคนมองว่าเทคโนโลยีเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความสุข แสดงว่าไปไม่รอด ตัวเขาเองจะไม่มีการศึกษา และจะพัฒนาลักษณะพึ่งพาเทคโนโลยีขึ้นมาสองประการ ซึ่งกำลังเริ่มเป็นปัญหาในสังคมฝรั่ง ทำให้เขาคิดหวาดเกรงว่า ต่อไปจะมีปัญหาเรื่องนี้ในสังคมแค่นั้น สภาพนี้เรียกว่า technological dependence คือ *สภาพพึ่งพาเทคโนโลยี* ที่เป็นไปใน ๒ ประการ

๑. ในการดำเนินชีวิตและทำการงาน
๒. ในแง่ความสุข

๑. เทคโนโลยีเป็นเครื่องขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ทำอะไรได้สะดวกสบาย ได้ผลดีและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เช่น เราเคยใช้ตาดูดาวได้แค่นี้ พอมีเทคโนโลยีคือกล้องดูดาว ก็เห็นไกลและเห็นใหญ่ สายตาของเราดูสิ่งเล็กๆ ได้แค่นี้ เมื่อมีกล้องจุลทรรศน์ก็เห็นสิ่งเล็กๆ น้อยๆ แม้แต่ไวรัส เรามีรถแบคโฮก็ขุดดินได้สบาย ทั้งง่าย รวดเร็วและมากมาย อะไอย่างนี้ เทคโนโลยีเหล่านี้ก็มาเสริม มาขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์

ทำให้เราทำงาน และดำเนินชีวิตได้สะดวกสบาย อย่างไรก็ตาม เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่จะต้องฝึกอินทรีย์ของตัวเอง ให้ตาเห็น คมชัด ให้สัมผัสดีขึ้น ให้หูฟังอะไรต่ออะไรได้ชัดละเอียดยิ่งขึ้น ในการเรียนวิชาอะไรก็ต้องฝึกอินทรีย์ที่จะใช้งานในวิชานั้น เพื่อจะทำงานได้ดี เช่นอินทรีย์ตา แพทย์ก็จะฝึกดูคนไข้จนทำให้วินิจฉัยโรคได้ง่าย ฝึกสัมผัสเอามือมาช่วย และใช้หูฟัง สิ่งเหล่านี้คือการฝึกอินทรีย์

พอเรามีเทคโนโลยี มันทายวิสัยอินทรีย์ของเรา แต่ไปๆ มันก็อาจจะทำงานแทนเรา ต่อมาเราลืม เราไม่ฝึกตัวเอง อินทรีย์ของเรานี้หยุดฝึก แต่เราไปยกงานให้เทคโนโลยีทำแทนเลย ตอนนี้อันนี้จะเกิดผลร้าย คือเมื่อเทคโนโลยีมาทำงานแทนเรา เราไม่ทำและเราไม่ฝึกตัวเอง ต่อไป พอขาดเทคโนโลยี เราก็ทำงานไม่ได้เลย ดำเนินชีวิตด้วยดีไม่ได้เลย เช่น ถ้าขาดหม้อหุงข้าวไฟฟ้า ก็หุงข้าวไม่ได้ ถ้าขาดเครื่องซักผ้าไฟฟ้า ก็ซักผ้าไม่เป็น หรือขาดเครื่องคิดเลข ก็คิดเลขไม่ได้ ซึ่งในสังคมที่เจริญมาก คนมักจะลืมตัว ไม่ฝึก ไม่พัฒนาอินทรีย์ของตัวเอง พอขาดเครื่องคิดเลข ฝรั่งก็คิดเลขไม่ออก ไปตามร้าน มีคนมาซื้อสินค้า ตายละ ไม่มีเครื่องคิดเลข คนขายคิดไม่ออก ถ้าฝึกอินทรีย์ไว้ก็คิดเลขในใจได้ บางทีคิดได้ซับซ้อนมากมาย

เป็นอันว่า ถ้าไม่พัฒนามนุษย์ควบคู่กันไปกับการพัฒนาเทคโนโลยีและพัฒนาวัตถุทั้งหลาย มนุษย์ก็จะสูญเสียความสามารถของอินทรีย์ไป แล้วเขาก็ต้องพึ่งพาเทคโนโลยี จนกระทั่งถ้าปราศจากเทคโนโลยี เขาก็จะอยู่ไม่ได้ จะดำเนินชีวิตที่ดีไม่ได้ ทำงานไม่ได้ นี่คือสภาพพึ่งพาเทคโนโลยีข้อที่หนึ่ง

๒. การพึ่งพาเทคโนโลยีในแง่ความสุข เทคโนโลยีมาบำรุงบำเรอเราให้สุขสบาย ต่อมาเราต้องมีเทคโนโลยี ถ้าไม่มีแล้วเราอยู่ไม่ได้ ไม่มีความสุข ถ้าขาดมันเราก็เป็นทุกข์หนักเลย ทั้งที่แต่ก่อนไม่มีมันแต่ทำไมคนอยู่ได้ เป็นสุขได้ ฉะนั้น มนุษย์จะต้องรักษาอิสรภาพของชีวิตนี้ไว้ ท่ามกลางสภาพแวดล้อมแห่งความเจริญของอารยธรรม เช่นรักษาอิสรภาพจากเทคโนโลยี ว่าเทคโนโลยีมาเป็นส่วนเสริมนะ ไม่ใช่มาแทนที่

มนุษย์ต้องรักษาอิสรภาพและฝึกความสามารถ จะต้องพัฒนาศักยภาพของตัวเองตลอดเวลา ไม่เอาเทคโนโลยีหรือความเจริญภายนอกมาเป็นข้ออ้างให้เราหยุดพัฒนาศักยภาพของตน มนุษย์สมัยนี้มีปัญหาในเรื่องนี้มาก คือ พอมีอะไรมาช่วยข้างนอกก็หยุดฝึกข้างในตัวเอง นี่คือเรื่องของการปฏิบัติผิดหรือถูก และการที่จะได้รับผลดีหรือผลร้ายจากอารยธรรม

เราจึงต้องศึกษา เรียนรู้ ฝึกหัด พัฒนาตลอดเวลา ถ้าเรามีศึกษา สิ่งที่มาจากภายนอกจะเป็นตัวเสริมตลอด ไม่มาเป็นตัวแทนแล้วมันจะไม่เกิดโทษ เราจะยังคงสภาพของผู้สร้างสรรค์อยู่ได้ เราจะได้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม จากความเจริญเหล่านั้นอย่างเต็มที่

**จากเทคโนโลยี ฝรั่งได้ความใฝ่รู้-สู้สิ่งยาก  
เจอเทคโนโลยี ไทยจะเสพสุขนอนสบาย?**

การศึกษามีเรื่องต้องพูดกันมากในแง่ของการฝึก ยกตัวอย่างสังคมฝรั่ง มีการฝึกมาในเรื่องศักยภาพจากวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ทำให้เกิดนิสัยใฝ่รู้-สู้สิ่ง

ยาก ซึ่งตอนนี้ต้องขอเน้นอยู่เรื่อย

ฝรั่งได้ความรู้จากวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ และได้ความรู้  
สิ่งยากจากวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ซึ่งออกมาเป็นผลิตภัณฑ์ปัจจุบัน  
คืออุปกรณ์เทคโนโลยี เพราะฉะนั้นเทคโนโลยีสำหรับฝรั่งจึงมีความ  
หมายมาก เพราะว่าเทคโนโลยีของฝรั่งที่เห็นในปัจจุบัน ก็คือผล  
งานแห่งความเพียรพยายามสร้างสรรค์ของเขาที่มีมาหลายร้อยปี  
โดยผ่านวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ซึ่ง  
ทำให้เขาได้นิสัยที่ฝังลึกลงในจิตใจ กลายเป็นนิสัย **ใฝ่รู้-สู้สิ่งยาก**

จะเห็นได้ว่า ในด้าน **ใฝ่รู้** ฝรั่งต้องการรู้อะไรนิดเดียว  
เขายอมเสียดชีวิต หรือสละชีวิตทั้งชีวิตให้ได้ เขาต้องการค้นคว้า  
หาความรู้ชนิดเดียวกันนั้น เขาอาจดั้นด้นไปสุดหล้าฟ้าเขียว เพื่อหามัน  
ให้ได้ แต่คนไทยเราไม่ค่อยเอา

**สู้สิ่งยาก** ก็มาด้วยกัน คือนับแต่ปฏิวัติอุตสาหกรรม  
มา ๒๕๐ ปี ฝรั่งได้พัฒนาอุตสาหกรรมมาจนเกิดเป็นวัฒนธรรม  
อุตสาหกรรม

เทคโนโลยีสมัยใหม่เกิดขึ้นได้ด้วยอาศัยวิทยาศาสตร์ และ  
ต้องอาศัยการพัฒนาอุตสาหกรรม เทคโนโลยีที่เกิดขึ้นแก่ฝรั่ง  
ปัจจุบัน เขาไม่ได้มาเปล่า ๆ แต่ได้มาจากภูมิหลังของการเพียร  
พยายามสร้างสรรค์ โดยผ่านวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม  
อุตสาหกรรมเป็นร้อย ๆ ปี ทำให้เขาได้นิสัยของจิตใจที่ใฝ่รู้ สู้สิ่งยาก

ขนาดฝรั่งมีภูมิหลังฝังลึกมายาวนานอย่างนี้ พอผ่านพัน  
ยุคอุตสาหกรรม เปลี่ยนมาเป็นสังคมบริโภคนิยม ก็ยังแทบแยะ ฝรั่งยุค  
นี้แม้จะได้นิสัยใฝ่รู้-สู้สิ่งยาก ที่หลงเหลือจากอดีตมาอยู่ แต่กระนั้น

ก็ยังอ่อนแอหลงเยอะ จนกระทั่งฝรั่งรุ่นเก่ากำลังโอดครวญต่อว่าฝรั่งรุ่นใหม่กว่าทำไมจึงอ่อนแอ ส่ำรวย หยิบโย่ง ไม่ขยันขันแข็ง ขาดจริยธรรมในการทำงาน (work ethic) มีคนหนุ่มสาวฆ่าตัวตายมาก

หันมาดูสังคมไทย เทคโนโลยีมีความหมายสำหรับคนไทยต่างกันไกลกับฝรั่ง เริ่มต้นคนไทยก็เจอเทคโนโลยีสำเร็จรูปเลย ฝรั่งทำมาเสร็จ แล้วก็ไปเป็นเทคโนโลยีประเภทบริโภค พอเจอกับฝรั่งก็เจอเทคโนโลยีบริโภคและสำเร็จรูป เกิดขึ้นมีขึ้นโดยไม่ได้ผ่านการเพียรพยายามสร้างสรรค์ของตน ฉะนั้นคนไทยจึงได้เปรียบ เหมือนที่ฝรั่งมาใช้เรา เราได้ของมาง่าย ๆ สบาย แต่เราเสียเปรียบคือไม่ได้ทุนทางด้านชีวิตจิตใจ เราไม่ได้ผ่านวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ ไม่ได้ผ่านวัฒนธรรมอุตสาหกรรมเลย เราก็ไม่ได้นิสัยใฝ่รู้-สู้สิ่งยาก แต่เราได้เทคโนโลยีในลักษณะความหมายที่เป็นสิ่งบำรุงบำเรอความสะดวกสบาย ทำให้มีจิตใจโน้มเอียงไปในทางที่จะเห็นแก่ความสะดวกสบายยิ่งขึ้น

ตอนนี้จึงต้องมานั่งเรื่องสังคมไทยเป็นพิเศษ เพราะคนไทยเราผ่านกฎหมายหลังมาคนละแบบ โดยเฉพาะการปฏิบัติต่อเทคโนโลยีนี้จะต้องมีความหมายต่างออกไปไม่เหมือนสังคมตะวันตก ขอสรุปว่า สังคมไทยมีเหตุให้คนของเราอ่อนแอ ๔ ประการด้วยกัน

๑. กฎีหลังที่มีธรรมชาติแวดล้อมอุดมสมบูรณ์ ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ทำให้คนของเรามีจิตใจโน้มเอียงไปในทางชอบความสะดวกสบายอยู่แล้ว

๒. ต่อมาเราก็เจอกับเทคโนโลยีประเภทสำเร็จรูป โดยไม่ต้องผ่านการเพียรพยายามสร้างสรรค์ ซึ่งมาเสริมความสะดวก

สบายเข้าไปอีกซ้ำสอง เลยยิ่งมีความโน้มเอียงที่จะเห็นแก่ความ  
สะดวกสบาย เอาแต่ที่ง่าย ไม่สู้ความยากลำบาก หนีปัญหา

๓. ยิ่งกว่านั้น ยังมีวัฒนธรรมน้ำใจมาช่วย ทำให้คนหวังพึ่ง  
กันได้ไม่มีตัวบีบให้ดิ้นรนชวนขวาย ไม่เหมือนวัฒนธรรมตะวันตก  
ซึ่งเป็นวัฒนธรรมตัวใครตัวมัน ถ้าคุณไม่ช่วยตัวเองคุณตาย เพราะ  
ฉะนั้นต้องดิ้น

ในสังคมไทย วัฒนธรรมน้ำใจจากกลายเป็นพิษได้ ไม่ใช่มี  
แต่ส่วนดี เพราะทำให้คนจำนวนมากหวังพึ่งคนอื่นได้โดยตัวเองไม่  
ต้องทำ เช่น หวังว่าถ้าเราเดือดร้อนก็ไปหาผู้ใหญ่คนโน้นคนนี้ช่วย  
อันนี้ก็เป็นปัจจัยหนึ่งแห่งความอ่อนแอของสังคมไทย

๔. สังคมไทยมีทางเลือกให้ง่าย ทางเลือกอะไร คือคน  
ของเรามีความโน้มเอียงที่จะเอาง่ายสะดวกสบายอยู่แล้ว พอมี  
ทางเลือกว่าจะต้องเหนื่อยกับไม่ต้องเหนื่อย จะเอาอันไหน เขาก็  
มีความโน้มเอียงที่จะเอาทางที่ไม่ต้องเหนื่อย ไม่ต้องทำ

ที่นี้ในสังคมไทยมีกระแสความเชื่อทางศาสนาอยู่ ๒  
กระแส คือ

หนึ่ง สายการนับถืออำนาจเร้นลับดลบันดาล คือเรื่อง  
ของเทวดา เทพเจ้า เจ้าพ่อเจ้าแม่ ไสยศาสตร์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ลัทธิ  
พรหมณ์กับผีมีในสังคมไทยก่อนพุทธ หลักการของลัทธิเหล่านี้ ก็  
คือ มีอำนาจดลบันดาลจากภายนอก ที่เราจะต้องไปอ่อนวอนยอม  
สยบ ลัทธิแบบนี้ก็ทำให้คนมีความสัมพันธ์กับ อำนาจเร้นลับแบบ  
ไปอ่อนวอนหวังพึ่ง ให้อำนาจภายนอกบันดาลผล

อีกสายหนึ่ง มาทีหลัง คือพุทธศาสนา ที่ให้พึ่งตนเอง ต้อง

เพียรพยายามทำเหตุให้เกิดผล

เมื่อพุทธศาสนาเจริญขึ้นมาเป็นใหญ่ในสังคมไทยแล้ว เนื่องจากไม่มีหลักการในการที่จะบังคับความเชื่อ เพราะถือหลักเสรีภาพ ซึ่งจะว่าเป็นจุดอ่อนของพุทธศาสนาก็ได้ แต่ก็ก็เป็นจุดดี เพราะให้ใช้ปัญญาและเปิดเสรีภาพ เมื่อไม่บังคับก็ทำให้ลัทธิเก่าอยู่ได้สบาย กลายเป็นว่าในสังคมไทยความเชื่อสองสายนี้อยู่คู่กันมาตลอด เวลาไหนพุทธศาสนาแรงก็สอนให้พึ่งตนเอง เวลาไหนอ่อนแอ ลัทธิอำนาจดลบันดาลจากภายนอกก็เข้ามาครอบงำ จนแม้กระทั่งจะเข้ามาในพุทธศาสนาเอง จนบางที่ถ้าจับหลักไม่ได้ ก็แยกกันไม่ออก

ทีนี้ คนไทยมีความโน้มเอียงที่จะไม่สู้ปัญหาเนื่องจาก ๓ ปัจจัยที่ว่าไปแล้ว พอมีทางเลือกสองอย่างจะเอาอันไหน ถ้าเอาพุทธศาสนา ก็ต้องเพียรพยายาม แต่ถ้าเอาอำนาจดลบันดาลบันดาลภายนอก คือไสยศาสตร์สิ่งศักดิ์สิทธิ์ผีเทวดา ก็คือมีผู้รับภาระไปทำแทน เราก็โอนภาระให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยทำให้โยนปัญหาไปให้เทวดาช่วยแก้ ก็เกิดลัทธิ คติ หรือสภาพพฤติกรรมที่แพร่หลายในสังคม คือระบบถ่ายโอนภาระ หมายความว่า พอเจอปัญหาอะไรจะต้องทำก็ไม่ทำ ก็โอนภาระไปให้เทวดาช่วยทำแทน โดยไปเช่น ไหว้อ้อนวอน

พอเราเลือกทางนี้ ปัจจัยตัวนี้ก็กลับมาเสริมความอ่อนแอหนักเข้าไปอีก นี่คือนิสัยสังคมไทยที่มีปัจจัย ๔ ประการ อันเป็นปัญหาของเราที่ทำให้ภูมิหลังไม่เอื้อที่จะทำให้เข้มแข็ง ตรงข้ามกับระบบปัจจุบันซึ่งเป็นระบบที่เรียกร้องความเข้มแข็ง ต้องต่อสู้



## ถ้าจะให้การพัฒนายั่งยืน ต้องรื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่

แม้ว่าด้านเทคโนโลยีและวัตถุประสงค์จะอำนวยความสะดวกสบายก็จริง แต่เทคโนโลยีไม่ใช่สิ่งอำนวยความสะดวกสบายที่เกิดตามธรรมชาติ มันต้องอาศัยการสร้างสรรค์ของมนุษย์ นอกจากนั้นสภาพของสังคมปัจจุบันยิ่งซับซ้อนด้วย มันจึงเกิดภาวะที่ขัดแย้งกันในตัว ซึ่งมีผลร้ายต่อชีวิตของคนไทย

ขออธิบายหน่อยหนึ่งว่า ในแง่ของสิ่งอำนวยความสะดวกสบาย เรามีความโน้มเอียงที่จะหาความสะดวกสบายเห็นแก่ง่ายอยู่แล้ว แต่พร้อมกันนั้น สภาพการดำเนินชีวิตเต็มไปด้วยการแข่งขันแย่งชิง และกลไกของสังคมก็ซับซ้อนผจญได้ยาก ความที่อ่อนแอ ด้านหนึ่ง แล้วมาอยู่ท่ามกลางสภาพสังคมที่เรียกร้องความเข้มแข็ง ก็ยิ่งทำให้มีความทุกข์มาก เพราะฉะนั้นการศึกษาจึงต้องหันต่อสภาพความเป็นจริงอันนี้

ชีวิตเหมือนจะสะดวกสบายทุกอย่าง มีเทคโนโลยีช่วย แต่เทคโนโลยีนั้นเราไม่ได้มาเปล่า ๆ นะ คุณต้องหาสแตงค์มาซื้อ ใช้ใหม่ มันไม่เหมือนของในธรรมชาตินี้ ธรรมชาติถ้าสบายก็สบายได้เลย นอกจากนั้น กลไกของสังคมก็ซับซ้อนยิ่งขึ้นด้วย เราต้องมีความเข้มแข็ง เก่งที่จะอยู่ในสภาพสังคมแบบนี้ เมื่อเกิดสภาพขัดแย้งตรงกันข้ามอย่างนี้ คนอ่อนแอก็ยิ่งอยู่ไม่ได้

ฉะนั้นจึงต้องพัฒนาคนให้มีความใฝ่รู้-สู้สิ่งยาก ยิ่งระบบแข่งขันเข้ามาครอบงำ ทั้งแข่งขันกันเองในสังคมนี้ และแข่งขันกับสังคมอื่น ถ้าจะไม่ให้ถูกครอบงำ ตัวเองก็ต้องเข้มแข็ง ต้องเอาชนะ

ในระบบแข่งขัน จึงต้องเก่ง นับว่าเป็นปัญหาในด้านตรงข้ามที่สวนทางกันในตัว ถ้าเราพัฒนาคนไม่ทัน จะลำบาก เพราะคนมีความโน้มเอียงที่จะอ่อนแอ ในขณะที่สภาพความเป็นอยู่ต้องการความเข้มแข็งยิ่งขึ้น

เป็นอันว่า จะต้องใช้หลักการศึกษให้เป็นประโยชน์ ถ้าเราพัฒนาคนถูกต้องแล้วเราไม่กลัว เมื่ออยู่ในระบบการแข่งขันก็ต้องเข้มแข็งที่จะสู้ ไม่ให้ถูกครอบงำ และเอาชนะให้ได้

แต่พร้อมกันนั้น ระบบการแข่งขันของมนุษย์ก็คือระบบทำลายโลก เพราะเป็นระบบการแข่งขันชิงผลประโยชน์ จนกระทั่งต้องสร้าง business ethics ที่พูดตั้งแต่ต้น เพราะว่าธุรกิจอุตสาหกรรมต่าง ๆ ก็คือการสนองและกระตุ้นเร้าความต้องการของมนุษย์ในสิ่งเสพบริโภค ซึ่งจะต้องได้มาจากทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อมนุษย์เสพมากบริโภคมาก แล้วกระตุ้นกันให้บริโภคมากเพื่อได้กำไรมาก ก็สนองระบบธุรกิจผลประโยชน์ ที่แข่งขันกันเพื่อได้ผลประโยชน์มากที่สุด ซึ่งก็หมายถึงการรักษาความยิ่งใหญ่หรืออำนาจให้คงอยู่ได้ด้วยผลประโยชน์นั้น แต่ก็หมายถึงการทำลายธรรมชาติมากขึ้นด้วย มันพันกันไปหมด

ชาติที่เป็นผู้นำแล้วก็ต้องรักษาความยิ่งใหญ่ไว้ ทำอย่างไรอำนาจจะอยู่ได้ ก็ต้องมีผลประโยชน์ ถ้าตัวเองยอมสละผลประโยชน์ ก็เสียอำนาจ เมื่อจะรักษาอำนาจก็ต้องได้ผลประโยชน์มาก ผลประโยชน์มากจะได้มาอย่างไร ก็ต้องมีผู้บริโภคมาก เพื่อให้ตัวได้ผลประโยชน์ และชนะการแข่งขัน

หนึ่ง ก็ต้องไปครอบงำประเทศกำลังพัฒนาให้เป็นแหล่ง

## ป้อนทรัพย์การ

สอง ต้องไปกระตุ้นให้คนในประเทศเหล่านั้นบริโภคมาก  
เสพมาก มีค่านิยมบริโภค จะได้มาซื้อให้มาก การหาผลประโยชน์  
จะได้สำเร็จ และรักษาอำนาจไว้ได้ มันก็พินกันไปหมด

เวลานี้จะสงวนทรัพย์การธรรมชาติและรักษาสິงแวดล้อมก็  
ทำไม่ได้ แก้ปัญหาไม่ตก เพราะว่าติดผลประโยชน์ในระบบแข่งขัน  
ถ้าเราไม่พัฒนาคนให้เข้มแข็งในระบบผลประโยชน์ เราก็ถูกรอบงำ  
เพราะฉะนั้นก็ต้องพัฒนาคน

ขั้นที่ ๑ ให้ชนะการแข่งขัน

ขั้นที่ ๒ ให้เหนือการแข่งขัน ขึ้นไปสู่ขั้นที่สามารถกลับลงมา  
แก้ปัญหาของระบบการแข่งขันนี้ ซึ่งหมายถึงการแก้ปัญหาที่แท้จริง  
ของโลก โดยเฉพาะปัญหาสิ่งแวดล้อม จนกระทั่งสามารถเปลี่ยน  
ระบบเศรษฐกิจและระบบสังคมเสียใหม่

เวลานี้โลกมีแต่ปัญหาสภาพขัดแย้งที่สวนทางกันในตัว เข้า  
สู่ยุคที่ถึงจุดติดตันของอารยธรรม ไปไหนไม่ได้ เพราะจะแก้ด้าน  
หนึ่ง ก็เสียด้านหนึ่ง ไม่รู้จะเอาอย่างไร เกิดความขัดแย้งไปหมด  
แม้แต่ในการหาความสุขของมนุษย์ มนุษย์ปัจจุบันเชื่อว่าตัวเอง  
จะมีความสุขจากการเสพบริโภควัตถุ แต่ถ้าตัวเสพบริโภควัตถุมาก  
ทรัพย์การธรรมชาติร่อยหรอ ธรรมชาติแวดล้อมเสีย ตัวเองก็อยู่  
ไม่ได้ ครั้นจะให้ธรรมชาติอยู่ได้ตัวเองก็ต้องยอมอดหรือลดความ  
สุข ถ้าอดความสุขฉันก็แยะสิ เพราะฉะนั้นเวลานี้วัฒนธรรมและ  
อารยธรรมทุกระดับติดขัดหมด ติดตันหมด ฝรั่งก็มาจนตรงนี้ ไป  
ไม่รอด จึงเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน

ในที่สุด อารยธรรมของมนุษย์ก็มาจบลงด้วยคำว่า การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน เมื่อมนุษย์หาทางให้การพัฒนายั่งยืน ก็คือ การบั่นทอนความสุขของมนุษย์ **เพราะการพัฒนาที่ยั่งยืนคือ เศรษฐกิจก็เจริญได้ และธรรมชาติก็อยู่ดี หรือธรรมชาติก็อยู่ดี และเศรษฐกิจก็เจริญได้** ให้ความคู่กันทั้งสองอย่าง

แต่ในความหมายของมนุษย์นั้น ถ้าเศรษฐกิจจะเจริญดี ธรรมชาติก็อยู่ไม่ได้ เพราะถ้าเศรษฐกิจเจริญดีมนุษย์บอกว่า ก็คือจะมีความสุขจากการได้เส่มาก ซึ่งก็หมายถึงการทำให้ธรรมชาติพินาศ ถ้ามนุษย์จะยอมให้ธรรมชาติอยู่ได้ก็ต้องลดการเสพบริโภค ตัวเองก็หมดความสุขอีก เพราะฉะนั้นจึงเกิดจริยธรรมแบบประนีประนอม ว่ามนุษย์ต้อง compromise (ประนีประนอม) กับธรรมชาติ ซึ่งก็คือการฝืนใจ ไม่สุขจริง เลยกกลายเป็น *จริยธรรมที่ไม่ยั่งยืน*

จริยธรรมแบบนี้ไม่ยั่งยืนเพราะเป็นแบบแยกส่วนด้านเดียว ด้าน ๆ เช่น พัฒนาด้านพฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม แต่จิตใจไม่ไปด้วย

แม้แต่หลักการที่สหประชาชาติ คือ UN ประกาศ ซึ่งอยู่ในกรอบแนวคิดกระแสหลักของตะวันตกว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ เศรษฐกิจเจริญดี โดยธรรมชาติก็อยู่ได้นั้น ก็ยังไม่เพียงพอ เพราะการพัฒนาจะยั่งยืนได้ ต้องไม่ใช่แค่นั้น

เราจะต้องกลับมาสู่ระบบจริยธรรมที่เป็นองค์รวม ซึ่งบูรณาการ ๓ ด้าน ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา โดยพัฒนาไปด้วยกัน เช่นว่า ถ้าจะให้คนเราเสพน้อยลง แต่สุขมากขึ้น เป็นไปได้ไหม

เราบอกว่า มนุษย์สามารถจะฝึกตนให้สุขได้ง่ายด้วยการ  
เสพวัตถุน้อยลง อาจจะทำให้ถึงขนาดตรงข้ามกับความคิดบริโภค  
นิยมที่บอกว่า เสพมากที่สุด จะสุขมากที่สุด โดยเราบอกว่า สุข  
มากที่สุด ด้วยการเสพให้น้อยที่สุด คนไหนทำได้ คนนั้นเก่ง

เวลานี้มนุษย์บอกว่าต้องเสพมากที่สุด จึงจะสุขมากที่สุด  
ก็จบกัน นี่ก็คือการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน ซึ่งมาต้นที่ว่าจะเสพมากที่สุด  
เพื่อสุขมากที่สุดไม่ได้ แต่ต้องยอมอดหรือลดความสุขบ้าง โดยยอม  
ให้ธรรมชาติอยู่ อย่างนี้จริยธรรมก็ไม่ยั่งยืน ก็ไปไม่รอดอีก เพราะ  
ฉะนั้น จะต้องทำให้จริยธรรมยั่งยืนด้วย การพัฒนาจึงจะยั่งยืน

จริยธรรมที่ยั่งยืน ก็คือ การพัฒนาคนด้วยการศึกษาตาม  
หลักการที่ว่า จริยธรรมเป็นระบบการดำเนินชีวิตดีงาม ที่เกิดจาก  
การศึกษาพัฒนาคนแบบองค์รวม เมื่อพัฒนาคนแบบองค์รวม โดย  
พัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาอย่างประสานเกื้อหนุนกันและ  
สอดคล้องกัน เริ่มแต่ให้พฤติกรรมที่ดีกับจิตที่เป็นสุขสอดคล้องกัน  
เราก็สามารถฝึกคนได้ แม้แต่ให้มีคิดว่า สุขได้ง่ายด้วยสิ่งเสพน้อย  
ที่สุด ซึ่งมนุษย์จำนวนมากไม่นึกว่าจะฝึกได้ เคยแต่นึกว่าต้องเสพ  
มากที่สุดจึงจะสุขมากที่สุด แต่ที่จริงฝึกได้ และสุขง่ายด้วยวัตถุน้อย  
นั้น สุขยิ่งกว่าสุขมากที่สุดด้วยการเสพมากที่สุด

เวลานี้อารยธรรมไม่ยั่งยืน กำลังจะสลายสู่ความพินาศ  
เพราะว่าการพัฒนาไม่ยั่งยืน แล้วจะแก้กัติดที่จริยธรรมไม่ยั่งยืน  
ตอนนี้เราบอกว่า สุขง่าย ด้วยวัตถุเสพน้อยที่สุด เมื่อเราทำได้  
มนุษย์ก็ยังมีความสุข โดยไม่ต้องทำลายธรรมชาติ เพราะฉะนั้น  
หนทางในการพัฒนาที่ถูกต้องและยั่งยืนมีอยู่ มันไม่ได้ติดขัดฝืน

ใจหรือทำลายความสุข เราจึงมีจริยธรรมที่ยั่งยืน ที่ทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน และนำไปสู่อารยธรรมที่ยั่งยืน

ระยะนี้ขอบพุดกันว่า จะต้องรีเอนยีเนียร์ริง หรือรื้อปรับระบบและกระบวนการทำงานกันใหม่ แต่แค่นั้นไม่พอ เราบอกว่าจะต้องพัฒนาคนเพื่อเป็นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่ถ้าจะให้การพัฒนายั่งยืนได้จริง สิ่งที่จะต้องรีเอนยีเนียร์ริง ก็คือ ต้องรื้อปรับระบบและกระบวนการพัฒนาคนนั่นเองกันใหม่ทั้งหมด แต่จะรื้อปรับกันอย่างไร ก็จบลงด้วยเวลาอันจำกัดเท่านี้ก่อน

## ภาคผนวก ๑

### ตอบข้อสงสัย ในเรื่องการพัฒนามนุษย์

**ถาม:** ขอเรียนถามว่า ในการพยายามฝึก บางครั้งมันก็มี ความยาก อาจเป็นเพราะเรื่องปัญหาหรือเปล่า สิ่ง que คิดว่ายากที่สุดคือเรื่องการรักษาคำพูด ที่จะไม่พูดอะไรที่ไม่ถูกต้องแต่เวลาอยู่ในสังคม การพยายามที่จะทำอย่างนั้นมันช่างยากเหลือเกิน บางทีถ้าพูดปดสักนิดเดียวทุกอย่างจะคลี่คลาย เมื่อเป็นอย่างนี้แล้วถ้าไม่พยายามทำสิ่งที่ผิด ก็รู้สึกว่าจะต้องหาทางออกที่ดี แล้วรู้สึกยุ่งยากทำอะไรจะมีทางออกโดยไม่ต้องพูดปด นี่เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากปัญหาหรือจิต

**ตอบ:** เริ่มแรกต้องเข้าใจความหมายและความมุ่งหมายของศีลก่อน เช่นในการเว้นมุสาวาท การพูดเท็จ ตัวตัดสินอยู่ที่เจตนาที่พูดเท็จ แกล้งทำให้คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง โดยมุ่งจะทำลายผลประโยชน์ของเขา คือเป็นการทำร้ายนั่นเอง การงดเว้นของศีลก็คือพยายามไม่ทำร้ายเขา คนเราทำร้ายกันด้วยกาย และด้วยวาจา วาจาประทุษร้ายก็คือหลอกเขา หรือทำให้เขาเสียผลประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งด้วยวาจา อันนี้จะเป็นตัวมุสาวาทที่แท้ แต่ถ้าไม่ตัดรอนประโยชน์ของเขา ไม่ทำร้ายเขา ก็ยังไม่เป็นมุสาวาทแท้ นี่เป็นตัวตัดสินที่สำคัญ ถ้าแม้จะพูดเท็จ แต่ไม่มีเจตนาที่เป็นเรื่องของการมีจิตคิดจะทำร้ายเขา ก็ยังดี ยังไม่เสียหลัก เพราะโดยเจตนา เราไม่ได้ต้องการทำร้ายเขา

ส่วนในการฝึกนั้น ทุกด้านสัมพันธ์กัน เพราะเป็นระบบ

สัมพันธทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ยกตัวอย่างในกรณีที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเข้มแข็งของจิตใจ ประการแรกจิตใจเรามีความเข้มแข็งพอที่จะเปลี่ยนพฤติกรรมใหม่ เราต้องยอมรับความจริงว่าอะไรที่เคยชินแล้วก็ยาก ไม่ว่าจะเป็ความเคยชินทางพฤติกรรมก็ตาม ทางจิตใจก็ตาม แม้แต่กระแสความคิด เคยคิดแบบไหนก็จะลงร่องแบบนั้น ฉะนั้นเมื่อชินอย่างไรแล้วก็ยาก นี่ต้องยอมรับความจริงเป็นขั้นที่หนึ่ง

ในการแก้ไขฝึกฝน ต้องอาศัยสามด้านมาช่วยกัน เพื่อให้พฤติกรรมนั้นเป็นไปได้สำเร็จ ต้องอาศัยปัญญา ความรู้เข้าใจ เห็นเหตุผล ยิ่งเห็นเหตุผลชัดพอเท่าไร ก็เกิดกำลังใจ มั่นคง แน่วแน่หนักแน่นยิ่งขึ้น ในการที่จะทำพฤติกรรมนั้น

พร้อมกันนั้น อีกด้านหนึ่ง ถ้าจิตใจของเรามีความมั่นคงเข้มแข็ง หรือมีการตั้งเป้าหมายอย่างเด็ดเดี่ยว ก็จะเป็นตัวช่วยอีก ฉะนั้น บางครั้งเมื่อเราต้องการที่จะเปลี่ยนพฤติกรรม เราต้องใช้วิธีที่ว่า ตั้งจุดมุ่งหมายเป็ความเด็ดเดี่ยวขึ้นมา ที่ท่านเรียกว่า ปณิธาน ไม่งั้นพระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญบารมีทำไม ถ้ามันง่าย การประพฤติสิ่งที่ดีงามแม้กระทั่งพฤติกรรมนี้ไม่ใช่ง่าย ๆ เพราะฉะนั้นจะต้องพัฒนาทางด้านจิตใจมาก เพื่อให้เกิดแหล่งพลังในทางจิตที่จะมายืนหยัดในแนวพฤติกรรมอันนี้ ก็ต้องตั้งปณิธานขึ้นมา พอไฟแรงขึ้นมาพอแล้วก็มีทางทำพฤติกรรมอันนั้นได้

**ถาม:** ก่อนที่จะไปเรื่องวิชาชีพ ขอถามตรงที่ท่านบอกว่าเราจะต้องเรียนรู้ว่าความจริงธรรมชาติเป็นอย่างไร เราถึงจะพัฒนาได้



ที่มันสำคัญอยู่ที่ว่า เรายังไม่มีปัญญารู้ว่าตัวสัจธรรมจริง ๆ มันคืออะไร เพราะบางทีเราเกิดมาในสังคม เราถูกบอกว่าเป็นสิ่งที่จะต้อง แล้วเราจะรู้ได้อย่างไรว่านี่คือตัวความจริงขั้นบัญญัติธรรม หรือความจริงที่เป็นสัจธรรม

**ตอบ:** ตัวผู้ประพัตติยังอยู่ระหว่างการพัฒนา ยังไม่มีความรู้ถึงขนาดนี้ คือคนทั่วไปไม่มีความรู้ถึงขนาดนี้ แต่เราสำหรับกำลังพูดถึงตัวระบบที่เป็นฐานมาเลย ว่ามันเกิดจากอะไร ว่าตัวแท้มันจะต้องมาอย่างนี้ เรากำลังพูดกับผู้ที่ทำงานด้านการศึกษา หรือผู้ที่จัดการศึกษาว่า จะต้องมีความรู้ความเข้าใจความจริงถึงขั้นนี้ จึงจะไปช่วยให้คนพัฒนาได้ถูกต้อง

แต่เวลามาดูในความเป็นจริงทางปฏิบัติ ชีวิตแต่ละคนที่พัฒนาเพื่อให้เข้าถึงความดีงามนี้ ก็เริ่มจากเรื่องของพฤติกรรมภายนอก เช่นที่มาจากข้อตกลงทางวัฒนธรรมเป็นต้น วัฒนธรรมมาก่อนเลย เพราะว่าไม่ต้องพูด ไม่ต้องสอน ไม่ต้องบังคับอะไรทั้งนั้น พอเกิดขึ้นมาท่ามกลางวิถีชีวิตที่เรียกว่าวัฒนธรรมอย่างนี้ มันก็ไปตามเขาเอง

เด็กเกิดในสังคมฝรั่ง ตามพ่อแม่ไปเข้าสถานที่สาธารณะ เช่น เข้าชมภาพยนตร์ เขาเข้าแถวเรียงกัน ก็เข้าแถวด้วย วิถีชีวิตมันเป็นอย่างนั้นเอง ใข้ใหม่ นี่คือเรื่องความเป็นจริงในการฝึกมนุษย์ แต่ในฐานะนักการศึกษาจะต้องรู้เข้าใจ ว่าตัวความจริงเป็นอย่างไร เหตุปัจจัยมาจากไหน ไม่ใช่มาบังคับบีบรัดกันอยู่ อย่างน้อยจะได้อันนี้ว่า การฝึกมนุษย์เราต้องทำเป็นขั้นเป็นตอน เริ่มแต่อาศัยวัฒนธรรมมาช่วย

วัฒนธรรมเป็นผลสะสมแห่งการเรียนรู้คือการศึกษาระดับสูงของสังคมมนุษย์ ก็เลยเป็นแหล่งใหญ่ของการศึกษาที่จะใช้พัฒนามนุษย์ ถ้าวัฒนธรรมมันดี ลงตัว และคนยังอยู่ในวัฒนธรรมนั้นก็แทบจะไม่ต้องสอนเลย เหมือนได้มาเอง คือศึกษาโดยไม่รู้ตัว วัฒนธรรมก็คือความเคยชินของสังคม เมื่อสังคมเคยชินอย่างไรแล้ว มนุษย์ในหมู่นั้นก็ถูกหล่อหลอมไปเอง ไม่ต้องมาปากเปียกปากแฉะ แต่ในที่สุดวัฒนธรรมจะต้องเป็นฐานที่ช่วยให้คนเข้าถึงสัจธรรมที่อยู่ในธรรมชาติ คือมนุษย์จะต้องแหวกทะลุวัฒนธรรมที่เป็นบัญญัติธรรมและเข้าถึงสัจธรรม ถ้าปฏิบัติไม่ถูก วัฒนธรรมอาจบังมนุษย์จากสัจธรรมไปเลย

แม้แต่ในระดับบุคคล การสร้างความเคยชินของบุคคล ก็สร้างโดยอาศัยความเคยชินของสังคม คือวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดทำตามกันมา แต่ก็จะมีเฉพาะตัวด้วย พ่อแม่ก็ช่วยทำให้เกิดความเคยชิน เด็กอยู่ในบ้านเกิดมา พ่อแม่ทำอย่างไร ตัวก็ทำไปตาม ถึงแม้จะมีความเคยชินที่ได้รับถ่ายทอดมาจากแหล่งใหญ่คือวัฒนธรรมอย่างนี้ แต่การสร้างความเคยชินนั้นก็เป็ระบบปฏิสัมพันธ์ ดังนั้น เมื่อตรวจดูให้ละเอียด ก็จะเห็นว่า ในความเหมือนกันนั้น ก็มีความแปลกหรือความต่างที่เป็นของเฉพาะตัวบุคคลนั้นอยู่พร้อมกัน ความเคยชินส่วนตัวที่เป็นผลรวมนี้ ก็เป็นที่มาของวิถีชีวิตส่วนบุคคลของผู้นั้น ดังนั้น บุคคลจึงเป็นทั้งผลรวมการสั่งสมที่เป็นตัวแทนของสังคมด้วย แล้วก็เป็ผลรวมการสั่งสมเฉพาะตัวด้วยพร้อมกัน

ในด้านที่หนึ่ง ตัวบุคคลนั้น ได้ประโยชน์จากการศึกษาใน

รูปของวัฒนธรรมที่เป็นเสียงบอกจากข้างนอก แต่อีกด้านหนึ่งตัวเขาเองก็มีศักยภาพที่จะโยงตัวจากฐานนั้น ไปเข้าถึงความจริงในธรรมชาติที่เป็นแหล่งแห่งตัวของเขาเอง ฉะนั้น ในการอยู่ในโลก การฝึกคนจึงต้องมาคู่กันเป็นขั้น ๆ เริ่มแต่ความเคยชินนั้น สำคัญนะ เรื่องความเคยชิน พฤติกรรมเคยชินต้องเอาก่อน พ่อแม่รู้ตัวอยู่แล้ว เด็กเขายังไม่รู้ เราต้องพยายามให้เด็กของเราได้ความเคยชินในพฤติกรรมที่ดีเสียก่อน เพราะถ้าเด็กไปได้พฤติกรรมเคยชินที่ไม่ดีเสียแล้วจะแก้ยาก

ในเมื่อชีวิตในเชิงปฏิบัติเป็นอย่างนี้ ก็เลยกลายเป็นเรื่องของวิธีการ เราก็มาถึงขั้นวิธีการในการฝึกคน เป็นอันว่า ตัวเราเข้าใจแล้วว่า ระบบจริยธรรมที่แท้เป็นอย่างไร แต่เมื่อเอามาใช้กับผู้ที่เขาเพิ่งจะเริ่มฝึก เราก็ต้องมีวิธีการ ตัวคนจะไปเข้าใจทันทีได้อย่างไร ถ้าเขาเข้าใจหมดเขาก็เป็นพระพุทธเจ้าสิ หมายความว่าพัฒนาเสร็จแล้ว แต่ตอนนี้เรากำลังพูดถึงความจริงที่จะให้มองเห็นว่าจะพัฒนาให้สำเร็จได้อย่างไร

**ถาม:** อย่างสมมุติว่าเราอยู่ในสังคม บางอย่างมันไม่ถูกต้อง เราจะบอกได้อย่างไรว่าสิ่งนี้มันไม่ถูกต้อง

**ตอบ:** อันนี้อยู่ที่การเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ พร้อมทั้งสามารถมองเห็นเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กัน ซึ่งโยงมาถึงความเป็นไปในสังคม ถ้าเรามีปัญญาดีกว่า และมองเห็นความจริงถึงขนาดนี้ เมื่อคนในสังคมเขาทำพฤติกรรมนั้น ๆ โดยที่เขาไม่รู้ หลงผิด เราก็ต้องหนักหน่วง คือต้องหาทางช่วยให้เขาเรียนรู้ ให้เขา

ได้ฟังเหตุผล ทำความเข้าใจ อธิบาย เหมือนอย่างพระพุทธเจ้ามา เทียบสอนชาวบ้านชาวโลก ก็ต้องเหน็ดเหนื่อยเป็นธรรมดา

สังคมมีคนอยู่ในระดับต่าง ๆ ของการพัฒนา คนที่พัฒนาเหนือกว่า มีปัญญาดีกว่า มีจิตใจดีกว่า ก็มองสังคมแบบหนึ่ง แล้วด้วยความปรารถนาดี มีความสัมพันธ์ที่ดี ก็เกื้อกูลในการช่วยแนะนำชี้ช่องทางให้เขาพัฒนาขึ้น นี่แหละจึงต้องมีการ ศึกษา ถ้าพูดรวบรัดก็บอกว่า ถ้าคุณอยู่แค่ปรโตไซมัส คุณก็ต้องว่าตามเขา แต่ถ้าคุณมีโยนิโสมนสิการ ถ้าเขาผิด คุณคุณก็จะเลยต่อไปถึงความจริงได้

**ถาม:** วินัยกับศีลต่างกันอย่างไร จะฝึกอย่างไร

**ตอบ:** ได้เคยพูดแล้วว่า วินัยคือเครื่องฝึกพฤติกรรม จึงอยู่ในส่วนศีล ถ้าพูดให้ตรงแท้ วินัยนั้นแหละเป็นศีลในระดับบัญญัติทางสังคม ส่วนศีลที่แท้คือส่วนที่เป็นธรรมชาติ คือส่วนที่ไปเป็นคุณสมบัติของคน เมื่อคนมีพฤติกรรมอย่างนั้น ๆ ก็กลายเป็นศีลของเขา คือเป็นคุณสมบัติของชีวิตของคนนั้น

เพราะฉะนั้น ในความหมายที่เคร่งครัด ต้องแยกว่า ศีลนั้นเป็นคุณสมบัติในตัวคน คือการที่เขามีพฤติกรรมอย่างนั้น เป็นเรื่องของชีวิตของบุคคล ส่วนวินัยเป็นแบบแผนทางสังคม ที่จะมาเป็นกรอบสำหรับพฤติกรรมของคน แล้วก็เครื่องฝึกพฤติกรรมไปในตัวด้วย จึงบอกว่า

ในความหมายหนึ่ง วินัยคือตัวการฝึก

ในอีกความหมายหนึ่ง วินัยคือตัวแบบแผน รูปแบบ

บัญญัติ กฎหมาย กติกาสังคมที่ใช้ฝึก

เมื่อเราฝึกตัวดำเนินตามวินัยจนมีพฤติกรรมที่เป็นไปตามวินัยนั้น คือมีเจตนาที่จะประพฤติอย่างนั้น นั่นเป็นศีล เพราะเป็นเรื่องของชีวิตคนแล้ว ศีลอยู่ในระบบการดำเนินชีวิตของคน เป็นส่วนของชีวิตที่เป็นธรรมชาติ ส่วนวินัยเป็นแบบแผนบัญญัติข้างนอก คือ เมื่อเรารู้ว่าพฤติกรรมอย่างนี้จะเกื้อกูลต่อชีวิต ทำให้ชีวิตดีงาม เชื้อต่อสวัสดิภาพของสังคม เราก็วางเป็นบัญญัติสังคมว่าให้คนมีพฤติกรรมอย่างนั้น ๆ พอบัญญัติก็เกิดเป็นวินัยขึ้นมา หมายความว่าสังคมยอมรับหรือนักปราชญ์ยอมรับ คนก็ฝึกตาม พอฝึกตามก็มีศีลขึ้นมา แยกกันอย่างนี้ ตอนนี้นักสนธิระหว่างบัญญัติของสังคม กับระบบชีวิตของคนที่เป็นธรรมชาติ เป็นอันว่าวินัยเป็นตัวแบบแผนของสังคม ซึ่งเป็นแบบแผนในด้านพฤติกรรม

พฤติกรรมที่เป็นไปตามวินัย (คือศีล) จะสร้างได้ดีก็ต้องอาศัยธรรมชาติของมนุษย์ที่ว่าเคยชินอย่างไรแล้วแก้ไขยาก เพราะฉะนั้นก็เอาวินัยมาเป็นเครื่องฝึกความเคยชิน ดังนั้นเราจะเห็นว่าหัวใจของวินัย คือการฝึกความเคยชิน หรือฝึกพฤติกรรมเคยชิน ถ้าเราได้พฤติกรรมเคยชินตามนั้นแล้วก็สบาย และเมื่อพฤติกรรมนั้นแพร่ขยายออกมาในสังคม ก็กลายเป็นวัฒนธรรม

วินัยในระดับสังคมก็เป็นวัฒนธรรม พออยู่ตัวเป็นวัฒนธรรมแล้ว ก็สบายไปเลย แต่ก็ต้องระวัง พอเปลี่ยนยุคสมัย เหตุปัจจัยในสภาพแวดล้อมเปลี่ยนไป วัฒนธรรมที่อยู่ตัวนั้นเกิดไปขัดแย้ง ไม่เหมาะไม่สอดคล้อง กลายเป็นว่าแบบแผนหรือรูปแบบนั้นไม่เหมาะแล้ว กลับกลายเป็นผลเสีย ถึงตอนนี้ก็แก้ยาก

เรื่องของมนุษย์มันลำบากที่ว่ามีปัญหาอย่างนี้ คือเป็นผลดี  
ในระยะหนึ่ง แต่พอเหตุปัจจัยเปลี่ยนไป ซึ่งขึ้นต่อกาลเวลายุคสมัย  
พฤติกรรมเคยชินนั้นกลับเป็นผลเสียไป แล้วก็กลับมา

## ภาคผนวก ๒

### รุ่งอรุณของการศึกษา

ในวงการศึกษานั้น ถ้าถือตามหลักพระพุทธศาสนาจะมองเห็นตรงนี้เป็นจุดสำคัญ เราจะเห็นว่า พระพุทธศาสนาแสดงหลักการอะไรบ้าง ประการที่หนึ่ง ต้องมีตถาคตโพธิสัทธา เชื่อในปัญญาตรัสรู้ของมนุษย์ ที่ว่ามนุษย์สามารถพัฒนาตนเป็นพุทธะได้ เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ก่อน ในการศึกษา ก็เหมือนกัน ต้องมีความเชื่อนี้ แล้วก็ต้องมีบุญนิมิต ๗ ประการเหมือนกัน ถ้าจะดูว่าตรงกันไหม อย่างน้อยต้องดูว่าพระพุทธศาสนาเสนออะไร ที่จะมานำมรรคและการศึกษาโดยดูที่ บุญนิมิต ๗ ประการนี้ บุญนิมิตนั้น ไม่ใช่เฉพาะว่าเป็นलगหรือเป็นเครื่องหมายที่สื่อแสดงว่า เราจะเข้าถึงมรรคเท่านั้น แต่เป็นปัจจัยสำคัญซึ่งท่านบอกว่า จะทำให้มรรคที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น มรรคที่เกิดขึ้นแล้วก็จะเจริญเต็มบริบูรณ์ด้วยหมายความว่า มันเป็นเครื่องช่วยในระหว่างเดินทางด้วย กล่าวคือ ตอนแรกมันเป็นเครื่องช่วยนำเข้าสู่ทาง แล้วต่อไประหว่างเดินทาง มันก็เป็นเครื่องช่วยให้เราเดินทางได้ผลดีจนกระทั่งบรรลุจุดมุ่งหมายด้วย เพราะฉะนั้น จึงเป็นทั้งตัวนำและตัวช่วย

**ตัวนำและตัวช่วยที่เรียกว่าบุญนิมิตของมรรค หรือ  
บุพภาคของการศึกษา ๗ ประการ คืออะไรบ้าง**

๑. กัลยาณมิตตตา ความมีกัลยาณมิตร ข้อนี้ พุทฺธกันบ่อย ๆ อยู่แล้ว ท่านเอาจมายกเป็นข้อที่หนึ่งเลย ความมีกัลยาณมิตร

ถ้าพูดอย่างภาษาง่าย ๆ ก็คือมีสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดี ซึ่งถ้าจำกัดแคบเข้ามาก็เป็นตัวบุคคล เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ โดยเฉพาะครูอาจารย์ซึ่งทำหน้าที่สำคัญที่สุดของกัลยาณมิตร คือการช่วยแนะนำชี้แจงชักนำเด็กเข้าสู่ทางที่ถูกต้อง ชักนำเข้าสู่การศึกษา ครูมีหน้าที่ในแง่นี้ จึงเป็นบุญนิมิตของการศึกษา

เพราะฉะนั้น พูดยุติในความหมายหนึ่ง ครูทำหน้าที่เป็นบุญนิมิตของการศึกษา ไม่ใช่เป็นตัวการศึกษา ครูไม่สามารถให้การศึกษแก่เด็กได้ แต่ครูเป็นผู้สามารถชักนำเด็กเข้าสู่กระบวนการของการศึกษา เพราะทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร ตลอดไปจนกระทั่งถึงสื่อมวลชนที่ดี สื่อมวลชนปัจจุบันทำหน้าที่สำคัญในทางการศึกษามาก รวมทั้งทำลายการศึกษาด้วย ถ้าเป็นสื่อมวลชนที่ไม่ดีก็ทำลายการศึกษา ถ้าเป็นสื่อมวลชนที่ดีก็ทำหน้าที่ให้การศึกษา ปัจจุบันนี้ดูเหมือนว่าสื่อมวลชนจะทำบทบาททางการศึกษามากยิ่งกว่าครูอาจารย์ในโรงเรียนด้วยซ้ำไป อันนี้เป็นเรื่องสำคัญประการแรก คือจะต้องมีกัลยาณมิตร

อย่างไรก็ตาม การมีกัลยาณมิตรนั้น ไม่ใช่ว่าคนอื่นจะมาเป็นกัลยาณมิตรให้อย่างเดียว ตัวเองก็ต้องรู้จักเลือกคบหากัลยาณมิตรด้วย จริงอยู่เป็นหน้าที่ของสังคม โดยเฉพาะหัวหน้าที่รับผิดชอบ เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ ผู้ปกครองจะต้องทำตัวเป็นกัลยาณมิตร สรรหา และสรรคส์สร้างกัลยาณมิตรให้แก่คนในความรับผิดชอบของตน เช่น สรรหาและสรรคส์สร้างรายการทางสื่อมวลชนที่ดี ๆ เป็นต้น แก่เด็กและประชาชน แต่ตัวเด็กและตัวคนนั้น ๆ เอง ก็ต้องรู้จักเลือกคบหากัลยาณมิตรเองด้วย เช่น รู้จัก



เลือกคบคน รู้จักหาแหล่งความรู้ แหล่งความคิดสร้างสรรค์ รู้จักเลือกบุคคลที่จะนิยมเป็นแบบอย่างในความประพฤติหรือในการครองชีวิต เป็นต้น

การศึกษาจะเริ่มต้นจริง เมื่อคนนั้นเองเริ่มรู้จักหา กัลยาณมิตร พุดง่าย ๆ ว่า ถ้าเด็กเริ่มรู้จักเลือกดูรายการโทรทัศน์ รู้จักเลือกอ่านหนังสือที่มีประโยชน์ รู้จักคบหาหรือเลือกปรึกษาคน นั่นคือการศึกษาเริ่มต้นแล้ว ช่องทางแห่งชีวิตที่ติงามหรือมรรค ได้เปิดขึ้นแล้ว

ถ้าเป็นผู้ปฏิบัติธรรมลงลึกในด้านจิตตภาวนา เช่น จะไปทำกรรมฐาน ถ้าได้อาจารย์ที่เป็นกัลยาณมิตรหรือรู้จักเลือก กัลยาณมิตร รู้จักสอบถามปรึกษา แม้แต่รู้จักเลือกอ่าน ค้นคว้า หนังสือคู่มือคำอธิบาย ก็เป็นเครื่องหมายแสดงถึงความหวัง ในการที่จะก้าวหน้าต่อไปสู่ความสำเร็จในการปฏิบัติธรรมนั้น

**๒. สีสัมปทา** การทำศิลปะให้ถึงพร้อม ศิลคืออะไร ศิล คือ ความเป็นระเบียบเรียบร้อยราบรื่นในการดำเนินชีวิต และการอยู่ ร่วมในสังคม เริ่มต้นแต่ความมีวินัยและข้อปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน ด้วยดีในสังคม ความสัมพันธ์ในสังคมที่ดี

ในข้อ ๑ เรามีสิ่งแวดล้อมที่ดีในสังคม เป็นเรื่องที่ว่าเราได้ จากสังคมมาให้กับตัว แต่มาถึงข้อที่ ๒ นี้ เรามีส่วนร่วมที่จะต้องให้ แก่สังคมบ้าง และเป็นการเริ่มฝึกตนเองแล้วด้วย คือฝึกตัวเองให้มี วินัยที่จะไม่ให้ตัวเองไปเป็นเครื่องก่อกวนให้เสียความเรียบร้อยของ สังคม แต่ให้เป็นส่วนร่วมที่ช่วยสร้างความเรียบร้อยราบรื่น

สีสสัมปทามีความหมายว่าทำศิลปะให้สมบูรณ์ ทำศิลปะให้เต็ม

ขึ้นมา การทำให้มีศิลปะขึ้นมานั้นก็หมายถึงว่า ต้องสร้างสรรค์ความมีศิลปะสัมปทานที่นี้คือการสร้างสรรค์หรือทำให้สมบูรณ์ ทำให้มีขึ้นมาเต็มที่ ศิลปะสัมปทานคือสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม ตัวเองจะต้องมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นดีด้วย ต้องเกื้อกูลแก่สังคมด้วย ไม่ใช่เป็นฝ่ายรับจากกัลยาณมิตรอย่างเดียว ตัวเองจะต้องแสดงออกต่อผู้อื่นในทางที่ไม่เบียดเบียน ไม่ทำความเดือดร้อนแก่สังคม จะต้องมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลต่อ สังคม ต่อเพื่อนมนุษย์ แล้วก็จัดระเบียบการดำเนินชีวิตของตนให้ดี

ทำไมจะต้องมีศิลปะ ถ้าอุปมาจะเข้าใจง่าย ในบ้านหรือที่ทำงาน หรือในห้องที่อยู่ของเรา ถ้าข้าวของเครื่องใช้วางสุมเกะกะ สับสนไปหมด จะเคลื่อนไหวจะทำอะไรจะหยิบอะไรใช้ก็ติดขัด ไม่สะดวก ไม่มีช่องที่จะลง หางของที่จะใช้ก็ไม่เจอ จึงต้องจัดวางสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ให้เป็นระเบียบ เป็นที่เป็นทาง จึงจะอยู่สบาย และทำอะไร ๆ ได้คล่องสะดวก

ชีวิตของเราและสังคมก็เหมือนกัน ถ้าสับสนวุ่นวายไม่เป็นระเบียบ เช่นวันหนึ่ง ๆ ไม่รู้เลยว่าจะทำอะไรเวลาไหน อยู่ด้วยกัน มีแต่การเบียดเบียน ต้องหวาดกลัวคอยระวังระวังอันตราย ก็ไม่เป็นอันทำอะไร ไม่มีทางจะทำอะไรให้ชีวิตและสังคมเจริญงอกงามขึ้นไปได้ จะทำอะไรก็ไม่มีช่องที่จะลง จึงต้องมีการจัดระเบียบชีวิต และจัดระเบียบสังคม อย่างน้อยไม่ให้เป็นอยู่อย่างสับสนวุ่นวาย ไม่ให้สังคมเต็มไปด้วยการเบียดเบียน ละเมิดต่อกัน

เมื่อจัดระเบียบชีวิตและการอยู่ร่วมสังคมให้เรียบร้อยดีแล้ว สภาพชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมนั้น ก็เอื้อโอกาสแก่การที่จะ

ทำความเข้าใจ ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ หรือทำกิจกรรมอย่างอื่น ๆ ในทางที่จะพัฒนาชีวิตและพัฒนาสังคมนั้นให้มากและให้ได้ผลดีต่อไป

ความมีชีวิตและการอยู่ร่วมกันที่เป็นระเบียบเรียบร้อย เรียกว่าศีล การจัดระเบียบชีวิตและการอยู่ร่วมกันให้เรียบร้อยราบรื่น เรียกว่าวินัย พุทธอีกอย่างหนึ่งในทางกลับกันว่า วินัย คือ การจัดระเบียบชีวิตและความสัมพันธ์ในสังคมให้เรียบร้อย เพื่อเอื้อโอกาสต่อการสร้างสรรค์พัฒนาอีก ๆ ขึ้นไป และศีล ก็คือ ความมีวินัย หรือความเป็นผู้ตั้งอยู่ในวินัยนั้น พุทธให้สั้นอีกสำนวนหนึ่งว่า วินัย คือ การจัดระเบียบให้เอื้อโอกาสต่อการพัฒนาของชีวิตและสังคม และศีล คือความเป็นผู้ตั้งอยู่ในวินัยนั้น การที่จะฝึกให้มีศีล ข้อสำคัญก็คือการมีวินัย โดยเฉพาะสำหรับพระจะเห็นว่า การที่จะมีศีลนั้น หลักสำคัญก็คือการฝึกในเรื่องวินัย วินัยก็คือระเบียบการดำเนินชีวิต และการอยู่ร่วมในสังคม

เพราะฉะนั้น หลักข้อนี้ก็คือการที่จะต้องสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ที่ดีในทางสังคม การรู้จักอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี โดยไม่เบียดเบียนกัน โดยเกื้อกูลกัน และมีระเบียบในการดำเนินชีวิต อันนี้ก็เป็นบุพนิมิตของการศึกษา

**๓. ฉันทสัมปทา** การทำฉันทะให้สมบูรณ์ ก็คือ การสร้างสรรค์แรงจูงใจที่เรียกว่าฉันทะ แรงจูงใจเป็นสิ่งสำคัญมากในการศึกษา ถ้าไม่มีแรงจูงใจเราจะก้าวเดินไปได้ยาก เราจะเดินไม่ออกหรือไม่ยอมออกเดิน เพราะฉะนั้น จะต้องมีความจูงใจ แต่ต้องเป็นแรงจูงใจที่ถูกต้องคือ ฉันทะ ที่แปลสั้น ๆ ว่า ความใฝ่รู้ ใฝ่ดี

และไฟทำให้ดี หรือไฟศึกษาและไฟสร้างสรรค์อย่างน้อยก็อยากรู้  
อยากทำ ไม่ใช่เอาแต่อยากได้ อยากมี อยากเสพ สำหรับปัจจุบัน  
ถ้าทำจนทะลุถึงขั้นสมบูรณ์ไม่ไหวอย่างน้อยต้องให้เกิดค่านิยมใน  
การผลิตขึ้นมาแทนหรือมาดูลค่านิยมบริโภคนิยมโดยเลือกผลิตแต่สิ่งที่  
ดีงาม มีคุณค่าส่งเสริมคุณภาพชีวิต

**๔. อดตสัมปทา** การทำตนให้สมบูรณ์ หรือพัฒนาตน  
ให้เต็มที่ อดตสัมปทานี้ขอใช้ภาษาอังกฤษหน่อย คือพอดีมีค่า  
ภาษาอังกฤษที่เขาใช้มาตรงกันเข้า เรียกว่า self-actualization ใน  
จิตวิทยาการศึกษาปัจจุบัน หลักการนี้มีความสำคัญอยู่พอสมควร  
self-actualization ที่จริงอยู่ในอดตสัมปทานี้เอง เรามีความเชื่อใน  
ศักยภาพของมนุษย์อยู่แล้วตามหลักโพธิสัตถา มาถึงตอนนี้ การ  
สร้างสรรค์ตนเองให้สมบูรณ์ ก็คือการพัฒนาศักยภาพนั้นให้เต็มที่  
อดตสัมปทานี้เป็นศัพท์ธรรมที่เรามองข้ามไป แปลกเหมือนกัน  
ว่าทำไมเราจึงข้ามหลักนี้ไป พระพุทธเจ้าตรัสไว้กับข้ออื่นๆ ในชุด  
เดียวกันรวมเป็น ๗ ข้อ และเรียงลำดับไว้แบบนี้ แต่ธรรมชุดนี้ถูก  
มองข้ามไป ไม่มีใครสนใจพูดถึง ข้อไหนบังเอิญปรากฏในที่อื่นด้วย  
ก็มีคนรู้จัก แต่หลายข้อในชุดนี้ เป็นหลักธรรมที่คนไม่คุ้นเลย จึง  
ต้องเอามาทบทวนกัน

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าบุพนิมิตของมรรคข้อที่ ๔ คือ อดต-  
สัมปทา การสร้างสรรค์ตนเองให้สมบูรณ์ หรือพัฒนาศักยภาพ  
ของตนเองให้เต็มที่ หมายความว่า ต้องทำศักยภาพของตนให้  
เต็มบริบูรณ์ ผู้ที่เป็นปุถุชนก็ต้องพัฒนาตนให้เป็นอารยชน หรือ  
อริยบุคคล ผู้ที่เป็นอริยบุคคลอยู่แล้ว ก็ต้องพัฒนาให้สูงขึ้น ถ้า

เป็นโสดาบันก็ก้าวต่อไปให้เป็นพระสกทาคามี และพระอนาคามี ตามลำดับ จนกว่าจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ถึงความเป็นพระอเสขะ หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ จบกระบวนการของการศึกษา

อย่างไรก็ตาม ข้อนี้จะไม่อธิบายมาก เพราะในความหมายทั่วไปสมัยปัจจุบันก็อธิบายกันอยู่แล้ว เพียงแต่ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้เป็นข้อที่ ๔ ในบุพนิมิตของการศึกษา ส่วนที่จะต่างกันก็คือ ที่ว่าเต็มบริบูรณ์นั้นคืออย่างไร และการทำให้เต็มนั้นคือทำอย่างไร

**๕. ทิวฐีสัมปทา** การทำทิวฐีให้ถึงพร้อม หรือการสร้างสรรค์ ทิวฐีให้สมบูรณ์

ทิวฐีคืออะไร ทิวฐีคือ ทักษณคติ ค่านิยม ความคิดเห็น ท่าทีของบุคคลต่อสิ่งต่าง ๆ เจตคติ หรือ ทักษณคติ และค่านิยมมีความสำคัญมากในการศึกษา พระพุทธเจ้าสอนว่า จะต้องมิติวฐี มีทักษณคิตีมีค่านิยมที่ถูกต้อง ในการศึกษา นั้น สิ่งหนึ่งที่จะต้องทำ ก็คือการพัฒนาในเรื่องทักษณคติและค่านิยม ซึ่งเรียกว่าทิวฐีสัมปทา ทักษณคติและค่านิยมที่สำคัญซึ่งพระพุทธศาสนาย้ำก่อนอื่น ถือว่าเป็นสัมมาทิวฐีเบื้องต้น ก็คือการมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นไปแห่งเหตุปัจจัย อันนี้เป็นทักษณคติสำคัญในการมองโลกเพื่อจะให้เห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เด็กของเราได้ฝึกการมองโลก มองชีวิตแบบนี้บ้างไหม

หลักการต่าง ๆ ในชุดนี้ ว่าที่จริงก็สัมพันธ์กันหมด แม้แต่แรงจูงใจในการสร้างสรรค์และในการใฝ่รู้ ถ้าเรามีทักษณคติในการมองสิ่งทั้งหลายตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ก็จะสนับสนุน

ให้เราอยากรู้ อยากเข้าถึงความจริง ทำให้เราสืบค้นเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลาย เพราะการที่จะเข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งหลายได้นั้น จะต้องค้นหาเหตุปัจจัยของมัน

หลักความจริงประการสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ ความเป็นไปตามเหตุปัจจัย พระพุทธศาสนาประกาศหลักการแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ทศนคติหรือท่าทีของมนุษย์ต่อโลก ที่ควรจะต้องมีเป็นประการแรก ก็คือการมองสิ่งทั้งหลายตามความสัมพันธ์ หรือตามความเป็นไปแห่งเหตุปัจจัย จะต้องพยายามฝึกกันให้มีทัศนคตินี้ ส่วนท่าทีหรือทัศนคติและค่านิยมที่พึงประสงค์อย่างอื่น จะตามมาทีหลัง เช่นค่านิยมในการผลิต เป็นต้น ถ้าเรารู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง มองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัยแล้ว มันก็ส่งเสริมการสร้างสรรค์ เพราะการมองเห็นเหตุปัจจัย ก็คือการมองเห็นกระบวนการเกิดมีขึ้นของสิ่งต่าง ๆ และความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย

การมองในแนวทางที่จะสืบค้นเหตุปัจจัยย่อมส่งเสริมการอยากรู้ความจริง และการสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้เกิดขึ้น เพราะในการเรียนรู้กระบวนการแห่งเหตุปัจจัยนั้น จะทำให้มองเห็นอาการที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดมีขึ้น และการที่สิ่งที่เกิดมีขึ้นแล้วนั้น เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดผลดีหรือผลร้ายสืบทอดต่อไปอีกอย่างไร ๆ ทำให้อยากเห็นการเกิดขึ้นของสิ่งที่ดีงาม และอยากรู้ความจริงในกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยนั้น ในทางกลับกัน ความใฝ่รู้และใฝ่สร้างสรรค์ ก็ส่งเสริมการมองหาเหตุปัจจัยด้วย เพราะเมื่อเด็กอยากจะทำอะไร อยากจะสร้างสรรค์อะไร แกจะต้องเรียนรู้เหตุปัจจัยว่า สิ่งนี้ทำขึ้นมาได้อย่างไร มีเหตุมีปัจจัย มีองค์ประกอบอะไรบ้างที่เขาจะต้องทำเพื่อ

สร้างสรรค์มันขึ้นมา อย่างน้อย ผู้ที่ดำเนินชีวิตอยู่ในโลกอยู่ในสังคม ทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือปฏิบัติธรรมอะไรก็ตาม เมื่อมองดูความสำเร็จหรือความล้มเหลว ความเจริญหรือความเสื่อมของตนเองก็ตาม ของผู้อื่นก็ตาม ถ้ามีทัศนคติที่มองตามเหตุปัจจัย ก็จะได้พิจารณาสืบค้นหาเพื่อจะได้แก้ไขป้องกันหรือส่งเสริมตามเหตุปัจจัยอย่างถูกต้อง ไม่ใช่เอาแต่โทษคนโน้นคนนี้ สิ่งโน้นสิ่งนี้เรื่อยไปอย่างเลื่อนลอย นอกจากนั้น ท่าทีของการมองตามเหตุปัจจัย ยังไปสนับสนุนตัวทำที่จะพูดต่อไปด้วย คือทำให้รู้จักคิดพิจารณา สืบสาวหาเหตุปัจจัย ตามหลักโยนิโสมนสิการ เพราะฉะนั้น จึงให้มีการสร้างเสริมหรือสร้างสรรค์ทัศนคติ และค่านิยมที่ถูกต้อง คือให้มีทิวฐิธัมมปทา เป็นประการที่ ๕

**๖. อัปมาทสัมปทา** การสร้างสรรค์ความไม่ประมาทให้สมบูรณ์

ความไม่ประมาทนั้นคือการมีจิตสำนึกในเรื่องกาลเวลา และความเปลี่ยนแปลง คนที่จะมีความไม่ประมาท ก็เพราะสำนึกในเรื่องกาลเวลาที่ เวลาเคลื่อนผ่านไปผ่านไปตลอดเวลา เดี่ยววัน ๆ เดี่ยววันหมดไป เดี่ยวคืนเวียนมา เดี่ยวเดือนหนึ่ง เดี่ยวปีหนึ่ง กาลเวลาและวารวิไม่ว่าใคร จะทำอะไรต้องรีบทำ เพราะฉะนั้น จะต้องมีคามกระตือรือร้น เร่งขวนขวายทำสิ่งต่าง ๆ อันนี้คือจิตสำนึกในกาลเวลา ที่นี้ความสำนึกในกาลเวลาเกิดขึ้นเพราะอะไร ก็เพราะมองเห็นการเปลี่ยนแปลง กาลเวลาเกิดขึ้นเพราะอะไร กาลเวลา กำหนดด้วยการเปลี่ยนแปลง ที่มีวันมีคืนก็เกิดจากโลกหมุนรอบดวงอาทิตย์ โลกหมุนรอบตัวเองรอบหนึ่ง ก็เป็นวันหนึ่ง หมุนรอบ

ดวงอาทิตย์ไปได้รอบหนึ่งเต็มบริบูรณ์ก็เป็นปีหนึ่ง กาลเวลาผ่านไป พร้อมด้วยการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของสิ่งทั้งหลาย รวมทั้งความเปลี่ยนแปลงในชีวิตของเราที่ไม่อยู่นิ่งตลอดเวลา ทุกส่วนในชีวิตของเราทั้งรูปธรรมนามธรรม มีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา ชีวิตของเราจะต้องแตกดับอย่างแน่นอน และชีวิตจะเป็นอย่างไรต่อไปก็ไม่แน่นอน แล้วแต่เหตุปัจจัยทั้งภายในและภายนอก จึงต้องชวนขวายเป็นเรียนรู้และกระทำเหตุปัจจัยเท่าที่เราทำได้ให้ดีที่สุดด้วยความไม่ประมาท พระพุทธศาสนาสอนนักสอนหนาในเรื่องความเปลี่ยนแปลง สอนหลักอนิจจังว่ามีการเกิดขึ้นและการดับสลาย ก็ด้วยต้องการให้เราไม่มีความไม่ประมาท พระพุทธเจ้าตรัสปัจฉิมวาจา วาจาสุดท้ายที่ตรัสก่อนปรินิพพาน เหมือนกับวาจาสั่งเสียของพระองค์ คือ คำว่า

*วยธมฺมา สงฺขารา, อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ.*

แปลว่า สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม หรือแปลว่า จงทำกิจให้บริบูรณ์ด้วยความไม่ประมาท หรือที่นิยมแปลกันให้ได้ความเต็มที่ว่า จงยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท พุทธพจน์นี้แสดงถึงการที่พระองค์นำเอาหลักอนิจจัง หรือหลักความไม่เที่ยงนี้มาสัมพันธ์กับความไม่ประมาท คือ ตรัสเรื่องความเปลี่ยนแปลง ความไม่เที่ยง เพื่อกระตุ้นเร้าให้ไม่ประมาท แต่เรามองข้ามพระพุทธพจน์สำคัญที่เป็นปัจฉิมวาจา หรือวาจาสุดท้ายนี้ไป การที่พระพุทธเจ้าสั่งเสียสิ่งใด ก็แสดงว่าพระองค์ต้องถือว่าสิ่งนั้นสำคัญมาก แต่ชาวพุทธไม่ค่อยเอาใจใส่คำ



สิ่งเสียของพระศาสดา พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ไม่ประมาท เพราะ  
 สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เราจึงควรมีจิตสำนึกในกาลเวลาและจิตสำนึก  
 ในความเปลี่ยนแปลง และให้จิตสำนึกในความเปลี่ยนแปลงนั้น  
 เป็นตัวกระตุ้นเราให้มีความไม่ประมาท เพราะฉะนั้น สิ่งหนึ่งที่เป็น  
 บุญนิमितของการศึกษา หรือเป็นเครื่องนำเข้าสู่การเดินทางตามมรรค  
 หรือการปฏิบัติธรรม ก็คือความกระตือรือร้น ความเร่งขวนขวาย  
 ไม่ประมาท

หลักพระพุทธศาสนาอย่าเตือนเราไม่ให้เป็นคนเฉื่อยชา ไม่  
 ให้เป็นคนอยู่นิ่งเฉย ให้มีสติ ระลึกระวัง ตื่นตัวอยู่เสมอ ไม่ปล่อย  
 เวลาให้ผ่านไปเปล่า มีอะไรเกิดขึ้น จะเป็นเหตุของความเสื่อม ก็  
 เร่งหลีกเลี่ยงแก้ไขป้องกัน อะไรจะเป็นเหตุของความเจริญ ก็เร่ง  
 ปฏิบัติจัดทำ อัปมาทธรรมนี้ พระพุทธเจ้าตรัสย้ำไว้ไม่รู้กี่ครั้ง  
 ย้ำในฐานะบุญนิमितของการศึกษา ย้ำในฐานะปัจฉิมวาทะ ย้ำใน  
 ในฐานะที่เป็นธรรมที่ครอบคลุมการปฏิบัติทั้งหมดเหมือนกับรอยเท้า  
 ช้าง หลายท่านคงเคยได้ยิน พระพุทธเจ้าตรัสว่า รอยเท้าของสัตว์  
 บกทั้งหลาย ย่อมรวมลงได้ในรอยเท้าช้าง ฉันทใด ธรรมทั้งหลายก็  
 รวมลงได้ในความไม่ประมาท ฉันทนั้น ถ้ามีความไม่ประมาทแล้ว  
 ก็สามารถปฏิบัติธรรมทุกข้อ แต่ถ้าประมาทเสียอย่างเดียว ธรรม  
 ทั้งหมดที่เรียนมาก็ไร้ประโยชน์ เพราะไม่เอามาปฏิบัติ ไม่เอา  
 มาใช้ เพราะฉะนั้น จึงให้มีความไม่ประมาท ตกลงว่า อัปมาท-  
 สัมปทา การสร้างสรรคความกระตือรือร้น ความเร่งขวนขวาย  
 หรือการมีจิตสำนึกในเรื่องกาลเวลาและความเปลี่ยนแปลงที่ทำให้  
 กระตือรือร้นอยู่เสมอนี้ เป็นหลักสำคัญที่เรียกว่า เป็นบุญนิमित

ประการที่ ๖ ของการศึกษา

**๗.โยนิโสมนสิการสัมปทา** การทำโยนิโสมนสิการให้ถึงพร้อม หรือสร้างสรรค์โยนิโสมนสิการให้สมบูรณ์

โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย คือการรู้จักพิจารณาโดยแยบคาย แปลแบบภาษาสมัยใหม่ว่า รู้จักคิด หรือคิดเป็น โดยเฉพาะการพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามแนวทางของเหตุปัจจัย ถ้าเรามีทิวฐีสัมปทา มีท่าทีแห่งการมองสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัยแล้ว ก็หวังได้ว่าเราจะใช้โยนิโสมนสิการ และถ้าเราใช้โยนิโสมนสิการ เราก็จะเจริญยิ่งขึ้นในทิวฐีสัมปทา ความจริง หลักเห่านี้สัมพันธ์กันหมด เมื่อตัวใดตัวหนึ่งเกิดขึ้นแล้วก็โน้มเอียงที่จะพาตัวอื่น ๆ เกิดตามมาด้วย ดังนั้น เมื่อมีแรงจูงใจที่ถูกต้องตามหลักจันตสัมปทาซึ่งเป็นข้อที่ ๓ ก็จะทำให้เราใจให้คิดพิจารณาสืบค้นเหตุปัจจัยเป็นต้น โยงมาถึงข้อสุดท้ายคือโยนิโสมนสิการด้วยเช่นกัน

แม้แต่ข้อที่ ๑ คือ ความมีกัลยาณมิตร ก็สัมพันธ์กับโยนิโสมนสิการนี้อย่างใกล้ชิด ตัวอย่างเช่น การรู้จักเลือกหา กัลยาณมิตร ทำให้เด็กรู้จักเลือกดูรายการทีวี และเลือกอ่านหนังสือที่มีประโยชน์ จากนั้นโยนิโสมนสิการนี้ก็พาลึกลงไปอีก คือทำให้เด็กรู้จักดูรู้จักอ่านรู้จักพิจารณาให้ได้สารประโยชน์จากรายการที่ดู และจากหนังสือที่อ่านนั้นอย่างแท้จริง เพราะถ้าเรามีโยนิโสมนสิการ เราก็จะมองสิ่งทั้งหลายโดยพิจารณาว่า เหตุปัจจัยของมันเป็นอย่างไรมันเป็นอย่างไร แยกแยะให้เห็นว่าองค์ประกอบของมันเป็นอย่างไรมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงว่ามีคุณมีโทษอย่างไร มีทางแก้ไขอย่างไร จะเอาอะไรไปใช้ประโยชน์ได้บ้างอย่างไร ผู้ที่ดำเนินชีวิตอยู่

ในโลกในสังคม หรืออยู่กับตนเอง หรือจะปฏิบัติธรรมอะไรก็ตาม ก็ต้องรู้จักคิดพิจารณา รู้จักทำใจต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง รู้จักพิจารณาประสบการณ์ที่เข้ามา เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และสถานการณ์ที่เผชิญ ในทางที่จะให้เกิดกุศลธรรม เกิดความรู้สึกที่ดีงาม ไม่เกิดโทษแก่ชีวิต และเกิดปัญญาที่จะแก้ไขโดยวิธีที่ถูกต้อง ตลอดจนรู้เข้าใจเท่าทันโลกและชีวิตหรือสังขารทั้งหลายตามเป็นจริงว่ามีอาการแห่งไตรลักษณ์อย่างไร จนถึงขั้นมีจิตใจเป็นอิสระหลุดพ้นปลอดโปร่งเบิกบานผ่องใสด้วยความรู้แจ้งได้ ทั้งหมดนี้ก็เป็นเรื่องของ โยนิโสมนสิการทั้งสิ้น หลักประการที่ ๗ คือโยนิโสมนสิการนี้ได้พูดในที่อื่นมากแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องย้ำอีก

ตกลงว่า *บุพนิมิตของการปฏิบัติธรรม* หรือ รุ่งอรุณของการศึกษา ๗ ประการด้วยกัน ในการให้การศึกษา จะต้องเน้นองค์ ๗ ประการนี้ เมื่อองค์ ๗ ประการนี้เกิดขึ้นแล้ว ตัวการศึกษาก็จะเกิดขึ้นตามมาแน่นอน เหมือนสีทั้งเจ็ดที่เป็นองค์ประกอบของรุ้งเจ็ดสี กลมกลืนกันเข้าเป็นแสงตะวันส่องโลกให้สว่างหายมืดมนพันอันตราย ตัวการศึกษานั้นเริ่มที่สัมผัสมาทิวฐิ ซึ่งเป็นแสงสว่างเริ่มต้นของดวงปัญญา คือ ย่างเข้าสู่มรรคาหรือตัวมรรคนั่นเอง เมื่อเราทำตัวให้เดินตามมรรค ก็คือศึกษา ศึกษาที่มีองค์ประกอบ ๓ ส่วน คือล สมาธิ ปัญญา แล้วแยกออกไปเป็น สัมมาทิวฐิจนถึงสัมมาสมาธิ แต่บุพนิมิตของมรรคและของการศึกษานั้น คืออะไร เราอย่าลืม ถึงตอนนี้ บางท่านอาจจะสงสัย ก็เลยขอแทรกคำถามเข้ามาว่า หลักธรรมที่เป็นบุพนิมิต ๗ ข้อนี้ไม่ได้อยู่ในมรรคหรือ เช่นอย่างศีลนี้ไม่ได้อยู่ในมรรคหรือ ตอบว่า ใช่ หลัก ๗ ข้อนี้ ที่จริงก็อยู่ในมรรค

แล้ว แต่ก็มีเหตุผลที่ต้องยกมาตั้งไว้ต่างหากอีก จะขออุปมาให้ฟัง เหมือนกับเราพูดว่า แพทย์ พระภิกษุ ครูอาจารย์ นี่เป็นผู้มีอุปการคุณ เป็นบุคคลที่มีประโยชน์แก่สังคมหรือแก่ประชาชน ก็ต้องถามว่า แล้วแพทย์ พระภิกษุ ครูอาจารย์นั้น ไม่ได้เป็นประชาชนหรือ ก็ เป็นไม่ใช่ใหม่ แต่เป็นการแยกพูดเพื่อความประสงค์พิเศษ เรื่องนี้ก็ เหมือนกัน หลัก ๗ ข้อนี้ ก็รวมอยู่ในมรรคนั้นแหละ แต่แยกออกมา ตั้งไว้สำหรับทำหน้าที่พิเศษอีกอย่างหนึ่ง ในความหมายแบบเดียวกับที่ว่า แพทย์ พระภิกษุ ครูอาจารย์ แม้จะเป็นประชาชน เหมือนกัน แต่ในบางกรณีเราพูดแยกออกมาจากประชาชนว่าเป็น บุคคลต่าง ๆ ที่บำเพ็ญประโยชน์แก่ประชาชน คำว่า ตำรวจ ทหาร ข้าราชการ และประชาชน ก็เหมือนกัน อาจมีคนสงสัยได้ว่า ทำไม ไปแยกอย่างนั้น ตำรวจ ทหาร ข้าราชการไม่ได้เป็นประชาชนหรือ ก็เป็นเหมือนกัน แต่พูดแยกเพื่อความหมาย หรือเพื่อวัตถุประสงค์ บางอย่าง นี่ก็เหมือนกัน

ตกลงว่า ตอนนี้อาจพูดถึงบุญนิมิตของการศึกษาได้ครบ แล้วทั้ง ๗ ประการ ผู้ที่ปฏิบัติธรรม ไม่ว่าจะจะเป็นเด็กอยู่กับพ่อแม่ที่บ้าน หรือไปเป็นนักเรียนอยู่กับครูอาจารย์ในโรงเรียน คนที่ทำงาน อยู่ ในองค์กรและหน่วยราชการต่าง ๆ ตลอดจนถึงผู้ที่ไปบำเพ็ญ จิตตภาวนา เจริญสมถกรรมฐานอยู่ในป่า อยู่ในที่สงัดหลักเรือน หรือ บำเพ็ญวิปัสสนาอยู่ในที่ใดก็ตาม ก็ควรจะต้องสร้างสรรค์หลักบุญนิมิต ๗ ประการนี้ ให้มีประจำตัว จะได้เป็นหลักประกันในการที่จะ ก้าวหน้าต่อไปในการปฏิบัติธรรมนั้น ๆ จนกว่าจะบรรลุความเจริญ ออกจากเต็มบริบูรณ์แห่งศักยภาพของความเป็นมนุษย์ที่มีในตน

ปัจจัยตัวเอกของการศึกษา ในบรรดาหลักบุพนิมิต ๗ ประการนี้ จะเห็นว่ามีหัวข้อสำคัญอยู่เป็นตัวต้นกับตัวท้าย ๒ ตัว คือ ตัวควบหัวกับควบท้าย พระพุทธเจ้าทรงจับเอามาวางเป็นหลักสำคัญอีกอย่างหนึ่ง จัดเป็นชุดว่ามี ๒ อย่าง เป็นหลักใหญ่ซึ่งถือว่าเป็นตัวการที่จะนำเข้าสู่การศึกษาที่แท้จริง คือตัวต้นกับตัวท้าย ได้แก่ ตัวที่ ๑ กับตัวที่ ๗ ได้ชื่อพิเศษอีกอย่างหนึ่งว่าเป็น ปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิ กล่าวคือ

ข้อที่ ๑ *กัลยาณมิตร* ทำหน้าที่ช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง เช่นครูอาจารย์เป็นปัจจัยสำคัญที่จะชักนำเด็กเข้าสู่การศึกษา โดยชักนำให้เกิดสัมมาทิฏฐิ และ

ข้อที่ ๒ *โยนิโสมนสิการ* การรู้จักคิด คิดเป็น จะทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องพร้อมกับการพึ่งตนเองได้ เป็นปัจจัยภายในที่ทำให้เกิดสัมมาทิฏฐิ

ท่านแยกเป็นปัจจัย ๒ อย่าง คือ *ปัจจัยภายนอกกับปัจจัยภายใน* กัลยาณมิตรเป็นปัจจัยภายนอก เป็นอิทธิพลจากภายนอกที่เรียกว่าปรโตโมหะที่ดี ส่วนโยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยภายใน

ตกลงว่า ตัวนำของการศึกษาจะมาเน้นที่ปัจจัยหลัก ๒ ตัวนี้ เพราะฉะนั้น ครูอาจารย์จะมีบทบาทสำคัญในการศึกษามากก็ในฐานะที่เป็นกัลยาณมิตร แล้วบทบาทท้ายสุดและสำคัญที่สุดก็อยู่ที่ตัวเด็กเอง ที่จะต้องมีโยนิโสมนสิการ

ตอนสุดท้าย เหลือ ๒ ปัจจัย ใน ๗ ประการ คือปัจจัยตัวนอก เช่นครูอาจารย์ ที่เป็นกัลยาณมิตรฝ่ายหนึ่ง และตัวเด็กเองที่มีโยนิโสมนสิการฝ่ายหนึ่ง ปัจจัยสำคัญ ๒ ตัวนี้จะเป็นตัวการเอก

ที่นำเข้าสู่การศึกษา ถ้ามองในแง่การจัดการศึกษาอบรมโดยทำเป็นกิจกรรม และกิจการ กัลยาณมิตรที่ดีจะทำหน้าที่กระตุ้นบุพนิมิตทั้ง ๗ ประการได้หมดเลย คือ กัลยาณมิตรกระตุ้นให้เด็กเป็นคนรู้จักเลือกหากัลยาณมิตร ให้เด็กรู้จักจัดระเบียบการดำเนินชีวิตให้เป็น และมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดี สร้างเสริมแรงจูงใจที่ถูกต้อง คว้าให้เด็กพัฒนาศักยภาพของตนเองขึ้นไปจนสมบูรณ์ นำให้เด็กมีทัศนคติและค่านิยมที่ถูกต้อง ทำให้เด็กมีจิตสำนึกในกาลเวลาและความเปลี่ยนแปลง ปลูกให้มีความกระตือรือร้นขวนขวาย ตลอดจนกระตุ้นให้เกิดโยนิโสมนสิการก็ได้ ครูทำหน้าที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาองค์ประกอบทั้ง ๖ อย่างที่เหลือ พร้อมทั้งช่วยให้เด็กรู้จักแสวงหาแหล่งความรู้ แหล่งการสร้างสรรค์ อันเป็นหลักกัลยาณมิตรตตาที่แท้ซึ่งเกิดขึ้นในตัวเด็กเอง รวมเป็นบุพนิมิตครบทั้ง ๗ ประการ แต่ถ้ายังต้องอาศัยกัลยาณมิตรมาคอยช่วย เด็กนั้นคนนั้นก็ยังพึ่งตนเองไม่ได้จริง ต่อเมื่อใดเด็กรู้จักใช้โยนิโสมนสิการได้ดี ก็พึ่งตนเองได้จริงในกระบวนการของการศึกษา

เพราะฉะนั้น ในขั้นสุดท้าย ท่านจึงยกเอาตัวต้นกับตัวสุดท้ายมาย้ำอีกทีหนึ่ง ว่าเป็นปัจจัยของสัมมาทิฐิ และเมื่อถึงที่สุดหรือถึงแก่นที่แท้จริง ตัวสุดท้ายคือโยนิโสมนสิการจะเป็นตัวตัดสินเป็นอันว่า ในที่นี้ก็ได้เห็นบทบาทความสำคัญของครู ในฐานะที่เป็นกัลยาณมิตร แม้จะไปบำเพ็ญกรรมฐานไปทำสมาธิ ท่านก็สอนว่า เริ่มต้นให้เข้าไปหากัลยาณมิตร เพราะอะไร ก็เพราะว่าการเข้าไปหากัลยาณมิตรนั้นแหละ เป็นการปฏิบัติตามหลักบุพนิมิตข้อแรก แล้วกัลยาณมิตรนั้นก็จะเป็นผู้ที่กระตุ้นให้บุพนิมิตทั้ง ๖ ประการ

หลังเกิดขึ้น โดยในที่สุดก็ไปยุติที่ตั่งรู้จักใช้โยนิโสมนสิการด้วย  
ตนเอง และถ้าเราไม่มีกัลยาณมิตรที่สามารถ เราก็ต้องพยายามใช้  
โยนิโสมนสิการให้มาก





## ภาคผนวก ๓

### ข้อคิดในงานการศึกษา

จาก

ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก

ณ วัดญาณเวศกวัน หลังพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑

**อ.ประกายภัทร** เราพยายามจะทำให้สถานศึกษา คือ โรงเรียนรุ่งอรุณเป็นโรงเรียนที่แท้จริง เป็นบุพภาคแห่งการศึกษา พยายามหนีจากวิธีการที่เราคิดว่าไม่ใช่โรงเรียนที่แท้จริง แต่ปัญหา คือรูปแบบไหนที่เป็นโรงเรียนจริง ๆ คือเราพบอยู่อย่างหนึ่งว่า โรงเรียนที่ทำกันอยู่ในปัจจุบันนี้

๑. นำเด็กถอยห่างออกมาจากความเป็นจริง ผู้ปกครอง เตรียมทุกอย่างที่สำเร็จรูปพร้อมไว้สำหรับลูก เด็กจะไม่เคยได้รับรู้เลยว่า พ่อแม่ต้องผ่านอะไรมาบ้าง เด็กไม่ต้องรับรู้เรื่องต่าง ๆ ที่เป็นโลกแห่งความเป็นจริง พอไปถึงโรงเรียน เด็กก็ถูกจับเข้าไปอยู่ในห้อง แล้วก็เรียนในสิ่งซึ่งคนอื่นบอกว่าต้องเรียน ไม่รู้ว่าทำไมจึงต้องเรียน เรียนแล้วเอาไปใช้ไปเกี่ยวข้องกับชีวิตจริงได้อย่างไร สิ่งนั้นตัวเองอยากรู้หรือเปล่านั้นไม่รู้ เพราะฉะนั้นเราจึงคิดว่าวิธีนี้ไม่น่าจะใช้การศึกษาที่แท้จริง

๒. วิธีการจัดการเรียนการสอนที่เป็นอยู่ในปัจจุบันไม่น่าจะ function ได้ เพราะว่าคนแต่ละคนต้องการการสื่อสาร เมื่อใดที่เกิด

การสื่อสาร เมื่อนั้นจะเกิดการเรียนรู้ แต่วิธีการศึกษาในโรงเรียน เป็นการตัดการสื่อสาร เป็นการส่งสาร แต่ไม่สื่อกัน ดูเหมือนคล้ายว่าจะสื่อ แต่ไม่ได้สื่อ เพราะครูมีสารอยู่แล้วก็ส่งสารนั้นออกมาให้นักเรียนที่นั่งอยู่ในห้อง ก็เป็นอันหมดหน้าที่ แล้วก็คิดว่านักเรียนรับสารนั้นได้มากน้อยเท่าไร วิธีนี้ก็ไม่แน่ว่าจะเป็นวิธีการของการศึกษาที่แท้จริง

โรงเรียนได้พยายามกลับเข้ามาสู่การใช้การสื่อสารระหว่างกัน ทั้งในระดับครูด้วยกันเอง และครูต่อนักเรียน เราได้พบวิธีนี้ก่อให้เกิดการพัฒนาสิ่งใหม่ๆ ขึ้นมาได้อย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะหลีกเลี่ยงไปใช้สื่อใด ๆ ก็ตาม มนุษย์กับมนุษย์ สามารถสื่อสารสัมพันธ์ได้ทั้งสองทาง และจะได้เรื่องอื่นๆ เพิ่มขึ้นมานอกเหนือจากเรื่องความรู้ ทั้งในเรื่องของกระบวนการทัศน์ เรื่องของพฤติกรรม ฯลฯ เพราะสื่อไปให้นักเรียน นักเรียนก็มีปฏิกิริยาตอบกลับ ครูจะเห็นได้ทันทีว่าเด็กเข้าใจหรือไม่ วิธีสงสัย วิธีนั่งเงียบโดยปราศจากคำถามของเด็กจะทำให้ครูเหงื่อตกได้เหมือนกัน

ในประเด็นเรื่องของการให้เด็กเข้าสู่ความเป็นจริง คือการให้เด็กได้ลงมือกระทำ ได้เรียนรู้จากสิ่งต่างๆ ด้วยตัวของเขาเอง เช่นเมื่อมีการเรียนเรื่องพืช เราก็มีการเพาะต้นไม้กันจริง ๆ ถ้าปลูกผักที่กินได้ เมื่อผักโตแล้วก็เอาไปทำอาหาร นี่ก็เป็นการเรียนที่จริงขึ้นไปเรื่อย ๆ

**อ.บุรณิ** ของอนุบาลเราก็เรียนรู้จากหลักการเดียวกัน คือการสัมผัส เด็กเล็กๆ จิตใจของเขายังบริสุทธิ์ ค่อนข้างจะว่าง

คำถาม คือเราจะใช้กระบวนการอย่างไรมาช่วยให้เด็กมีสติ มีสมาธิ การจากทำงาน และมีปัญญาในขั้นสูงต่อไป ซึ่งถ้าหากจะฝึกฝนกัน ตั้งแต่อนุบาลจนถึงมัธยม เราควรจะทำเรื่องใดบ้าง แต่เท่าที่สังเกตเห็น เด็กจะมีสมาธิในเรื่องของการเล่น ถ้าเขาเล่นอะไรแล้วจะมีสมาธิมาก แต่การจะสานต่อไปจะทำอย่างไร

**อ.ประกาศิต** หลักสูตรหรือแผนการสอนประจำวันของโรงเรียนเราทุกวันนี้ ก็ยังเปลี่ยนทุกวัน เด็กมัธยม ๑ ของเรามีปัญหาเรื่องพูดไม่ชัด เราแก้ด้วยการฝึกให้ร้องเพลง มีปัญหาเรื่องการใช้คำ เราแก้ด้วยการเล่นเกม อันนี้ไม่ทราบว่าเป็นปรากฏการณ์ของเด็กวัยรุ่นโดยทั่วไปหรือเปล่า

**อ.ศิลาวัต** เด็กวัยนี้เป็นวัยที่ชอบพูดตัวเอง เวลาให้มาพูดหน้าห้องมักจะติด เมื่อติดแล้วทำให้พูดไม่ออกจึงต้องเลียนแบบบุคลิกที่เขามองเห็นจากโทรทัศน์ วิธีใช้คำพูดก็ไปขอยืมมาจากที่เคยได้ยินในวิทยุ เขาหยิบเอามาใช้เพราะคิดว่าเป็นวิธีที่คนอื่นจะเห็นว่าเขาสูง (กว่าคนอื่นนั่นเอง)

**อ.ประกาศิต** เราจึงต้องให้ร้องเพลง เพื่อให้รู้จักเปล่งเสียงที่เป็นถ้อยคำไพเราะ

**อ.กราย** เมื่อผมดูจากสไลด์ จากกิจกรรมต่าง ๆ แล้วลองเปรียบเทียบกับสิ่งที่ผมเรียนในตอนเด็ก ๆ ผมรู้สึกว่าการเอาแต่เรียนนั้นมันทุกข์ทรมาน มันเจ็บปวด แต่โรงเรียนนี้เขาเรียนกันอย่างสนุกสนาน ผมเคยได้ยินท่านพูดเกี่ยวกับเรื่องการเรียนรู้ให้เป็นสุข

การพัฒนาตนเอง เราน่าจะมีการสร้างท่าทีของการเรียนรู้การใฝ่รู้ การใฝ่รู้ใฝ่เรียนจะทำให้เกิดฉันทะขึ้นมา เมื่อทำไปเรื่อย ๆ มันก็มีความสุข การเรียนอย่างมีความสุขจะก่อให้เกิดปัญญาขึ้นมาได้

**ท่านเจ้าคุณ** การที่เราเกิดความใฝ่รู้ ก็คือเรากำลังพัฒนาความต้องการชนิดใหม่ขึ้นมา อันได้แก่ความต้องการที่จะรู้ เมื่อมีความต้องการ เราก็ต้องหาทางสนอง เมื่อเราได้เรียนรู้ ก็คือเราได้สนองความต้องการนั้น เราก็มีความสุข แต่ถ้าเด็กมีความใฝ่แสพ เด็กจะต้องการได้รับความบำรุงบำเรอและไม่ต้องการจะทำ ปัญหาที่ตามมาคือเด็กจะมองว่าความสุขคือการไม่ต้องทำอะไร ถ้าจะทำอะไรก็คือทุกข์

ถ้าเราพัฒนาความต้องการขึ้นมาใหม่ให้เด็กต้องการรู้ และต้องการทำ การรู้และการทำก็กลายเป็นความสุขยิ่งกว่านั้น เมื่อได้รู้ก็จะทำให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างสิ่งทั้งหลาย ซึ่งทำให้เกิดการเปรียบเทียบว่าอันนี้ดี อันนี้สมบูรณ์ อันนั้นไม่ดี อันนั้นยังไม่สมบูรณ์ ต่อจากนั้นก็เกิดความอยากให้ดีให้สมบูรณ์เรียกว่าใฝ่ดี พอใฝ่ดีคืออยากให้มีมันดี เขาก็ต้องการจะทำให้มันดี พอไปทำเขาก็ได้สนองความต้องการ เขาก็สุขจากการทำ

แต่ถ้าเด็กหาความสุขด้วยการได้รับการสนองจากภายนอก เด็กก็จะอ่อนแอเพราะเขาไม่ต้องการทำอะไร ความสุขคือไม่ต้องทำอะไรและการกระทำคือความทุกข์ ถ้าเด็กใฝ่รู้และใฝ่ดี คืออยากจะเรียนรู้ และอยากทำให้ดี ก็จะเกิดความสุขจากภายใน ซึ่งเป็นความสุขที่เกิดจากการได้สนองความต้องการที่จะรู้และความต้องการที่จะทำ

ในการสื่อสารเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่างครูกับเด็ก หรือเด็กกับเด็กก็ตาม ก็พยายามทำให้เป็นบรรยากาศของความรัก คือเมตตา กรุณา มุทิตา ความสัมพันธ์ด้วยความรักนี้มีผลดีหลายประการ โดยเฉพาะ

๑. เด็กมีความสุข

๒. มีบรรยากาศที่ชื่นชม อบอุ่น เกิดกำลังใจ เอื้อต่อการศึกษา

๓. เด็กได้รับความรักแล้ว ก็รู้จักรักผู้อื่น แฝ่ความรักและความสัมพันธ์ที่ดีกว้างออกไป

อย่างไรก็ดี ความรักนั้นถ้าเราไม่มีระบบคุณภาพ คือไม่มีตัวช่วยคุมไว้ ปล่อยให้เลยเถิดหรือเกินพอดีไป เช่น คอยไต่ทางที่จะเสียก็คือ

๑. เด็กจะโน้มไปทางที่จะให้คนอื่นตามใจ และเรียกร้องการเอาใจ หรือต้องให้พะเน้าพะนอ

๒. อาจเกิดนิสัยชอบพึ่งพา และมีความสุขแบบพึ่งพา

๓. โน้มเอียงไปในทางที่จะทำให้เกิดความอ่อนแอ

๔. ถ้าความรักเอนเอียงไปในเชิงเอาอกเอาใจที่จะให้สนุกสนานอย่างขาดเป้าหมาย อาจกลายเป็นการกระตุ้นความใฝ่เสปไฟ่บริโภค ทำให้เขวออกจากการศึกษาไปเลย

การที่เราสร้างบรรยากาศแห่งความรักให้เด็กมีความสุขนั้น ไม่ใช่จุดหมาย แต่เป็นการสร้างปัจจัยที่เอื้อให้ก้าวสู่จุดหมายข้างหน้าต่อไป เช่น เพื่อหนุนการเรียนรู้และการทำอะไรที่เป็นสร้างสรรค์ ข้อสังเกตบางอย่างในเรื่องนี้ คือ

๑. ถ้าเด็กได้รับการรักแล้วไม่รวมศูนย์เข้าหาตัว แต่ขยายความรักออกไป รักครู รักเพื่อน ฯลฯ อันนี้ถูก

๒. แทนที่จะกลายเป็นการพึ่งพา ก็ให้เกิดลักษณะพึ่งพาซึ่งกันและกัน ก็จะเป็นสังคมที่พึ่งปรารถนา

๓. มีตัวดูลไม่ให้อ่อนแอหลง ความรักนี้เป็นด้านความรู้สึก ก็ต้องมีความรู้มาดุล ตัวดูลก็คือให้เขาตระหนักรู้ถึงความจริงว่า โลกธรรมชาติย่อมเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมันซึ่งไม่เข้าใครออกใคร มันไม่ได้เป็นไปตามใจใครทั้งนั้น เด็กจะต้องยอมรับความจริงนี้ และเขาก็จะต้องรู้จักรับผิดชอบตัวเองว่า ถึงเวลาที่จะต้องทำก็ต้องทำ ซึ่งเป็นเหตุเป็นผลตามความเป็นจริง แม้ครูก็ทำให้ไม่ได้ ครูช่วยได้เพียงช่วยให้เขาเรียนรู้ว่าเขาจะ

(๑) อยู่กับผู้คนด้วยกันโดยมีความสัมพันธ์ที่ดี มีเมตตาต่อกัน และ

(๒) อยู่กับความเป็นจริงของโลกและชีวิต ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติที่เราจะต้องทำให้ถูกต้องตามความจริงนั้น เพราะมันจะไม่มาตามใจเรา ถ้าเด็กเกิดความตระหนักรู้และปรับตัวเข้ากับความเป็นจริงนี้ได้ ก็จะไม่อ่อนแอและจะรับผิดชอบตนเองได้

ความรักความเมตตาของครูเป็นต้น ทำให้เด็กมีความสุข แต่เป็นความสุขที่อาศัยปัจจัยภายนอก ยังไม่เป็นอิสระ แต่ความสุขที่เกิดจากปัจจัยภายในตัวของเขาเองคือความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ เป็นตัวแท้ที่จะทำให้เขาเดินทางต่อไปอย่างมีความสุขด้วยตัวของเขาเอง พอเขามีความสุขจากการกระทำที่สร้างสรรค์ เขาก็จะเข้มแข็ง ไม่อ่อนแอ การมีความเอื้อเฟื้อ มีความรัก หรือเมตตากรุณา

ที่พอดี ก็จะหนุนให้เกิดความปรารถนาที่จะช่วยคนอื่นโดยไม่คิดถึงแต่ตนเอง

ขอพูดโดยสรุปว่า การศึกษาจะต้องช่วยให้เด็กมีความสุข ทั้งจากปัจจัยภายนอก และจากปัจจัยภายใน

ในด้านปัจจัยภายนอก เด็กมีความสุขจากความสัมพันธ์ ที่ดีในบรรยากาศแห่งความรัก ด้วยเมตตากรุณามูทิตา ในด้านปัจจัยภายใน เด็กมีความสุขจากการสนองความต้องการที่เป็นปัจจัยภายในตัวของเขาเอง คือสนองความใฝ่รู้ และใฝ่ทำให้ดี หรือใฝ่ศึกษาและใฝ่สร้างสรรค์ (รวมทั้งความใฝ่ที่จะส่งเสริมช่วยเหลือผู้อื่น)

ด้านความสัมพันธ์ที่ดีกับปัจจัยภายนอกนั้น จะต้องไม่ให้กลายเป็นการนำไปสู่ความใฝ่รอความรักและใฝ่รับความช่วยเหลือ แต่ให้ก้าวไปสู่ความรักและใฝ่ช่วยเหลือผู้อื่น

เพราะฉะนั้น ถึงแม้มีความสุขในด้านความสัมพันธ์กับปัจจัยภายนอกแล้ว แต่ถ้ายังไม่มีความสุขจากการสนองปัจจัยภายในตนเองซึ่งเป็นของตัวเองแน่นอน เด็กจะยังพึ่งพา พึ่งตนเองไม่ได้ ไม่เป็นอิสระ จึงยังไม่ปลอดภัย

ในการเรียน เป้าหมายไม่ใช่แค่สนุกสนานแล้วจบ เพราะถ้าจบเท่านั้น เด็กก็จะชอบแต่สิ่งเสพบำรุงตัวเอง แล้วเด็กก็จะตัน และวนอยู่กับความใฝ่เสพ คอยรับการบำรุงบำเรอและอยากมีความสุขโดยไม่ต้องทำ อย่างนี้ถือว่าพลาดไปแล้ว

ศาสตร์อันอุดมสมบูรณ์ ที่ยกเรื่องนี้ขึ้นมาพิจารณา ก็เพราะมีความสำคัญ ปัจจุบันเป็นยุคบริโภคนิยม คนจะมีความสุขกับการได้เสพ ได้รับการบำรุงบำเรอ (อยากมีความสุขโดยไม่ต้องทำ) ตรงนี้

เป็นจุดอ่อนที่สุดในวัฒนธรรม เป็นตอนที่อารยธรรมของมนุษย์จะเสื่อมลง ที่อารยธรรมก้าวหน้าขึ้นมาเพราะมีการทำหรือสร้างสรรค์ แต่บางทีเป็นการทำเพราะต้องทำ ไม่ใช่ทำเพราะใฝ่รู้และใฝ่ทำ เราจะหาทางสายกลางก็คือให้ทำเพราะใฝ่ทำ ไม่ใช่ทำเพราะจำใจต้องทำ

เท่าที่เป็นมาอารยธรรมโดยทั่วไปเจริญขึ้นด้วยการทำ เพราะจำเป็นต้องทำ เป็นไปตามธรรมชาติของการถูกกระทบจากปัจจัยภายนอก คือเพราะถูกทุกข์บีบคั้น ภัยคุกคาม จึงลุกขึ้นดิ้นรน ขวนขวาย ถ้าคนเข้ากระแสนี้ จะไม่พัฒนา พอมีอันตรายมีความทุกข์ นอนไม่ได้แล้ว จึงต้องลุกขึ้นทำเพราะจำเป็น แต่พอบรรลุจุดหมายหรือพ้นปัญหาไปได้ ก็นี้ก็ว่าเออ . . . แหมเราลำบากมาแทบตาย พ้นไปได้เสียที ทีนี้ก็หยุด

ในภาษาไทยที่พูดกันทั่วไป สบาย มักมีความหมายในเชิงที่จะหยุด นอน ไม่มีความหมายในเชิงที่จะทำ ความจริงสบายคำเดิมคือ สบายยะ หมายถึงสภาพที่เหมาะสมที่เอื้อที่จะทำ เช่นเดียวกับ สุข ซึ่งแปลว่า คล่อง สะดวก ง่าย ก็เป็นความหมายเชิงกระทำ เราต้องแปลความหมายของคำว่าสุขสบายเสียใหม่ให้ถูกต้อง ให้มีความหมายในเชิงที่จะทำ เพราะถ้าแปลสุขสบายแบบปัจจุบัน ก็จะต้องหยุดหรือเฉื่อย การดำเนินชีวิตควรเป็นขบวนการที่คืบหน้าเรื่อยไป เป็นเรื่องของการเดินหน้า เพราะเป็นการเรียนรู้เพื่อให้มีชีวิตที่ดีขึ้น

เวลานี้สังคมไทยมองอะไรแบบขาดลอย แบบหยุด ไม่ส่งผลเป็นกระบวนการ ถ้ามองแบบกระบวนการก็ต้องหมุนเนืองกันไปเรื่อย อย่างเช่นที่เราไปนั่งสมาธิเมื่อเรารู้สึกไม่สบายใจ ก็โน้ม



ไปในทางหยุด ได้พักใจ แต่ไม่ได้แก้ปัญหา ต้องใช้เป็นองค์ประกอบของสิกขา จึงจะได้ผลที่ต้องการของสมาธิ คือ เอาสมาธิมาทำจิตใจพร้อมที่จะทำงาน อันนี้คือตัวผลที่ต้องการ แต่ถ้าใช้สมาธิเพื่อหาความสุขแล้ว ถ้าไปหลงไปติดก็จะกลายเป็นประมาท สมาธิเป็นองค์หนึ่งในไตรสิกขา เมื่อได้สมาธิแล้วมันจะต้องส่งผลต่อไปสู่ปัญญาในการที่จะคิดจะปฏิบัติอะไรต่อไปได้

ที่ว่ามานี้คือการทำงานที่ต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์เชิงปัจจัยระหว่างพฤติกรรม จิตใจและปัญญา เช่นว่าทำอย่างไรจะให้พฤติกรรมมีผลต่อการพัฒนาจิตใจ พร้อมกันนั้นก็ให้ได้ปัญญาได้ ความรู้ความเข้าใจยิ่งขึ้น ทีนี้พอเขาเรียนรู้มีปัญญาขึ้นก็จะมาหนุนพฤติกรรมให้ก้าวหน้า จิตใจของเขาก็มีความสุขในการทำงานให้ได้ผลดียิ่งขึ้น พร้อมกันนั้นเขาก็สามารถพัฒนาจิตใจในแง่ที่ว่าพอตัวเองทำได้ แล้วสามารถเผื่อแผ่ความรู้ความเข้าใจแก่ผู้อื่น ก็ได้ฝึกเมตตาด้วย ในบางกิจกรรมนอกจากมีความสุขในการได้ทำแล้ว ก็อาจจะก้าวไปสู่การช่วยเหลือคนอื่น ๆ หนุนสังคมให้ทำอะไรต่ออะไรในทางสร้างสรรค์ยิ่งขึ้น

**อ.บราณี** ถ้าเราจะรักษาตัวนี้ให้เข้ามาอยู่ในทุกขณะจิตของกระบวนการการศึกษา ไม่ว่าจะเด็กจะรับประทานอาหาร ก็รับประทานอย่างมีสติ ความเมตตาที่จะเกิดขึ้นต่อไปมันจะต้องส่งสมจากวิถีชีวิตประจำวันในกระบวนการตรงนั้น เราจะปรับอย่างไรให้เหมาะกับเด็กเล็ก ๆ ที่มีอายุ ๓-๕ ขวบ ให้ต่อเนื่องกันไปจนโต แต่กระบวนการศึกษาที่เราทำกันอยู่ ณ ปัจจุบัน เราก็มีบทพิจารณา

อาหารสั้น ๆ หรือสวดมนต์ตอนเช้าก็จะมีฉบับแปล เป็นการสร้างสมาธิที่ไม่เป็นการบังคับ จะไม่ใช่ทำให้ทุกคนสวดมนต์ไหว้พระแล้วทำเสียงดูแบบครู่ทั่วไป แต่เราจะทำด้วยความอ่อนโยนหรือก่อนนอนเราก็แผ่เมตตาสั้น ๆ นี่ก็เป็นสิ่งที่เราคิดกันได้ในปัจจุบัน พยายามที่จะรักษาความสงบของเด็กไปเรื่อย ๆ แต่ก็ยังไม่แน่ใจว่าเราจะมီးอะไรเสริมต่อหรือไม่ ที่เหมาะกับเด็กเล็ก ๆ แต่ตอนนี้ยังคิดไม่ออก ในขณะที่สอนเด็กให้ทำสิ่งต่าง ๆ ครูก็พยายามที่จะสอดแทรกในการที่จะเอื้อต่อสิ่งอื่น สมมติว่าเราเรียนเรื่องดิน เราก็จะบอกว่าดินมีประโยชน์มากโดยที่ไม่เคยที่จะเรียกร่องอะไร ดินเป็นที่อยู่ของมด และสัตว์ต่าง ๆ มากมาย เป็นต้น ซึ่งตรงนี้ครูจะสอดแทรกสิ่งต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา การเดินทางแบบนี้ของส่วนอนุบาลก็พยายามที่จะทำในใจก็คิดว่าถูกต้อง เพราะส่วนนี้เป็นสัจธรรมที่จะช่วยให้เด็กได้เข้าใจจากสิ่งหนึ่งไปสู่อีกสิ่งหนึ่ง ทีนี้กำลังมองว่าถ้าจะรักษาจิตตรงนี้ไปเรื่อย ๆ จะทำอย่างไร

**ท่านเจ้าคุณ** อย่างแรกก็ต้องทำจนคุ้นเคยขึ้นเป็นปกติ อย่างที่สองก็ให้ฝึกทำในสิ่งที่ยากขึ้น เพื่อให้เดินหน้าต่อไป กิจกรรมที่ง่ายจะนำไปสู่กิจกรรมที่ยากขึ้น จึงน่าจะพัฒนาให้มีความซับซ้อนยิ่งขึ้น แต่ทั้งนี้ต้องให้เด็กมีความใฝ่ที่จะทำ แล้วเด็กก็จะมีความสุขพร้อมกับความเข้มแข็ง เด็กจะก้าวไปสู่การทำอะไรที่ยากขึ้น แต่จะไม่รู้สึกฝืนใจ

ถ้าเมื่อไร เด็กเจอสิ่งยากแล้วเกิดกำลังใจ ใฝ่ทำ ไม่รู้สึกฝืนใจ ไม่ท้อ เด็กก็จะเข้มแข็งด้วย สร้างสรรค์ด้วย และสุขด้วย พร้อม

กันนั้นการพัฒนาตนก็ไปช่วยเกื้อกูลผู้อื่นด้วย อันนี้ก็เป็นหลักการที่ว่า ในตัวก็ประสานพฤติกรรม กับจิตใจและปัญญา เกิดการพัฒนาตัวเอง พร้อมกันนั้นก็เกื้อหนุนผู้อื่น

ในการเกื้อหนุนผู้อื่นก็จะทำได้ทุกทาง แม้แต่การรับประทานอาหาร มีอะไรดี ๆ ก็จะช่วยคนอื่น หรือแบ่งอะไรต่ออะไรให้ หรือช่วยบริการบ้าง เป็นการกระทำให้กลมกลืนกัน หลักธรรมก็คือการพัฒนาตัวเองไปด้วย เกื้อหนุนผู้อื่นไปด้วย ควบคู่กันไป

ทำอย่างไรจะให้เด็กเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง อันนี้ก็เป็นเรื่องของปัจจัยต่อเนื่อง คือการที่เราต้องมีระบบของการช่วยเกื้อหนุน และพร้อมกันนั้นก็ไม่มีมองข้ามหน้าที่สุดท้ายคือการเป็นตัวกลาง การเป็นตัวกลางที่จะช่วยโยงผู้เรียนไปสู่การตระหนักรู้และปฏิบัติ ต่อความเป็นจริงของโลกและชีวิต ในการเป็นตัวกลางนั้นเราจะช่วยจัดสรรประสบการณ์ ช่วยเฝ้าดูช่วยทะล่อมเพื่อให้เขาได้เรียนรู้ อย่างเข้าถึงความเป็นจริง ซึ่งจะทำให้เกิดการพัฒนาตนอย่างถูกต้องมั่นคง ถ้าทำอย่างนี้ได้ก็ถือว่าประสบความสำเร็จเพราะเขาจะพึ่งตัวเองได้ ตราบใดที่เรายังต้องช่วยเกื้อหนุนเกื้อกูล ก็คือเขายังพึ่งตัวเอง รับผิดชอบตัวเองไม่ได้ เราจึงต้องพยายามให้เขาประสานกับตัวความจริงให้ชัดให้ได้

ความจริงก็คือการที่สิ่งทั้งหลายนั้นมีกฎธรรมชาติของมัน อยู่ ซึ่งเราจะต้องรู้ เราต้องเข้าใจมันให้ถูกต้องตามความเป็นจริง ของธรรมชาติ หรือตามกฎของธรรมชาติ และปฏิบัติต่อมันให้ถูกต้อง หรือแม้แต่เอาความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติมาใช้ให้เป็นประโยชน์ นี่ก็คือการช่วยให้เขาเรียนรู้เข้าถึงตัวธรรม ไม่ใช่ให้เขา

หยุดอยู่แค่ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนกับคน (ด้วยเมตตากรุณา มุทิตา) แต่ให้เขาก้าวไปถึงความสัมพันธ์กับธรรมโดยเข้าถึงมัน (ด้วยปัญญา) และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนในขั้นสูงสุด ก็คือการช่วยให้เขาเข้าถึงธรรม คือความเป็นจริงของโลกและชีวิตนี้ จนรู้จักที่จะปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องดีด้วยตนเอง เพราะฉะนั้น การเรียนรู้ที่เราจะช่วยอย่างดีที่สุดจึงยังมีขอบเขต

การช่วยเกื้อหนุนหรือนำเข้าสู่การเรียนรู้มีหลายระดับ อย่างเช่นเราไปบอกข้อมูลให้ ๑๐๐ เขาอาจจะรับไปได้แค่ ๗๐-๘๐ คือเขาจะได้ร้อยละ คุณภาพจะลดลง... วิธีนี้จึงยังไม่ใช่วิธีสอนที่ดี

วิธีที่ทำให้เกิดการเรียนรู้มากขึ้น คือการช่วยกระตุ้น เช่น กระตุ้นให้คิด หรืออาจจะกระตุ้นให้เกิดพลังทางจิตใจ เช่นปลูกเร้าคุณธรรมให้มีความเข้มแข็ง หรือเร้าให้เกิดความซาบซึ้ง เกิดความสุขอะไรต่าง ๆ แต่ก็ยังมีความเสี่ยง ถ้าผู้กระตุ้นมา กระตุ้นด้วยเจตนาร้ายก็อาจจะกระตุ้นเร้าให้เป็นไปในทางที่เขาต้องการ

อีกขั้นหนึ่ง ผู้กระตุ้นเพียงสร้างจุดกระทบให้เขาเกิดความ คิดความเข้าใจของเขาเอง และอาจจะก้าวไปอีกขั้นหนึ่งคือมานำเสนอปัญหา หรือนำเสนอช่องทางที่เป็นทางเลือกขึ้น เช่นสร้างปัญหาหรือสถานการณ์การเรียนรู้ขึ้น แล้วนำเสนอว่าเรื่องนี้อาจจะคิดอย่างนี้ได้ อาจจะคิดอย่างนั้นก็ได้ เสนอทางเลือกหลายอย่าง เด็กก็มีโอกาสที่จะพิจารณาว่าคิดอย่างไรหนึ่ดีกว่า และจากตัวอย่าง ทางเลือกนั้น เขาจะแตกความคิดของเขาเองออกไป เขาอาจจะได้ ทางเลือกอื่น ๆ เพิ่มเข้ามาอีก และพิจารณาตัดสินใจด้วยตนเอง

วิธีหลังนี้ถือว่าเป็นการสอนได้อย่างดีมาก แต่ถึงอย่างไร

ก็ยังมีการฟังพา จึงต้องทำอย่างมีเป้าหมาย เป้าหมายของเราก็คือต้องการให้เด็กเป็นอิสระ ในขณะที่กระตุ้นนี้จึงพยายามให้เขารู้วิธีคิด จนกระทั่งให้เขาสามารถที่จะมองเองคิดเอง เรียนรู้จากสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง เมื่อไรที่ถึงจุดนี้ ก็จะกลายเป็นว่าสิ่งที่เป็กลาง ๆ ไม่มีผู้มานำเสนอหรือกระตุ้นเร้ากลับเป็นเสรีภาพที่กว้างที่สุด

การที่เราบอกให้หรือ เดินหน้าได้ แต่คนไม่รู้ก็ไม่ไปกระตุ้นก็ยังอยู่ในขอบเขตจำกัดของเรา บางทีสิ่งที่เรานำมาบอกเล่านั้นอาจจะไม่มีแง่มุมหรือด้านที่ตัวเราเองก็อาจจะมองไม่เห็นด้วย ผู้ที่มีความสามารถในการคิดจะมองสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นอยู่ นั้นแล้วเกิดความคิดได้มากมายอย่างไม่มีขอบเขต ไป ๆ มา ๆ มันจึงเหมือนกับ การวกกลับไปที่จุดเริ่มต้นว่า เมื่อคนมีความรู้คิดดีแล้ว ข้อมูลดิบ หรือสิ่งทั้งหลายที่ตั้งอยู่ตามธรรมชาติของมัน โดยไม่ถูกความคิดของผู้นำเสนอหรือกระตุ้นเร้าแต่ต้องเลยนั้นแหละ กลายเป็นภาวะเปิดเสรีภาพที่กว้างที่สุด กลายเป็นเสรีภาพที่สมบูรณ์

ตอนที่เราต้องกระตุ้นยังขึ้นอยู่กับแง่มุมที่เราไปนำเสนอไปกระตุ้น ซึ่งอาจจะกลายเป็นไปปิดกั้นบังความรู้ด้านอื่นขั้นอื่นเข้าก็ได้ ครูจึงจะต้องทำหน้าที่ให้ถึงขั้นที่ว่า จะทำอย่างไรให้เป็นสื่อเชื่อมไปถึงขั้นสุดท้ายนี้ได้ เหมือนกับว่าวงจรมันกลับไปสู่จุดเริ่มต้นอีก

ในตอนเริ่มต้นนั้น ถ้าไม่มีการชี้แนะหรือกระตุ้นเร้า เด็กไม่ได้เรียนรู้อะไรเลย แต่นั่นหมายถึงว่าฝ่ายผู้ฟังไม่มีความสามารถในการคิด แต่พอผู้ฟังหรือผู้มองมีความสามารถในการคิด สภาพตามที่มันเป็นนี้กลับกลายเป็นโอกาสที่กว้างที่สุด ที่เปิดให้เสรีภาพสูงสุด

ที่จะเรียนรู้ได้ทุกชั้นทุกมุมมอง แล้วตอนนี้ผู้เรียนก็จะเป็นตัวของตัวเอง ที่ว่าจะมีความคิดริเริ่มอะไรก็ได้ ซึ่งเกิดจากปัจจัยภายในของเขาเอง ที่มากระทบกับสิ่งเรานั้นโดยตรง ถ้าเราไปไม่ถึงขั้นนี้ก็เดินหน้าไปตัน เพราะเราจะอยู่ในวงจำกัดและเหมือนซีดวงให้เขา

นักเรียนที่มีความสามารถของตนเองจะเดินเลยไปจากที่ครูพูดแนะหรือกระตุ้น เขาสามารถมองธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายที่มันเปิดตัวของมันอยู่ตลอดเวลา การตรัสรู้ก็มาในรูปนี้ บางครั้งพระพุทธรูปเจ้าก็อาจจะต้องเอาอะไรไปมอบให้ เป็นการกระตุ้นเบื้องต้นแล้วก็ปล่อยให้เขาไปทำของเขาเอง แต่ในขั้นสุดท้ายเขาต้องมีปัญญาเห็นเห็นรู้สิ่งทั้งหลายที่อยู่ตามปกติของมัน ทำอย่างไรจะก้าวไปอีกขั้นหนึ่งที่เขาเรียนรู้จากปัจจัยภายในของเขาเอง

ว่าโดยสรุป ทุกคนดำรงชีวิตอยู่โดยมีความสัมพันธ์ ๒ ระดับ

๑) ในการอยู่ร่วมกันในสังคม เรามีความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ ซึ่งเรามุ่งที่จะพัฒนาให้เป็นความสัมพันธ์ที่ดี ด้วยความรัก ความปรารถนาดี ช่วยเหลือส่งเสริมกัน

๒) ลึกลงไปภายใต้การอยู่ร่วมสังคมนั้น เรามีความสัมพันธ์กับความเป็นจริงของโลกและชีวิต ซึ่งทุกคนจะต้องพัฒนาความสามารถที่จะรับผิดชอบตนเอง ในการปฏิบัติต่อมันให้ถูกต้องเป็นผลดี

**อ.ประภาภัทร** ถ้าเรามาเพิ่มเติมเขาทีละน้อย ทีละน้อย

**ท่านเจ้าคุณ** อย่างนั้นก็ได้ ก็คงอย่างนั้นด้วย วิธีที่โรงเรียนทำก็คงจะถูกอยู่ ตอนแรกเราก็ควรปลุกเร้ากระตุ้นให้มีการนำเสนอ ปัญหาอะไรต่าง ๆ แต่อย่างที่ว่าแล้ว เราต้องรู้ว่าเรามีขอบเขตหรือ

ขีดจำกัดที่คุมการทำหน้าที่ของเราอยู่ ถ้าไม่รู้ตัวเราก็จะทำหน้าที่นี้ด้วยความเคยชิน ทำให้เกิดการพึ่งพาและการจำกัดขอบเขตขึ้น ซึ่งอาจจะถึงกับเป็นการปิดกั้นบังขึ้นมาก็ได้ จึงต้องมีอุเบกขาเข้ามาให้เราเป็นตัวกลางระหว่างผู้เรียนกับความเป็นจริงของโลก และจัดสรรโอกาสให้ผู้เรียนได้เข้าถึงความเป็นจริง เรียนรู้ในความจริง และพัฒนาไปด้วยปัจจัยภายในของเขาที่ถึงกันกับสิ่งนั้น ๆ โดยตรง ในแง่ไหนที่เป็นเรื่องของความเป็นจริง ความเป็นเหตุเป็นผลของโลกและชีวิตตามธรรมชาติ ที่เขาจะต้องเข้าถึงด้วยตัวเขาเอง เราไม่เข้าไปสอดแทรก เหมือนเราแยกสถานการณ์เป็น ๔ อย่าง อย่างหายาบ ๆ คือ ในสถานการณ์ที่เขาปกติเราเป็นมิตรมีน้ำใจ เขาตกต่ำเดือดร้อนเราช่วยเหลือ เขามีความสุขเราก็สนับสนุนส่งเสริม แต่ในกรณีที่เป็นเรื่องของความเป็นจริงความเป็นเหตุเป็นผลเขาจะต้องหัดรับผิดชอบกับความเป็นจริงนั้น ตรงนี้เขาจะต้องเรียนรู้ที่จะปฏิบัติต่อมันด้วยตนเอง สถานการณ์อื่นเป็นของเรา แต่ที่จริงมันไม่ได้แยกกันเด็ดขาด มันก็รวม ๆ บน ๆ ซ้อน ๆ กันอยู่ เราต้องทันกับมันที่จะเข้าช่องให้พอดี คือมันไปด้วยกันหมด เพราะในทุกสถานการณ์ที่คนมีปฏิสัมพันธ์กันนั้นจะมีทั้งการที่จะเป็นมิตร ทั้งการที่จะต้องเกือหนุนดึงขึ้นมา ทั้งในแง่ที่จะต้องส่งให้สูงขึ้นไป ทั้งในแง่ที่จะต้องกันตัวเองไว้ แล้วให้เขาเข้าถึงสิ่งนั้นเอง

การเรียนรู้ในระดับที่เด็กทุกคนต้องเรียนรู้ความจริงของโลกและชีวิต มีอยู่ทุกวัย เราต้องเป็นผู้ที่ช่วยให้เขาเรียนรู้และเข้าถึง เรามาช่วยตะล่อมให้เขาได้รู้จักเรียนรู้ เขาอาจจะไม่มองหรืออาจจะไม่สังเกต เราจึงต้องช่วยกระตุ้นให้ในเบื้องต้น หรือดึงความสนใจไม่ให้

เขาเหวออกไป แต่ในชีวิตจริงเขาจะต้องเรียนรู้ที่จะพัฒนาตัวเองได้ เขาอยู่ในโลกเขาก็ต้องดำเนินชีวิตให้ดีอย่างที่ว้าบผิดชอบตัวเองได้ แต่ใครที่ไปได้ไม่ได้เราก็ต้องช่วย เป็นการร่วมเผชิญความเป็นจริงโดยไม่เปล่าเปลี่ยวอ้างว้าง แต่ต้องตั้งเป้าให้ถึงขั้นว่าทำอย่างไรจะ让他เรียนรู้ได้เองจากสภาพตามที่มันเป็น ช่อนี้จะต้องเปิดเอาไว้อย่างน้อยต้องให้มีการตระหนักรู้ของฝ่ายครูในแง่ที่ว่าในที่สุดที่แท้ที่จริง ตัวเขาจะต้องเข้าถึงและเข้าใจความเป็นจริง ไม่อย่างนั้นเราจะกลายเป็นผู้จำกัดหรือปิดกั้นโอกาส (หรือจะว่าจำกัดเสรีภาพก็แล้วแต่) โดยไม่รู้ตัว

**อ.ศีลวัต** เด็กบางคนติดครู เพราะว่าชอบที่จะถูกกระตุ้นจากคนนั้น จะไม่เอาคนอื่น

**ท่านเจ้าคุณ** มันก็กลายเป็นสถานการณ์ชอบฟังพาดคนอื่น แต่บางครั้งก็ต้องใช้วิธีนี้(เป็นอุบาย) การติดในบางครั้งถ้าเรามีเป้าหมายต่อก็ช่วยให้เดินหน้าได้ เพราะไม่อย่างนั้นแล้วบางทีเด็กไม่ยอม เด็กบางคนจะไม่เอาใครทั้งนั้น พอมีคนที่ติดอยู่คนหนึ่งแล้วแยกยอมหมด อันนี้คือระบบศรัทธา เราต้องใช้ศรัทธาให้เป็นประโยชน์ ศรัทธาไม่ใช่สิ่งที่ไม่ดี เราต้องใช้ศรัทธาเป็นตัวเชื่อมให้เขาก้าวไปสู่ปัญญา ทำอย่างไรให้เขาได้อาศัยเราด้วยศรัทธาไปสู่ปัญญา ให้เขาฟังเราเพื่อเราจะได้ช่วยให้เขาฟังตนเองได้ต่อไป แล้วก็ถึงความเป็นอิสระ แต่ถ้าอยู่ด้วยศรัทธาตลอดก็มาจบตรงฟังพา

ความจริงของโลกและชีวิตไม่เข้าใครออกใคร ครูต้องมีความรู้ตระหนัก แล้วจะรู้ขึ้นมาเองว่า ถึงจุดนี้แหละที่เด็กจะต้องก้าว



ไปด้วยตนเอง ไม่อย่างนั้นเราก็เพลิน เดียวจะกลายเป็นผู้ทำให้ โดยไม่ได้เผื่อเอาไว้ให้เขาเป็นผู้ทำ การทำหน้าที่เป็นตัวกลางนี้เป็น อุเบกขา เหมือนกับเป็นสื่อเจียบที่ช่วยให้เขาสัมผัสกับความจริง

อุเบกขาไม่ใช่เฉยเพราะไม่รู้เรื่อง แต่เฉยด้วยปัญญา ว่าที่จริงก็ไม่เฉยด้วยซ้ำ แต่หมายถึงความเป็นกลาง ถ้าแปลตามศัพท์ก็คือเฝ้าคอยดู คือเราไม่ได้ทิ้งเลย แต่เราให้ออกาสที่เขาจะเรียนรู้และพัฒนาตัวเอง ถ้าไม่อย่างนั้นแล้วจะกลายเป็นว่าเราไปขัดขวางการพัฒนาของเด็ก คือถ้าเราใช้เมตตากรุณา มุทิตา มากเกินไป เราจะไม่รู้ตัวว่าด้วยความหวังดีนั้นเราไปขัดขวางไม่让他พัฒนา อุเบกขานี้เป็นตัวเอื้อโอกาสให้เด็กพัฒนา

แต่ก็อีกนั่นแหละ บางทีโดยไม่รู้ตัว แม้แต่อุเบกขาก็กลายเป็นอุเบกขาใจ มีศัพท์พิเศษเรียกว่า *อัญญาอุเบกขา* คือไม่ได้ทำด้วยปัญญา อาจจะเป็นเฉยเมย แต่ถึงอย่างนั้นถ้าเด็กมีการวางท่าทีที่ถูกต้อง ก็เกิดโยนิโสมนสิการ หรือแม้แต่สถานการณ์บางอย่างมาช่วยเอื้อให้เด็กมีการต่อสู้ เด็กนั้นกลายเป็นคนเข้มแข็งเอาตัวรอดได้ แต่อาจจะเป็นคนที่ยึดมั่นเกรียมไปก็ได้ เพราะขาดความซาบซึ้งในความสัมพันธ์แบบเมตตากรุณา

จะเห็นว่าเด็กที่ถูกทอดทิ้งบางคนเก่ง เข้มแข็งมาก แต่เด็กที่พ่อแม่รักเมตตากรุณามากกลับอ่อนแอช่วยตนเองไม่ได้ แก้ปัญหาไม่ค่อยได้ เพราะความไม่สมดุล คือไปสุดโต่ง ฝ่ายหนึ่งก็โดนทอดทิ้ง อีกฝ่ายก็ถูกโอ้อวดเกินไป ถ้ามีการปฏิบัติที่พอดี เด็กก็จะเป็นคนที่อ่อนโยน แต่ไม่ใช่กลายเป็นคนเอาแต่ใจตนเอง เด็กจะได้รับความรู้สึกที่ดี ได้ความรัก แล้วก็แผ่ความรักไปยังผู้อื่นคือรู้จักที่จะรักผู้อื่น พร้อม

กันนั้นก็มีขอบเขตว่าไม่อ่อนแอแล้วก็ไม่พึ่งพา แต่สามารถพัฒนาตนเองและพึ่งตนเองได้

การพัฒนาอย่างสมดุลนี้ก็คือ พร้อมกับกรมมีความสัมพันธ์ที่ดีจากภายนอกก็ต้องพยายามช่วยให้เด็กสร้างปัจจัยภายในขึ้นมา ซึ่งรวมทั้งกรมมีความต้องการใหม่ ถ้าเราพัฒนาความต้องการใหม่ได้สำเร็จก็เรียกว่าเป็นความสำเร็จของการศึกษา เด็กจะพัฒนาจริงๆ คือมีความเปลี่ยนแปลงในระบบการดำเนินชีวิต แทนที่จะต้องการเสพก็ต้องการทำ การเกิดฉันทะก็คือการเกิดความต้องการที่จะทำนี้ ซึ่งหมายถึงความต้องการที่จะทำให้ดี ความต้องการนี้เรียกว่ารุ่งอรุณของการศึกษา และความต้องการใหม่นี้ก็จะทำให้เกิดความสุขชนิดใหม่ ที่แต่ก่อนเขาไม่เคยมี เป็นความสุขที่เกิดภายในตัวเองโดยไม่ต้องพึ่งคนอื่น ตอนนี้จะเดินควบคู่กันภายนอกก็มีบรรยากาศที่เป็นมิตร เป็นสังคมแห่งการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความสุขภายในก็เจริญเติบโต มีความสุขของตัวเอง และพึ่งตนได้

**อ.ศีลวัต** สังเกตว่าตอนนี้ที่โรงเรียนเด็กเริ่มเป็นฝ่ายขอ เพราะว่าเราไม่ได้เปิดช่องให้เด็กไปชนกับความจริงบ้าง ก็เลยคิดว่าเกิดอะไรขึ้นกับหลักสูตร เกิดอะไรขึ้นกับการศึกษา ก็เลยย้อนมองดูว่าเกิดอะไรขึ้นกับโรงเรียน เหมือนกับด้วยท่าที่อันหนึ่งซึ่งเราเริ่มจากว่าความรู้เป็นสิ่งที่มีไว้ฝึกมีไว้เตรียมอะไร แล้วเราก็เอาเด็กไปอยู่ในสถานการณ์ของการเรียนรู้ แล้วเราก็เตรียมให้เต็มที่ แต่ละเรื่องแต่ละเรื่อง จากจุดตรงนี้ก็มาสู่ห้องเรียนสู่โรงเรียน โรงเรียนจึง

กลายเป็นที่สมมติที่เรามิเอาไว้ฝึก เอาไว้เตรียม เอาไว้ซ้อม แล้วก็สมมติกันไปเรื่อย ๆ ถ้าทำอย่างนี้ต่อให้วิธีของเราดีอย่างไรเด็กก็จะไม่แข็ง แล้วผมมาสรุปตอนที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์เตือนเมื่อคราวที่แล้วที่ประชุมกรรมการ แล้วผมก็เลยนำมาเขียนบทความส่งให้กับ อ.ประภาภัทร ว่าจะทำอย่างไรดี ถึงจะเปิดโรงเรียนออกสู่โลกจริง เปิดห้องเรียนออกสู่โลกจริง เปิดการเรียนออกสู่โลกจริง เปิดนักเรียนออกสู่โลกจริงโดยที่เขาไม่ได้จริงแบบโดดเดี่ยว ก็จริงแต่ก็มีเราเข้าไปอยู่ด้วย ทำด้วย

**ท่านเจ้าคุณ** ด้วยวิธีจัดเตรียมให้นี้เราก็เป็นผู้แทรกแซง แม้เราจะพยายามให้เป็นชีวิตที่เป็นจริงให้มากที่สุด แต่ก็ยังไม่พ้น จึงต้องพยายามช่วยให้เขาเข้าถึงความจริงโดยจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้เขาได้พบกับความจริงนั้นด้วยความระมัดระวังให้มาก

**อ.ศีลวัต** ยกตัวอย่างอันหนึ่งนะครับ ไม่ทราบที่ท่านอาจารย์จะมีความเห็นเพิ่มเติมอย่างไร ที่โรงเรียนเราให้นักเรียนทำหนังสือพิมพ์ขึ้นมาฉบับหนึ่ง แล้วเห็นว่าหนังสือพิมพ์ต้องจริงขึ้น ดังนั้นหนังสือพิมพ์ต้องมีสมาชิกในโรงเรียน

**อ.ประภาภัทร** มองว่าต่อไปหนังสือพิมพ์นี้ควรจะจริงขนาดไปฝากตัวเป็นคอลัมน์ใดคอลัมน์หนึ่งในหนังสือพิมพ์จริงข้างนอกบ้างแล้วให้พวกเด็กที่ทำได้รับการตอบสนองจากคนอ่าน มาวิจารณ์บ้างลงข่าวบ้าง อย่างนี้ถือວ່ว่าเป็นการเปิดช่องให้ออกไปโลกจริงใหม่ครับ

**ท่านเจ้าคุณ** ก็เปิดเหมือนกัน แต่ก็อยู่ที่ความพร้อมด้วย ขณะหนึ่งสมมุติว่าเราตามไม่ทันก็อาจจะก่อให้เกิดสถานการณ์ที่เป็นปัญหา ก็อาจจะต้องค่อยๆ เป็นค่อยๆ ไป

**อ.ประภาภัทร** ก่อนที่เขาจะออกไปสู่โลกอย่างนั้น เลยก็มาคิดว่าจะมีบันไดเชื่อม โดยการให้เขาทำสมุดสื่อสารที่เชื่อม ระหว่าง บ้านกับโรงเรียน ก่อนจะก้าวไปสู่โลกแห่งความเป็นจริง

**ท่านเจ้าคุณ** ในแง่หนึ่งมันก็จริงทุกชั้น แต่ให้เขามีความตระหนักรู้ตัวว่าขณะนี้เขาอยู่กับความเป็นจริงและจะเรียนความจริงในขอบเขตไหน แล้วยังมีอะไรต่อไปอีก อย่าให้เขาสับสนว่ามันหมดแล้ว คือตรงไปตรงมาว่าเป็นความจริงในขอบเขตนี้ อันนี้เราอยู่ในโรงเรียนของเรา ต่อไปเรามีโลกข้างนอกแต่ในโลกเขาทำกันแบบนี้ ต่อไปเราไปอยู่ในโลกเราจะต้องพบกับอะไร สมมุติว่าระหว่างโรงเรียนกับบ้านเราก็บอกว่าขอบเขตความจริงของเราแค่นี้เราทำแค่นี้ก่อน ต่อไปโลกของความเป็นจริงทั้งหมดยังมีต่อ เด็กมีความตระหนักรู้อยู่ด้วย เพราะการตระหนักรู้ถึงความจริงก็คือการอยู่กับความจริงเหมือนกัน

**อ.ศีลวัต** ผมคิดกิจกรรมอันหนึ่ง ไม่ทราบจะมีประโยชน์อะไร ผมคิดอยากจะให้เด็กมองความจริงที่ซ้อนกันอยู่ เป็นต้นว่าผมพาไปพิพิธภัณฑ์ เรื่องที่อยู่ในพิพิธภัณฑ์ก็เป็นเรื่องที่จัดชั้น ทีนี้เมื่อไปพิพิธภัณฑ์เด็กจะต้องไปดูว่าความจริงที่ปรากฏในพิพิธภัณฑ์ ต้องรู้ว่าพิพิธภัณฑ์อันนี้เป็นของรัฐบาล หรือเอกชน ทำไมต้องจัด

แบบนี้ หรือพาไปสวนสัตว์ สัตว์ที่อยู่ในกรงก็ไม่ใช่ความเป็นจริง แต่ความเป็นจริงก็คือสวนสัตว์ เมื่อเด็กไปสวนสัตว์เด็กจะต้องเห็นว่า สิ่งที่อยู่ต่อหน้าเด็กคือสวนสัตว์ ไม่ใช่สัตว์ป่า แต่ป่าเป็นเรื่องที่มนุษย์หวังประโยชน์อะไร แล้วก็สร้างสถานการณ์ตัวนี้ขึ้น มันจะเป็นกิจกรรมหนึ่งที่จะช่วยให้เด็กปลดภาพสมมติให้เห็นภาพจริง

**ท่านเจ้าคุณ** เด็กควรจะรู้ความเป็นจริงเท่าที่เป็น เช่นเมื่อไปสวนสัตว์ก็เพื่อไปเรียนรู้ว่าสัตว์ตัวจริงมันเป็นอย่างไร แต่มันไม่ได้ อยู่ในที่อยู่จริงของมัน แต่ถ้าไม่ทำอย่างนี้ หนูอาจจะไม่มีโอกาสได้ดู เพราะเดี๋ยวนี้มันก็หายาก เขาเอามาใส่ไว้ในที่นี้ก็เพื่อให้เรา มีโอกาสได้ดู คล้าย ๆ บอกให้เห็นเหตุผลว่าทำไมมันถึงได้เกิดอันนี้ ขึ้นแล้วก็อยู่ในขอบเขตแค่นี้ เป็นปรากฏการณ์ที่เชื่อมโยงไปถึงตัวความจริงที่มาเป็นลำดับ เป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ ให้มองต่อไปที่ ตัวความจริงที่ครบบริบูรณ์

สิ่งที่เป็นอยู่นั้นไม่ใช่ไม่จริง มันก็จริงขึ้นมาในสภาพ อย่างนั้นโดยความมีเหตุผลอย่างนั้น เหตุผลที่ว่าสัตว์พวกนี้มัน กระจัดกระจายอยู่ในป่าและเหลือน้อย ๆ โอกาสที่จะเจอก็ยาก ก็เลยจับเอามาไว้ให้ดูได้ง่าย ๆ หรือจะมีเหตุผลอื่น ๆ ต่อไปอีก เช่น จะสูญพันธุ์แล้ว จึงเอามาช่วยรักษาไว้ก็ได้ แต่อย่างน้อยก็ รู้ความจริงทั้งของสิ่งนั้น ทั้งความสัมพันธ์ และความเป็นมาที่กว้าง ขึ้นด้วย เป้าหมายที่แท้ก็คือให้รู้จักสัตว์

อีกเรื่องหนึ่ง คือการเลี้ยง เรามักมองความหมายของการ เลี้ยงกันไม่ค่อยถูกต้อง ทำแต่ขอให้พ่อแม่มักเน้นที่การให้อาหาร

การเอาของมาบำรุงบำเรออำนวยความสะดวกสบาย นี่กว่านี่คือการเลี้ยง อันที่จริงสิ่งเหล่านั้นเป็นเพียงปัจจัยเกื้อหนุน ตัวการเลี้ยงที่แท้จริงก็คือการช่วยเกื้อหนุนให้เขาเรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดี ตรงนี้ เมื่อพ่อแม่ไม่เอาใจใส่ตัวการเรียนของเด็ก ที่จะให้เด็กเกิดความสามารถในการดำรงชีวิตที่ดีได้ด้วยตนเอง แต่ไปจัดหาของฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ บำเรอความสุขมาให้ ก็กลับตรงข้ามคือไปบั่นทอนกระบวนการเรียนรู้ของเด็ก ก็เลยเลี้ยงไม่ได้ผล

การเลี้ยงก็เพื่อช่วยให้เด็กเรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตได้ด้วยตนเอง ถ้าเมื่อไหร่เขาดำรงชีวิตที่ดีได้ด้วยตนเองเราก็เลิกเลี้ยง ทีนี้จะต้องเข้าใจความหมายของการเลี้ยงว่าคู่กับการเรียน การเลี้ยงคือการช่วยให้เด็กดำเนินชีวิตที่ดีได้ด้วยตนเอง การเลี้ยงจึงได้แก่กระบวนการช่วยเกื้อหนุนให้เด็กได้เรียนรู้ที่จะดำเนินชีวิตที่ดีได้ด้วยตนเอง ขณะที่พ่อแม่เลี้ยงเด็กก็เรียน

**อ.ประภาภัทร** เราต้องดูของประเทศอื่นด้วย เมื่อ ๓-๔ ปีที่แล้วเขาก็มาในกระแสนี้ ขณะนี้มีกลุ่มหนึ่งเขาเหวี่ยงกลับสู่กระแสเดิม เพราะพบว่ากระแสนี้มีจุดอ่อน การที่เขาเหวี่ยงกลับไปชั่วเดิมนี่เกิดอะไรขึ้น สิ่งที่เราเห็นปรากฏการณ์อย่างเช่น หนังสือเล่มนี้ *Geography Review* เป็นหนังสือภูมิศาสตร์สำหรับเด็กชั้นมัธยมปลาย ในนั้นเป็นการเรียนรู้ทางด้านภูมิศาสตร์ แต่ก็มีตัวปัญหาที่ตั้งขึ้นเพื่อให้หาคำตอบ แต่เขามีความก้าวหน้ามาก เพราะมีกลุ่มกัลยาณมิตรทางการศึกษา ทำไม่เขาถึงได้หลงกลว่ามาสุดโต่งทางด้านนี้แล้วถึงเบนกลับไปทางด้านเดิม การเรียนตอนนี้ก็กลับไปสู่

การนั่งเรียนในห้องเรียน ที่มีครูเป็นผู้ส่งสาร แล้วมีนักเรียนเป็นผู้รับ เขาพบว่านักเรียนของเขาชักจะแข่งขันไม่ชนะคณิตศาสตร์ในระดับนานาชาติ คนอื่นชักจะเก่งกว่าในเรื่องการสอน ก็เลยเป็นปัญหาให้เขากลับไปแบบเดิม

**ท่านเจ้าคุณ** อันนี้เป็นปัญหาจากการขัดกับระบบของโลก ขณะนี้เรายังแก้ปัญหาระดับใหญ่ของโลกไม่ได้ เราก็พยายามมาแก้ปัญหานั้นขั้นพื้นฐาน แต่ระบบใหญ่ก็บีบเราอยู่ เมื่อเราทำของเราไปมันก็อาจจะไม่สนองระบบนี้ ก็ต้องมีปัญหา ซึ่งเราจะต้องรู้เท่าทัน เราไม่ได้ยอมรับว่าระบบที่ครอบงำโลกอยู่ในปัจจุบันนี้ถูกต้อง เวลานี้ระบบแข่งขันแย่งชิงหาผลประโยชน์ครอบงำโลกอยู่ ถ้าเขาไปมองแค่นั้นว่าเขาสอนไปนี่มันไม่ได้ช่วยให้เด็กก้าวไปได้ดีในระบบแข่งขัน ถ้าไปคิดหวังอย่างนี้ก็จะบอกว่าเด็กของตัวแข่งขันไม่เก่ง ก็เลยหันกลับมาเข้าระบบใหญ่ แล้วก็ไปส่งเสริมระบบนั้นอีกให้เกิดปัญหากันมากขึ้น ทีนี้ทำอย่างไรเราจะรักษาความถูกต้องไว้ได้ คือเราต้องไม่ไปหลง แต่ต้องรู้ทันในความเป็นจริงของโลก

ในระบบแข่งขันแย่งชิงนั้น ความเข้มแข็งเกิดจากการบีบด้วยระบบแข่งขันนั่นเอง อาตมาเคยใช้คำว่าระบบทุกข์ภัยประดิษฐ์ มนุษย์เราเมื่อถูกทุกข์บีบคั้นภัยคุกคามก็ลุกขึ้นดิ้นรนขวานขวาย พอพ้นทุกข์มาได้สุขสบายก็หยุด ทีนี้ระบบแข่งขันมันก็เอาสภาพกิเลส ปุถุชนมาใช้ คือบีบกันให้มันมีภัยอยู่ตลอดเวลา สร้างระบบสังคมแบบตัวใครตัวมัน ถ้าใครไม่ดิ้นรน ไม่วิ่งไปข้างหน้าให้เร็วที่สุด ก็จะตายคือไม่รอด ความหวาดกลัวจะแพ้จะล่าหลังจะอะไรมันบีบคั้น

อยู่ตลอดเวลา ก็ทำให้ต้องวิ่งไปข้างหน้าและต้องพยายามทำให้ได้ ต้องหาทางให้ได้เปรียบหรือต้องเจียคนอื่นออก แล้วก็เอากฎเกณฑ์ กติกาเข้ามากันไว้ไม่ให้รุกล้ำสิทธิของกันและกัน เป็นการเอาระบบ มาบีบให้แต่ละคนต้องดิ้นรน เมื่อดิ้นรนก็จะเอาแต่ตัวเองและจะต้องทำร้ายคนอื่น ก็จึงเอากฎกติกาเข้ามาไว้ ก็อยู่กันด้วยกฎกติกา แต่คนก็ไม่มีความสุข และสังคมก็ไม่มีสันติที่แท้จริง

ทีนี้ถ้าเราไปอีกระบบตรงข้าม ที่ไม่มีทุกข์ภัยบีบคั้นไม่เป็นแบบตัวใครตัวมัน ระบบตรงข้ามก็คือเมตตากรุณาที่ช่วยเหลือกัน เต็มที่ คนก็อ่อนแอพึ่งพาอีก

ระบบแข่งขันก็บีบให้เก่ง แต่ให้ยืมเกรียม ระบบเมตตา ก็อ่อนแอไป ทำอย่างไรการศึกษาจึงจะพอดี เราก็ต้องพยายาม สร้างทางสายกลางขึ้นมาให้ได้ ต้องพัฒนาโลกมนุษย์ ไม่ใช่เฉพาะที่ โรงเรียนเท่านั้น แต่พัฒนาทั้งโลก ไม่อย่างนั้นมันก็จะอยู่ในระบบที่ว่าต้องถูกทุกข์บีบคั้นภัยคุกคามจึงลุกขึ้นดิ้นรนขวนขวาย พอสบาย ก็นอนเสวยสุข ก็อยู่กันไปอย่างนี้ พอเจริญแล้วก็เสื่อม

ทำอย่างไรเราจะอยู่กันด้วยสติปัญญา โดยมีความไม่ประมาท มีความตระหนักรู้ว่าอะไรควรทำไม่ควรทำ ทั้งๆ ที่สุขสบาย เมื่อรู้ว่าอะไรควรทำ ก็ขวนขวายทำไป ไม่ผัดเพี้ยนหรือเฉื่อยช้า ทั้งที่สุขสบายก็ไม่ประมาท อันนี้เป็นจุดเปลี่ยน ถ้าพัฒนามาถึงตรงนี้ได้ก็แก้ปัญหาได้

มนุษย์นั้นพอสุขสบาย ก็โน้มเอียงที่จะผัดเพี้ยนปล่อยละเลย เรือยเปื่อย เฉื่อยชา นอน ทีนี้ถ้าเราสุขสบายก็ยังไม่ประมาท เราถือเป็นโอกาสที่ว่าพอเราสุขสบายก็เกิดสภาพเอื้อหรือสภาพ



คล่อง (สุข แปลว่าคล่อง สบาย แปลว่าเอื้อ) แล้วทำอะไรให้ดียิ่งขึ้น ยิ่งสร้างสรรค์ใหญ่ มันก็จะดีไปเลย

ตรงนี้ในทางพุทธศาสนาท่านเอาความไม่ประมาทที่แท้มา ตัดสินการพัฒนามนุษย์ ว่าคนที่จะไม่ประมาทได้จริง ไม่มีทางที่จะประมาท คือจะไม่ประมาทอยู่ตลอดเวลา ก็คือพระอรหันต์ นอก นั้นแล้วยังมีโอกาสที่จะประมาท แม้แต่พระโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี ก็ยังมีโอกาสที่จะประมาท

แม้แต่เราพัฒนาในคุณธรรม ถ้าเราพัฒนาไปได้เราจะรู้สึกภูมิใจ แล้วก็พอใจ พอรู้สึกอย่างนี้แล้วเราก็ชักจะชะลอเฉื่อยลง จึงต้องคอยกระตุ้นกันไว้ ถ้าไม่ใช้ระบบแข่งขันมากกระตุ้น คนก็ต้องมีสติกระตุ้นตัวเองได้ตลอด เพื่อให้ปัญญาทำงานคู่กันไปกับความขยันหมั่นเพียร

ในระบบแข่งขันนั้นการพยายามขยันหมั่นเพียรทำอะไรต่ออะไรนั้นไม่ได้ทำด้วยสติปัญญากระตุ้นขึ้นมาจากภายใน แต่ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกมาบีบ คือต้องวิ่งเพราะว่าถูกไพลน ระบบแข่งขันก็คือระบบไพลน พอเอาไพลนไว้ตลอดมันจึงวิ่งไม่หยุด แต่พอสบายบีบก็หยุดทันที ก็เหมือนสังคมนอเมริกันปัจจุบันที่เราเห็นอยู่ว่าเขากำลังโอดครวญ ปัญหามาจากยุคที่การบีบเบาลง

ยุคก่อนนี้ฝรั่งมีตัวบีบมากมาย เริ่มตั้งแต่ธรรมชาติแวดล้อมที่ลำบาก เช่นความหนาว และความขาดแคลน แล้วก็เอาคำสอนทางศาสนามาช่วยบอกให้อดเปรี้ยวไว้กินหวาน เราต้องช่วยกันขยันหมั่นเพียร แล้วต่อไปเราจะมีความพรั่งพร้อม ตอนนี้อย่าไปคิดอะไรเลย อย่าไปหาความสุขอะไรเลย ขยันทำงานกันไป ผลิต

สร้างเรื่อยไป แล้วถ้ามีรายได้ก็ไม่เอามาใช้บำรุงบำเรอตัวเอง แต่ให้เอาไประดมทุนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่เนื้อแท้ก็คือการบีบ ซึ่งเร่งรัดให้ขยันหมั่นเพียรมาเรื่อย

ที่นี้สังคมอเมริกันตอนหลังก็มาภาคภูมิใจในตัวเองว่าเป็นสังคมที่พรั่งพร้อม แล้วก็เปลี่ยนมาเป็นสังคมบริโภคนิยม (consumer society) เป็นการเปลี่ยนจากสังคมแห่งความขยันทำจะมาเป็นสังคมเสวยสุข แต่นิสัยขยันทำเก่าก็ยังต่อเนื่องมาอยู่ ก็ยังกำกึ่งกันอยู่ ถ้าเมื่อไรเป็นสังคมบริโภคนิยม เป็นนักเสวยสุขจริง ๆ ก็จบแน่นอน

สังคมอเมริกันแต่ก่อนเป็น Industrial Society คือสังคมแห่งความขยัน industry แปลว่าความขยัน คือการที่เราต้องพยายามสร้างผลผลิต ระยะเวลาจนจึงเป็นสังคมแห่งการผลิต และขยันหมั่นเพียร แต่พอพรั่งพร้อมขึ้นมาก็เหมือนกับลิมิตตัว ชักจะกลายเป็นนักบริโภคนิยม พอเห็นแก่บริโภคนิยมก็เริ่มอ่อนแอลง เราจะเห็นหนังสือของอเมริกันที่ออกมาใหม่ ๆ ของคนที่ค่อนข้างอายุมากหน่อย จะโอดครวญตีเถียนคนรุ่นใหม่ที่ว่าสำรวย อ่อนแอ ใจเสาะ ไม่ขยัน work ethic หายไป

มีหนังสือหลายเล่มออกมาบอกว่า ทำไมอเมริกาจึงสูญเสีย work ethic จริยธรรมในการทำงานหายไปไหน เล่มหนึ่งตั้งชื่อว่า *Why America Does not Work* หนังสือทำนองนี้จะบอกว่าคนอเมริกันรุ่นใหม่ขาด work ethic เพราะฉะนั้นจึงต้องสูญเสียความเป็นผู้นำในโลกไปให้ญี่ปุ่นและเยอรมัน คือชักจะสู้ไม่ไหว แต่ในการค้นหาสาเหตุเขาก็มองวนเวียนกลับไปทีเก่า ว่าที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าคนอเมริกันสูญเสียความพร้อมที่จะแข่งขัน เขามองได้แค่นั้น

การใช้ระบบแข่งขันก็อย่างที่ว่า คือระบบเอาไพลนให้ลูก ขึ้นวิ่ง แล้วก็ตัวใครตัวมัน ถ้าแกไม่รีบขยันหมั่นเพียรก็ตาย ไม่มีใครช่วย วนเวียนอยู่อย่างนี้ เราก็เห็นอยู่แล้วว่าระบบทุนนิยมแบบ ตัวใครตัวมันเป็นภัยแก่โลกนี้ ทีนี้เราจะลงไปอยู่ใน สังสารวัฏนั้น ด้วยหรือไม่ เราจะมีทางออกไหม ถ้าเราจะให้การศึกษาที่คนพัฒนา จริงอย่างถูกต้อง จะเป็นไปได้ไหม เราก็ต้องมาพยายามกันดู แต่ก็ไม่เข้าไปสุดโต่งที่กลายเป็นว่าไปโอ้ไปอะไรให้กลายเป็นการฟุ้งพา และอ่อนแอไป

สำหรับระบบแข่งขันนั้น อเมริกันใช้ระบบนี้มาก็ทำให้เดิน หน้าไปได้เยอะ แต่ก็ไปถึงเฉพาะด้านเดียวใช่ไหม ที่เข้มแข็งจุดหน้า ไปนั้นก็ไปมุ่งกันที่วัตถุ ตอนหลังอเมริกันก็เริ่มอ่อนลง การศึกษาก็ เริ่มที่จะผ่อนตามคนว่าทำอย่างไรจะให้กิจกรรมสนุก ทำอย่างไรจะ จูงใจเด็กให้อยากเรียน จนกระทั่งกลายเป็นเอาใจเด็ก ทีนี้พอสอบ แข่งขันระหว่างประเทศก็แพ้ญี่ปุ่น แพ้ฮ่องกง ฯลฯ เพราะประเทศ พวกนี้ให้เด็กแข่ง ไม่ตามใจเด็ก ให้เด็กสู้ เด็กที่สู้ก็แข็งซิ มันก็ชนะ เพราะฉะนั้นเด็กฮ่องกง เด็กญี่ปุ่น เด็กอิสราเอลชนะเด็กอเมริกัน หมด อเมริกาก็ถอยไปลิ่วเลย อเมริกาก็กลับไปคิดว่าทำอย่างไร เราจะกลับไปหนุนระบบแข่งขันให้เด็กมี competitiveness จุดเน้น สำคัญของอเมริกันอยู่ตรงนี้ คือว่า ทำอย่างไรจะฟื้นฟู competitiveness คืนมา

ทีนี้เรามีทางเลือกอื่นไหมว่า เราไม่ต้องให้เด็ก competi- tive เราไม่ต้องใช้ระบบแข่งขันบีบก็สามารถทำให้คนแข่งได้ แล้ว สร้างสรรค์ความเจริญได้ ว่าถึงสังคมไทยเราเนี่ย อาตมาก็มองในแง่

ไม่ตีเหมือนกันว่าเราปล่อยเสียจนกระทั่งเอาแต่เมตตากรดูณา จนกระทั่งทำให้คนอ่อนแอ และมีนิสัยพึ่งพา แล้วก็อยู่ในภาวะอยาก จะเอาแต่สุขสบาย พอสุขสบายก็ประมาท แล้วยังมองความหมาย ของสุขสบายแบบหยุดไม่มองสุขสบายแบบสภาพเอื้อและคล่องที่จะทำ สังคมไทยขาดแคลนนักศึกษาผู้เรียน

**อ.ศีลวัต** ตอนที่ผมต้องมาเป็นครู ผมก็ต้องมาดูสิ่งที โลกกำลังทำอยู่ที่เรียกว่า student center ครั้งแรกที่ผมชิมเข้าไป สัญชาตญาณมันบอกว่าเป็นผลผลิตของสังคมบริโภค แล้วยัง หวนกลับมาตอนหลังจากที่ท่านอาจารย์ชี้เตือนที่ห้องประชุม ผม กลับไปสังเกตในห้องก็ดูเหมือนจะเป็นดังเช่นที่ท่านอาจารย์กล่าว เอาไว้

**อ.ประภาภัทร** ถ้าเราเลี้ยงตัวให้ดีแล้วเปิดช่องไว้ก็สามารถ ทำได้

**อ.กราย** ที่ท่านเคยพูดถึงงานบอกว่าการทำงานทำให้เรามี ความสุข

**ท่านเจ้าคุณ** การงานคือความสุข ความสุขก็อยู่ที่การงาน แต่ถ้าทำไม่ถูกงานก็ไม่ใช่ความสุข แต่กลายเป็นความทุกข์ที่เกิด จากการทำงาน จุดสำคัญก็อย่างที่ว่าแล้ว ถ้าเราสร้างความต้องการ ใหม่ขึ้นมาได้ คือความต้องการที่จะทำให้ดีที่เรียกว่าฉันทะ งานก็ เป็นความสุข เพราะมนุษย์อยู่ได้ด้วยความต้องการ เมื่อมีความ ต้องการก็ต้องสนอง แล้วไม่ใช่ได้เฉพาะการกระทำเพื่อสนอง

เท่านั้น พฤติกรรมในการกระทำก็ได้ ความสุขก็เกิดขึ้นด้วยพร้อมกัน แล้วเมื่อทำไปก็มีการเรียนรู้ไปด้วยในตัว พอทำก็ได้เรียนรู้ พอได้เรียนรู้ก็พัฒนา แล้วพฤติกรรมก็เปลี่ยนแปลง จิตใจก็เปลี่ยนแปลง ปัญญาก็เปลี่ยนแปลง ดีขึ้น

**อ.อัจฉรา** มีความสงสัยว่า ในสมัยพุทธกาลมีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ระหว่างพระ-เณรอย่างไร

**ท่านเจ้าคุณ** ในสมัยพุทธกาลตามเรื่องที่ติดตามในคัมภีร์ เราไม่ได้เห็นชัดเจนเต็มที่ แต่ว่าโดยทั่วไป เป็นเรื่องของ การเรียน ด้วยชีวิตจริง หรือเอาชีวิตเป็นการเรียน เริ่มตั้งแต่ผู้บวชทุกคน ก็อยู่กับอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ เรียนกันในชีวิตจริงอย่างพ่อแม่กับลูก แต่ชีวิตด้านปริโคตวัตถุอย่างในครอบครัวมีน้อยมาก การเรียน หรือศึกษาจึงครองเวลาแทบทั้งหมด ในวัดก็มีทั้งที่แสดงธรรมเนียม ฟังกันมาก ๆ เช่นธรรมสภา และมีห้องประชุมที่พระมาสนทนาถกเถียงฟังกันเอง ที่เรียกว่าอุปัฏฐานศาลา

ในการสอนการเรียน มีอุปการณน้อย เช่น พระพุทธเจ้าก็ทรงนำเอาของที่มีอยู่ธรรมดา เช่น ชันน้ำ มาใช้ตามเหตุการณ์ในขณะนั้น ๆ คราวหนึ่งพระพุทธเจ้าก็เอาขันนี้วางหางวางคว่ำแล้วก็ถามถ้าคว่ำแล้วเป็นอย่างไร หางแล้วเป็นอย่างไร เทียบกับเรื่องของความดี หรือคุณธรรมในบุคคล เห็นไหมว่าภาชนะที่ตั้งอยู่อย่างนี้มีน้ำใสใหม่ ตอบว่าใช่ แล้วถ้าคว่ำลงอย่างนี้เป็นอย่างไร น้ำก็หมดไม่เหลือ พระพุทธเจ้าก็ตรัสบอกว่าเหมือนกับคนพูดเท็จ คุณความดีอะไรต่ออะไรก็หมดไป และที่ใส่มากก็คืออุปมาอุปไมย

สมัยก่อนนี้อุปกรณ์ที่ใช้ก็คือของใช้ในชีวิตประจำวันหรือธรรมชาติ แม้แต่ผู้ใหญ่ พระพุทธเจ้าก็สอนโดยเปรียบเทียบกับสิ่งที่รู้ๆ เห็นๆ กันอยู่ เช่นสอนพวกขงฉินที่บูชาไฟ ท่านก็ชี้ไปที่กองไฟที่กำลังลุกอยู่ว่าในตัวเรามีอะไรลุกเป็นไฟอยู่ แล้วก็โน้มเข้ามาที่ตัวว่าอะไรคือไฟที่เผาผลาญเรา ก็ได้แก่ ราคะ โทสะ โมหะ ดังนี้ เป็นต้น

**อ.ศีลวัต** เคยได้ยินว่ามีเนรอายุ ๑๒ ที่สามารถบรรลุธรรม ไม่ทราบว่าเป็นลูกศิษย์ของพระสารีบุตรหรือเปล่า

**ท่านเจ้าคุณ** ก็เป็นลูกศิษย์พระสารีบุตรนี่แหละ เป็นเนรพระสารีบุตรท่านขึ้นชื่อทางนี้ คือท่านดูแลเด็ก ท่านเป็นเอตทัคคะทางปัญญา เวลาท่านไปไหนบางทีไปเจอเด็กยากจน กำพร้า ผ่าฝ่อนเก่าๆ ขาดรุ่งริ่ง เที้ยววังทำอะไรอยู่ ท่านก็ทักทายได้ถาม แล้วรับเด็กมาบวชเนรอยู่ด้วย สามเนรใน ปกครองของท่านมีเก่งหลายองค์ บรรลุธรรมตั้งแต่อายุน้อยๆ

**อ.ศีลวัต** เด็กอายุ ๑๐ กว่านี่ก็บรรลุธรรม

**ท่านเจ้าคุณ** บรรลุธรรมได้ ๗ ขวบก็มี

**อ.ัจฉรา** จะหาตัวอย่างการสอนของท่านได้ที่ไหนคะ

**ท่านเจ้าคุณ** เรื่องการสอนเด็ก ไม่ค่อยมีเรื่องเล่าไว้ในพระไตรปิฎกท่านมุ่งรวบรวมเนื้อหาสาระ หรือตัวหลักธรรม ส่วนในอรรถกถาจะมุ่งไปในทางเล่าเหตุการณ์ และในเรื่องเกี่ยวกับเด็ก

ก็คือเรื่องสามเณร ท่านก็เน้นไปทางอิทธิปาฏิหาริย์ เอามาปลุกใจพวกเด็ก ๆ ก็เหมือนเด็กสมัยนี้นิยม เพราะฉะนั้นเรื่องที่เกี่ยวข้องสามเณรก็จะเป็นเณรที่เก่งเหลือเกิน เช่นเณรองค์หนึ่งมีฤทธิ์มาก เป็นพระอรหันต์ด้วยนะ พระตั้งเป็นร้อยองค์ถูกโจรจับ ไปติดอยู่ แล้วเณรองค์นี้องค์เดียวสามารถไปช่วยพระทั้งหมดออกมาได้ แล้วยังกลับใจด้วย เรื่องทำนองนี้ ให้เห็นว่าเณรนี้เก่งนะ

สาระสำคัญก็คือจะให้เด็กเกิดกำลังใจแล้วก็โน้มไปหาความดี ความเก่งจะเป็นในเรื่องของความดี อย่างเรื่องที่ว่านี้ เณรมีฤทธิ์มาก แต่แทนที่จะไปรุกรานทำร้ายผู้อื่น ก็กลายเป็นไปช่วยพระที่ไปติดอยู่ในหมูโจร แล้วแถมยังไปกลับใจโจรเสียอีก ทำให้โจรเป็นคนดี ทีนี้เรื่องทางทีวีและวิดีโอปัจจุบันไม่ค่อยมุ่งที่ความดีงามและการสร้างสรรค์อย่างนี้ อย่างเรื่องปาฏิหาริย์ก็ไปเน้นเรื่องการปราบทำร้ายกัน แทนที่จะมองว่าจะเอาไปช่วยแก้ปัญหาและสร้างเสริมสันติสุขให้ยั่งยืนนาน

